

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Zdeněk Hanák

Dolní Vilémovice v letech 1939–1945

Česká vesnice za protektorátu

Dolní Vilémovice 1939–1945

A Czech Village under the Protectorate of Bohemia and Moravia

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Mgr. Ondřej Vojtěchovský, Ph.D.

2014

Děkuji PhDr. Mgr. Ondřeji Vojtěchovskému, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady při psaní bakalářské práce. Taktéž děkuji všem pamětníkům, kteří mi poskytli velmi hodnotné informace k tématu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. července 2014

.....

Anotace

Dolní Vilémovice v letech 1939–1945. Česká vesnice za protektorátu.

Předkládaná práce zachycuje osud západomoravské vesnice Dolní Vilémovice v období nacistické okupace. Za využití pramenů úřední proveniencce a orální historie se snaží vykreslit každodennost českého venkova během druhé světové války a zachytit dopad změněných politických poměrů na život venkovského obyvatelstva. Výše zmíněná vesnice nebyla autorem zvolena náhodně, jedná se totiž o rodiště Jana Kubiše, jednoho z atentátníků na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. V práci je tak několik pasáží věnováno i německým represím vůči místnímu obyvatelstvu, především rodině Kubišových, a protinacistickému odboji.

Klíčová slova: venkov; druhá světová válka; protektorát Čechy a Morava; dějiny každodennosti; atentát na Reinharda Heydricha; nacismus.

Anotace

Dolní Vilémovice 1939–1945. A Czech Village under the Protectorate of Bohemia and Moravia

The thesis deals with the destiny of Dolní Vilémovice, small village which lies in West Bohemia, during the Nazi occupation. It uses sources of local authorities and oral history to describe everyday life of Czech villagers throughout the Second World War. The village mentioned above was not chosen incidentally, as it is a birthplace of Jan Kubiš, one of Czech soldiers who committed assassination attempt on Reinhard Heydrich. That is why this thesis also discusses the issue of German repressive measures against the local population, especially against Kubiš family, and anti-Nazi resistance.

Key words: Countryside; Peasant; World War II; Protectorate of Bohemia and Moravia; History of Everyday Life; Czech Antifascist Resistance; Nazi Regime.

Obsah

Úvod	7
1	POLITICKÝ OKRES TŘEBÍČ DO ROKU 1939 11
1.1.	Politický okres Třebíč 11
1.2.	Třebíč.....16
1.3.	Dolní Vilémovice 19
1.3.1.	<i>Dějiny obce do roku 1939</i> 20
1.3.2.	<i>Parlamentní volby v roce 1935 a obecní volby v roce 1938</i> 23
1.3.3.	<i>Obecní tajemník</i> 28
2	PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA 30
2.1.	Počátek okupace.....30
2.2.	Společenský život v obci 35
2.3.	Všední den.....38
2.4.	Válečné hospodářství 40
2.4.1.	<i>Situace v zemědělství</i> 40
2.4.2.	<i>Kampeličky a záložní spolky</i> 47
2.4.3.	<i>Nucené nasazení</i> 49
2.5.	Obecná škola a Kuratorium pro výchovu mládeže.....50
2.6.	Konec války.....56
3	ODBOJ ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY NA TŘEBÍČSKU.....61
3.1.	Jan Kubiš.....63
3.2.	Represe v Dolních Vilémovicích.....69
3.3.	František Pospíšil a rodina Denemarkova.....73
4	OSVOBOZENÍ.....78
4.1.	Válečné škody.....80
4.2.	Mimořádný lidový soud.....84
4.3.	Karel Tůma.....89
Závěr	94

Úvod

Tématem předkládané bakalářské práce je vývoj obce Dolní Vilémovice a osud jejích obyvatel v období druhé světové války. Druhá světová válka z pohledu každodennosti je zajímavým tématem evropské historie. Jeho velký rozsah stále nabízí nové aspekty a interpretace, jak pohlížet na válečný prožitek obyvatel evropského i českého národa za druhé světové války.

S tématem protektorátu a druhé světové války souvisí i otázka obětí nacistických represí. Příběh Jana Kubiše, rodáka z Dolních Vilémovic, se v posledních letech vlivem oslav výročí spáchání atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha stal opět tématem veřejných sdělovacích prostředků a jeho jméno vystoupilo z prostředí profesionálních a amatérských historiků zpět do národního povědomí. Ale Jan Kubiš nebyl jedinou obětí, kterou Dolní Vilémovice přispěly k porážce nacistického Německa a osvobození Československa. Neprávem je opomenut tragický osud jeho rodiny a přátel, z nichž většina se nedožila konce války. Touto prací bych chtěl připomenout i jejich památku.

Z hledání kontinuity a diskontinuity předcházejícího a následujícího vývoje vyplynul časový přesah, proto se věnuji nejen protektorátní době, ale sleduji i předválečný vývoj a poválečné období. Vznik protektorátu znamenal velký zlom v českých dějinách, který neznamenal naprosté přetrhání vývoje společnosti, ale v některých aspektech na předválečný vývoj navázal.

Zvoleným místem děje, o němž pojednává tato práce, jsou především Dolní Vilémovice a jejich bezprostřední okolí. Hovořím-li o politickém okrese Třebíč, pak mám na mysli jeho hranice platné do roku 1945.

Zvolenou strukturou jsem se snažil vystihnout podstatné rysy života protektorátní obce. Tématická koncepce postihuje strukturu politického okresu a jeho centra Třebíče v aspektu sociálním, náboženském, národním a hospodářském. Poté je pozornost věnována vývoji Dolních Vilémovic od první písemné zmínky až do léta roku 1945. V předválečném období jsem se zajímal zejména o výsledky posledních parlamentních voleb v roce 1935, neboť odrážely zajímavé politické preference, a obecních voleb v roce 1938, protože na základě těchto výsledků došlo k sestavení místního obecního zastupitelstva v čele se starostou Karlem Tůmou, které zůstalo po celou dobu okupace ve stejném obsazení, dokud nebylo nahrazeno národním revolučním výborem. Zvláštní pozornost jsem v protektorátním období věnoval především spolkovému životu v obci a jeho postupnému omezování, válečnému hospodářství a vznikajícímu černému trhu, na kterém se podíleli i místní zemědělci, a

hospodářským kontrolám místních hospodářů. Mému zájmu neušla ani místní obecná škola, kde jsem se snažil popsat změnu formy a obsahu výuky protektorátního žactva a problémy, se kterými se musel potýkat její pedagogický sbor. V oblasti protinacistického odboje jsem se snažil zachytit hlavní vývojové fáze této činnosti na území politického okresu a především důsledky atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a ukrývání parašutisty Františka Pospíšila. Co se týče závěru války, bylo mojí snahou popsat krizi nacistického Německa, nutnost ubytovat německé uprchlíky a pracovní nasazení místní mládeže na zákopových pracích, přechod fronty spojené s bombardováním okolních vesnic. Doba po osvobození Československé republiky byla velice dynamická a svůj odraz našla i v místní obci. Potíže s pobytem Rudé armády přímo v obci, snaha využít neklidné doby k vlastnímu obohacení ze strany sovětských vojáků i místních občanů a napjaté vztahy mezi některými občany obce jsou obsahem kapitoly týkající se osvobození. Závěrečné kapitoly práce jsou věnovány válečným škodám, případům, které byly prošetřovány veřejným žalobcem u mimořádného soudu a kauze starosty Karla Tůmy, jenž byl postaven před trestní komisi okresního úřadu zkoumající provinění proti národní cti.

Jsem si vědom různého rozsahu kapitol. Mým záměrem bylo zmapovat život v obci ve všech jejích sférách. U některých kapitol jsem byl odkázán na dostupnost pramenů. I přes snahu pracovníků Okresního archivu v Třebíči se mi nepodařilo najít prameny ke Kuratoriu výchovy a mládeže v protektorátu, k národnímu souručenství v obci, materiály k případu Karla Tůmy před trestní komisí okresního úřadu ve věci provinění proti národní cti a dokumenty o přehledu celkového zemědělského zázemí v obci za druhé světové války.

Obyvatelé obce nebyli jednolitou entitou, ale společností, která se skládala z rozdílných sociálních, politických, náboženských a generačních skupin. Do každého jednotlivce otiskla válečná realita svoji stopu, která vytvořila individuální válečný prožitek. Jak obyvatelé prožívali realitu protektorátu? Jaký byl osud Kubišovy a Denemarkovy rodiny? Jaký byl život školáka v protektorátu? Jak poznamenala okupace spolkový život v obci? Je možné mluvit o kolaboraci i v Dolních Vilémovicích? Jak zasáhla okupace život některých místních občanů?

Odpovědi na tyto otázky jsem hledal v rozhovorech s pamětníky. Postupně jsem navštívil Vladimíra Vlasáka v Dolních Vilémovicích, Aloise Denemarka ve Znojmě, Terezii Hanákovou v Ostašově, Andělu Kuncovou v Jihlavě a Marii Kočárovou v Boňově. Někteří pamětníci žili během války přímo v Dolních Vilémovicích, jiní v jejím bezprostředním okolí. Jejich vzpomínky byly pro mě neocenitelným zdrojem informací. Je ale nutno uvést, že ne všechny vzpomínky pamětníků jsem nekriticky přijal. Při komparaci informací získaných z jiných zdrojů se někdy pamětnické výpovědi dostávaly do rozporů. Uvědomuji si dlouhou

dobu, která uplynula od popisovaných událostí, jež mohla vlivem kolektivní paměti přetransformovat některé vzpomínky pamětníků.

Z archiválií mi byly nedocenitelným zdrojem především protokoly obecního zastupitelstva Dolních Vilémovic, které se na rozdíl od okolních obcí zachovaly i z válečného období. Zde bylo možné získat základní kontury problémů, se kterými bylo konfrontováno obecní zastupitelstvo. Pro oblast školství byly hlavním podkladem školní kroniky a konferenční protokoly. Mnohé otázky ohledně parlamentních a obecních voleb byly zodpovězeny volebními protokoly a souvisejícími písemnostmi, které u nich byly přiloženy. O činnosti divadelního kroužku, místního hasičského sboru a ostatních spolků, jakož i o vzniklých válečných škodách způsobených občanům obce, lze získat informace z archiválií uložených u okresního archivu.

Informace o činnosti veřejného žalobce u mimořádného lidového soudu v trestních věcech, ve kterých figurovali místní občané, se nacházejí u Moravského zemského archivu v Brně a obsahují sice rozsahem skromný, avšak hodnotou informací velice důležitý materiál.

Specifický zdroj informací poskytovala místní obecní kronika. V době německé okupace nebyla vedena. Místní kronikář si po dobu války zaznamenával poznámky k důležitým událostem, které byly po osvobození Československa do kroniky dopisovány. Toto zpětné zapisování trvalo až do padesátých let minulého století a jeho obsah již nevypovídal ani tak o době protektorátu, jako o době poúnorové. Proto je nutné tyto informace brát s jistou dávkou skepse. Ale i přes tento nedostatek lze řadu informací z kroniky použít, zejména ty týkající se počasí, každodenního života a sdělení, která nemají politický charakter.

Nedostatek této práce spatřuji v oddíle mapujícím odbojovou činnost na Třebíčsku, protože nebylo možné využít fondů Vojenské archivu v Praze, neboť z důvodu stěhování není přístupný. V Okresním archivu v Třebíči se mi materiály, týkající se této problematiky, nepodařilo dohledat.

V seznamu publikací týkajících se protektorátního období si zaslouží zmínku především dvoudílná syntéza Jana Gebharta a Jana Kuklíka *Velké dějiny zemí Koruny české*, kterou pokládám za dosud nejlepší k protektorátnímu období. K tématu protektorátní každodennosti byly k dispozici velice kvalitní knižní publikace. Především musím zmínit knihu *Střípky z mozaiky protektorátní společnosti. Německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945)*, v níž autor na základě pečlivého archivního výzkumu popisuje jednotlivé studie profesí a osob, které tyto pozice zastávaly; Josefa Petráně *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*. V otázce protektorátního školství se mi jako nejvíce vypovídající

jeví zdroj informací z knihy Jiřího Doležala *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. K problematice právní struktury protektorátu a veřejné správy jsem využil knihy Pavla Maršálka *Pod ochranou hákového kříže. Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*. V kapitole o poválečných retribučních mi byla podkladem kniha Benjamina Frommera *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. K osobě Jana Kubiše jsem použil dokumenty, které sesbíral Vojtěch Šustek v publikaci *Atentát na Reinhrada Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava*.

Dalším úskalím práce byla naprostá absence regionální literatury vztahující se k Třebíčsku v protektorátním období. Přestože vycházejí mnohé práce o středověkých dějinách města, je produkce o protektorátní Třebíči a jejím okolí mizivá. O odboji na Třebíčsku se mi podařilo získat materiály pouze v Muzeu Vysočiny, kde se nachází článek z Matice moravské *Závěrečné období národně osvobozenického boje na Třebíčsku* od Aloise Šima a kopie strojopisu Josefa Nováka *Odboj lidu na Třebíčsku 1938–1945*. Obě díla jsou poznamenána dobou svého vzniku, neboť je v nich pozitivně hodnocen pouze komunistický odboj a problematika ostatních odbojových skupin je odsunuta do pozadí. Je zvláštní, že doposud nebyla o Janu Kubišovi vydána žádná odborná monografie, přestože by si ji zasloužil.

1. Politický okres Třebíč do roku 1939

Tématem předkládané práce je zachycení osudu moravské obce Dolní Vilémovice během druhé světové války. Vzhledem k faktu, že obec byla nedílnou součástí politického okresu Třebíč, pokládám za vhodné uvést základní relevantní údaje i o tomto územně správním celku, jehož prostředí mělo velmi významný vliv i na každodenní život samotné obce.

1.1. Politický okres Třebíč

Politický okres Třebíč, který se skládal ze dvou soudních okresů, a to třebíčského a náměšťského. Samotný politický okres Třebíč byl součástí země Moravskoslezské. Na severu hraničil s politickým okresem Velké Meziříčí, na východě pak s politickým okresem Brno-venkov, na jihu s politickým okresem Moravský Krumlov a Moravské Budějovice, na jihozápadě s politickým okresem Dačice a na západě s politickým okresem Jihlava.¹

Politický okres Třebíč se rozprostíral v jihovýchodním cípu Českomoravské vrchoviny. Zaujímal plochu o celkové výměře 71 989 ha, z toho třebíčský soudní okres zabíral plochu o velikosti 45 878 ha, o něco menší náměšťský soudní okres se rozkládal na ploše 26 111 ha. Krajina této části Českomoravské vrchoviny je charakteristická svojí rozmanitostí. Malebně zalesněné kopce (nejvyšším bodem je Mařenka, která dosahuje 711 m n. m.) kontrastují s hlubokými údolími, které vytvořily místní říčky a řeky. Nejvýznamnějším vodním tokem je řeka Jihlava, jež protéká i nejdůležitějším centrem okresu, městem Třebíčí. Průměrné roční teploty se pohybují v rozmezí od 4 do 7° C a výše spadlých ročních srážek nepřesahuje 600 mm.²

Hustota zalidnění byla dle sčítání obyvatelstva v roce 1930 v soudním okrese Třebíč 83 obyvatel na 1 km², soudní okres Náměšť nad Oslavou byl obydlen řidčeji, a to 66 obyvateli na 1 km². Obyvatelstvo politického okresu se z valné většiny hlásilo k české národnosti, obyvatelstvo německé národnosti tvořilo nepatrný zlomek a koncentrovalo se především v Třebíči. Po roce 1918 došlo i v samotné Třebíči k významnému kontinuálnímu poklesu

---

¹ Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Třebíč, Moravské Budějovice, Dačice)*, XII. sv., Ostrava, 1990, s. 27.

² Tamtéž, s. 27.

obyvatelstva hlasícího se k německé národnosti.³

K roku 1930 stálo v politickém okrese Třebíč 10 480 domů, z toho v soudním okrese Třebíč 7 276 domů a 3 204 domů v soudním okrese Náměšť nad Oslavou. V celém politickém okrese bylo evidováno 59 991 obyvatel, z toho v soudním okrese Třebíč jich žilo 42 805 a v soudním okrese Náměšť nad Oslavou 17 186. K české národnosti se v politickém okrese Třebíč hlásilo 59 228 obyvatel, k německé pak 272 obyvatel, k jiné 209 obyvatel, osob s cizí státní příslušností bylo evidováno 282. V soudním okrese Náměšť nad Oslavou se k české státní příslušnosti přihlásilo 17 098 obyvatel, k německé 32 obyvatel, k jiné 4 obyvatelé, osob s cizí státní příslušností bylo evidováno 52, v soudním okrese Třebíč se k české národnosti přihlásilo 42 130 občanů, k německé 240, k jiné 205, osob s cizí státní příslušností bylo evidováno 230.⁴

Co se týká náboženského vyznání, pak se v naprosté většině místní obyvatelstvo hlásilo ke katolické církvi, v celém politickém okrese bylo evidováno 55 591 katolíků, s velkým odstupem je pak následovali v počtu 900 evangelíci, k československé církvi se hlásilo 1 674 věřících, židovskou víru vyznávalo 356 věřících, 312 věřících se přihlásilo k jiným náboženstvím a bez vyznání bylo evidováno 1 158 osob. Podrobněji vypadala náboženská situace následovně: v soudním okrese Náměšť nad Oslavou se ke katolické církvi hlásilo 16 773 věřících, k evangelické církvi 115 věřících, k československé církvi 128 věřících, k židovské víře 21 věřících, k jinému náboženství 18 věřících, osob bez vyznání bylo evidováno 131; v soudním okrese Třebíč se ke katolické církvi přihlásilo 38 818 věřících, k evangelické církvi 785 věřících, k československé církvi 1 546 věřících, k židovské víře 335 věřících (jednalo se v převážné většině o židy z Třebíče), k jinému náboženství 294 věřících, 1 027 osob bylo evidováno bez vyznání.⁵

V roce 1930 se v českých zemích hlásilo k české národnosti 68,3 % obyvatel. K německé národnosti se přihlásilo 30,6 % obyvatel. Tento celostátní poměr nekorespondoval s národním složením v politickém okrese Třebíč, ve kterém tvořila česká národnost dominantní majoritu (98,7 %). Německá menšina tvořila necelé půl procento obyvatelstva. Tato národnostní konstelace byla také hlavním důvodem, proč na Třebíčsku nedocházelo

---

³ Tamtéž, s. 29.

⁴ Tamtéž, s. 29.

⁵ Tamtéž, s. 30.

k vážným národnostním třenicím mezi Čechy a Němci. Jelikož příslušníci německé národnosti pobývali především v městských sídlech, můžeme konstatovat, že celý třebíčský venkov obývalo výhradně obyvatelstvo české národnosti. Ačkoliv po dobu trvání Československé republiky byly vztahy mezi státem a katolickou církví napjaté a na celostátní úrovni bylo možné sledovat odchod části věřících od katolické církve (v roce 1921 se k římskokatolické církvi hlásilo 81,97 % obyvatel, v roce 1930 dochází k poklesu na 78,49 % obyvatel), byla pozice římskokatolické církve v třebíčském politickém okrese neatřesitelná, neboť se mohla opřít o 92,6 % obyvatelstva. Příčinu takové podpory si vysvětlují především tím, že Třebíčsko jako součást Československa bylo periférií, v politickém okrese chyběl kromě samotného okresního města průmysl, který by pozměnil sociální strukturu obyvatelstva. Hlavním zdrojem obživy pro většinu obyvatelstva zůstávalo zemědělství.

Město Třebíč a jeho bezprostřední okolí dokázalo již za starého mocnářství využít hospodářských podmínek k rozvoji kožedělné a obuvnické výroby, která poskytla obživu továrním dělníkům v Třebíči i drobným řemeslníkům v jeho okolí. Čelní místo si vydobyla i v rámci rakousko-uherské monarchie firma Busi z rodinného koncernu továren Budischowského v Borovině, která se svezla na konjunkturu výroby obuvi během první světové války. Po jejím skončení však firma Busi nedokázala vzdorovat dynamickému Baťovu nástupu, na trhu ztrácela konkurenceschopnost a na počátku třicátých let byla pohlcena firmou Baťa, která si v Třebíči-Borovině vybudovala přes odpor místních řemeslníků svoji novou pobočku.⁶

Průmyslových podniků bylo mimo okresní město poskrovnu. V Náměšti nad Oslavou provozovala svoji činnost soukenická továrna, v Přibyslavicích se nacházela papírna, pracovní příležitost nabízela i malá chemická továrna ve Vladislavi, v Nové Vsi pak vápenka. V rámci okresu působilo několik cihlen a pil. V okolí Předína docházelo k rozvoji perleťářství. Snad v každé větší obci provozovali svoji řemeslnou činnost místní drobní živnostníci. Od 30. let se zde začala rozvíjet i pletařská výroba.

Kvalita zemědělské půdy na Třebíčsku nepatří k nejvyšší, proto se zemědělská produkce orientovala především na pěstování méně náročných plodin. Z obilovin se nejčastěji pěstoval oves a žito. Naopak skladba půdy a klimatické podmínky vyhovují především

---

⁶ Bečková, Jana a kolektiv: *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, Městské knihy s. r. o., 2003, s. 96.

pěstování brambor. Část úrody brambor směřovala ke zpracování v místních lihovarech.⁷

Na Třebíčsku působilo na 13 družstevních lihovarů a soukromý lihovar v Budišově. Lihovary, které byly převzaty z pozemkové reformy, se nacházely ve velice špatném stavu. Proto bylo nutné zmodernizovat jejich vybavení a racionalizovat výrobu. Nedaleko Dolních Vilémovic se nalézal Družstevní lihovar v Klučově, který byl převzat ze soukromých rukou v roce 1926. Výměra v první kampani obnášela 733 hektarů, v roce 1930–1931 měl lihovar 57 členů.⁸

V rámci pozemkové reformy bylo v politickém okrese Třebíč zkonfiskováno přibližně 40 % velkostatkářské půdy. I přes tuto konfiskaci zůstaly šlechtické rody Haugwitzů a Waldstein-Wartenbergů největšími pozemkovými majiteli. Haugwitzové z Náměště nad Oslavou vlastnili pozemky o výměře 11 500 hektarů, Waldstein-Wartenbergové z Třebíče skromnější pozemkové vlastnictví okolo 4 000 hektarů. Největším zemědělským velkostatkem na území politického okresu byl Haugwitzův komplex se sídlem v Náměšti nad Oslavou, s odstupem následovaný svěřeneckým velkostatkem Waldstein-Wartenbergů v Třebíči. V roce 1925 došlo k zániku svěřeneckého velkostatku jeho rozdělením na tři menší celky, a to na velkostatek Třebíč, Stráž (pod nějž spadal i zemědělský statek v Dolních Vilémovicích) a Svatoslav-Zátiší.⁹

V roce 1924 byl přijat zákon o zrušení svěřenectví¹⁰ jako zastaralé formy vlastnictví. Svěřenectví neboli fideikomis představuje specifickou formu majetkové držby. Předmětem držby je nezczizitelný majetkový soubor, který náleží všem čekatelům svěřenectví, avšak faktickým držitelem je určena osoba dle způsobu, který stanovil zakladatel svěřenectví. Svěřenectví jako majetková držba se uplatňovalo především mezi šlechtou. Třebíčský velkostatek, který vlastnil rod Waldstein-Wartenberg, byl svěřeneckým majetkem rodu. Po přijetí výše zmíněného zákona museli majitelé velkostatku upravit svoje majetkové záležitosti. V roce 1925 byl třebíčský velkostatek rozdělen na dva celky. Tímto rozdělením došlo i k rozdělení Waldstein-Wartenbergského rodu na větev svatoslavskou a třebíčskou. Větev svatoslavskou zosobňoval Zdenko Waldstein-Wartenberg, který se stal majitelem jedné

⁷ Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Třebíč, Moravské Budějovice, Dačice)*, XII. sv., Ostrava, 1990, s. 33.

⁸ Bečková, Jana a kolektiv: *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, Městské knihy s.r.o., 2003, s. 64–65.

⁹ Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Třebíč, Moravské Budějovice, Dačice)*, XII. sv., Ostrava, 1990, s. 33.

¹⁰ Zákon č.179/1927 Sb. ze dne 3. 7. 1924 o zrušení svěřenectví.

poloviny bývalého třebíčského velkostatku. Za své sídlo si zvolil zámek Waldsteinruh ve svatoslavských lesích. Větev třebíčskou představoval Josef Vincenc Waldstein-Wartenberg. V roce 1929 došlo k rozdělení třebíčské větve na třebíčskou a borovinskou. Představitel třebíčské větve Emanuel Waldstein-Wartenberg vyplatil svého bratra Josefa Waldstein-Wartenberka a stal se jediným a zároveň i posledním majitelem třebíčského velkostatku a zámku. Josef Waldstein-Wartenberg, představitel nově vzniklé borovinské větve, spravoval se svojí manželkou Marií Annou Waldstein-Wartenberg, rozenou Blanckensteinovou, dvůr ve Stříteži, statek v Doních Vilémovicích, rybníkářství ve Vladislavi, polesí Horní Vilémovice, Dobrou Vodu a Valdíkov.¹¹

Pokud se podíváme na celkovou strukturu pozemkového vlastnictví v politickém okrese, zjistíme, že hospodářství do výměry 0,5 ha provozovalo 436 hospodářství, které zaujímalo celkem 127 ha, v soudním okrese Náměšť nad Oslavou pak hospodářství do výměry 0,5 ha obdělávalo 395 hospodářství na ploše 118 ha. V třebíčském soudním okrese provozovalo svoji činnost 1 164 hospodářství o velikosti od 2 do 5 ha, obhospodařující plochu o celkové výměře 3 899 ha. Naproti tomu v náměšťském soudním okrese bylo nejčastější hospodářství o výměře od 1 do 2 ha. Těchto 570 hospodářství obhospodařovalo půdu o velikosti 841 ha. Celkově bylo v třebíčském politickém okrese evidováno 7 266 závodů o rozloze 68 542 ha. Průměrné hospodářství v politickém okrese mělo výměru o velikosti 9,5 ha.¹²

Nejčastějším typem hospodářství v třebíčském okrese bylo hospodářství o výměře od 2 do 5 ha, v náměšťském soudním okrese převažovalo hospodářství o velikosti od 1 do 2 ha. Drobná políčka nemohla zemědělce uživit, proto si vedlejší, případně hlavní zdroj obživy zajišťovali v jiných odvětvích, nebo svoji zemědělskou činnost kombinovali s řemeslem. V rámci celého Československa zajišťovaly zemědělskou produkci v meziválečném období především hospodářství do 20 ha.¹³

Dopravní spojení umožňovala železnice vybudovaná v roce 1885, která vedla ze Zastávky u Brna přes Třebíč do Okříšek, a zajišťovala spojení s Brnem i Jihlavou.

---

¹¹ Bečková, Jana: *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945. Historie starobylého rodu na třebíčském panství*, Muzeum Vysočiny Třebíč, Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě, Třebíč, 2008 s. 94–95.

¹² Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Třebíč, Moravské Budějovice, Dačice)*, XII. sv., Ostrava, 1990, s. 34.

¹³ Kubů, Eduard, Jaroslav Pátek a kolektiv: *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Karolinum, Praha, 2000, s. 57.

Nejvýznamnější silniční spoje pak umožňovaly styk se sousedními okresními centry.

1.2. Třebíč

Třebíč byla již v první polovině dvacátého století významným hospodářským, finančním a kulturním střediskem jihozápadní Moravy. Svůj význam mohla opřít o rozvinutý průmysl (především obuvnický) s dlouholetou tradicí, peněžnictvím, obchod a kvalitní služby. V samotném městě žilo před druhou světovou válkou 14 358 obyvatel, z toho 13 922 se hlásilo k české národnosti, 140 obyvatel tvořilo nepatrnou německou menšinu, z 296 obyvatel, kteří se přihlásili k jiné národnosti, bylo 166 Židů a 10 obyvatel se přihlásilo k ruské národnosti.¹⁴

Většina věřících, přesněji v počtu 11 696, se hlásila ke katolické víře, 1 189 věřících k československé církvi, k židovské víře se přihlásilo 300 věřících, k evangelické víře 288 věřících a k pravoslaví 100 osob, dalších 770 obyvatel zůstalo bez vyznání.¹⁵ Katolická církev si ve městě stále uchovávala svůj vliv, který měl za následek konzervativnost městských vrstev.

Nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím bylo obuvnictví, které na počátku třicátých let zaměstnávalo na 2 659 pracovníků ve 205 obuvnických závodech. Když v roce 1931 společnost Baťa odkoupila od Moravské banky firmu Busi za 45 milionů korun, vzbudilo to nelibost trebičských dělníků i řemeslníků,¹⁶ neboť se začali obávat o své živnosti a práci. Firma Baťa byla pro mnohé z nich ztělesněním nelítostné konkurence, s níž nedokázali držet krok. Vlivem modernizace a koncentrace obuvnické výroby došlo k rychlé likvidaci malých obuvních firem, na nichž byli závislí i venkovští ševci.

Vedle obuvnického průmyslu se v Třebíči nacházel i kovodělný, strojírenský a elektrotechnický průmysl, průmysl stavebních hmot, textilní průmysl s rozvíjejícím se strojním pletářstvím, dřevařský průmysl, potravinářský průmysl. Finanční služby poskytovaly filiálky Moravské agrární a průmyslové banky, Živnostenské banky, Městské spořitelny a

---

¹⁴ Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Třebíč, Moravské Budějovice, Dačice)*, XII. sv., Ostrava, 1990, s. 40.

¹⁵ Tamtéž, s. 40.

¹⁶ Bečková, Jana a kolektiv: *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, Městské knihy s. r. o., 2003, s. 96.

několika záložen.¹⁷ Nejvíce obyvatel města bylo evidováno v průmyslu a v živnostech, zdroj pracovní síly nabízel i obchod a peněžnictví. Jako okresní město Třebíč nabízela uplatnění ve veřejné správě, neboť byla sídlem státních úřadů. Mnozí uchazeči našli uplatnění u vojska, v dopravě.¹⁸

Třebíč byla taktéž vzdělávacím střediskem, mimo obecných škol se ve městě nacházelo české reálné gymnázium, městská obchodní škola, dívčí obchodní škola, obchodní akademie, zemská odborná obchodní škola. V roce 1930 bylo ve městě evidováno 113 učitelů.¹⁹

Od ledna 1903 byla v provozu nemocnice, která poskytovala zdravotní péči pro celý politický okres. V samotném městě bylo v roce 1939 evidováno 16 lékařů.²⁰

Nejvýznamnější stavbou města je renesanční zámek s bazilikou sv. Prokopa, který byl do roku 1945 ve vlastnictví rodu Waldstein-Wartenbergů. K zámku náležel velkostatek a polesí Bažantnice. V Třebíči sídlil děkanát katolické církve, taktéž byla sídlem správy evangelické a československé církve. Pro židovskou menšinu byla ve městě zřízena židovská náboženská obec.²¹

Ve městě měli své místní organizace komunisté, lidovci, národní socialisté, živnostníci národní demokraté, agrárníci. Od roku 1883 působil ve městě Sokol, od roku 1920 katolický Orel a od roku 1907 i Dělnická tělovýchovná jednota.²²

---

¹⁷ Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Třebíč, Moravské Budějovice, Dačice)*, XII. sv., Ostrava, 1990, s. 33

¹⁸ Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Třebíč, Moravské Budějovice, Dačice)*, XII. sv., Ostrava, 1990, s. 44.

¹⁹ Tamtéž, s. 45.

²⁰ Tamtéž, s. 44.

²¹ Tamtéž, s. 33.

²² Tamtéž, s. 45–46.

Parlamentní volby v Třebíči v roce 1929 a 1935

Parlamentní volby	1929	1935
Celkem voličů	7 880	8 651
KSČ	2 169	1 843
ČNS	2 435	1 826
ČSL	1 619	1 396
ŽOS	514	1 325
ČSD	511	981
NOF	–	421

(Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960* ..... s. 44)

V obou parlamentních volbách ve městě vyhráli komunisté, kteří své postavení v posledních volbách v roce 1935 upevnili. Naopak národní socialisté, lidovci a živnostníci své volební výsledky z parlamentních voleb v roce 1929 nedokázali obhájit a v roce 1935 oslabili. Na rozdíl od roku 1929 v posledních parlamentních volbách kandidovala obec fašistická, která dokázala oslovit 421 voličů. V konečném pořadí skončila na šestém místě. Volební hlasy získala nejen od svých skalních příznivců, ale zřejmě i od občanů, kteří svojí volbou vyjadřovali nespokojenost s politikou parlamentních stran.

1.3. Dolní Vilémovice

Dolní Vilémovice jsou dnes na první pohled vsí, která je zaměnitelná s jakoukoli okolní obcí. Ale pouze na první pohled. Sice nemá výstavný kostel jako sousední obec Lipník, ale má jinou důležitou dominantu. Skromnou, ale přesto významnou. Ve východní části návsi stojí pomník obětem první světové války a pamětní deska obětem nacistické okupace. A právě osud Jana Kubiše, jeho rodiny a přátel je tím, co tuto obec odlišuje od ostatních, jeho neobyčejný životní příběh byl prvotní příčinou mého zájmu o protektorátní životní zkušenost obyvatel obce.

Obec se nacházela v jihovýchodní části soudního okresu Třebíč, vzdálena od tohoto města přibližně 10 km, v nadmořské výšce 574 m n. m., rozprostírající se na ploše 984 hektarů, v jejíž 109 domech žilo 610 obyvatel výlučně české národnosti. Ke katolickému náboženství se hlásilo 590 věřících, k československé církvi náleželo 19 věřících a k evangelické církvi se přihlásil 1 věřící.²³ Pořádek v obci zajišťovala četnická stanice ve Vladislavi, do jejíhož obvodu spadala, poštovní služby pro občany obce garantoval poštovní úřad v Lipníku.

Stejně jako dnes sousedily Dolní Vilémovice na východě s obcí Valeč, v níž se nachází kostel Povýšení sv. Kříže s farou, do jejíhož obvodu byly Vilémovice přiřazeny, na jihozápadě sousedila s obcí Lipník, zde se pro změnu nacházel kostel sv. Jana Křtitele. Obyvatelé mohli k návštěvě mše zvolit jeden z těchto kostelů. Na rozdíl od pohodlné asfaltové silnice spojující Dolní Vilémovice s Lipníkem bylo spojení s Valčí odkázáno na polní cestu, která se v případě nepříznivého počasí proměnila v nevábné bahniště. Katastr obce tvořil zároveň i okresní hranici mezi politickým okresem Třebíč, ke kterému náležely obce Klučov a Dolní Vilémovice, a politický okresem Moravský Krumlov, ke kterému náležel Lipník a Valeč. Západně od obce byl situován hospodářský dvůr Lhotka s družstevním lihovarem, který se rozkládal v katastrálním území obcí Klučov a Lipník. Nejvýše položeným místem v okolí je kopec zvaný Klučovská hora, vysoký 595 m n. m., odkud je výhled do celého kraje, za jasného počasí jsou vidět Malé Karpaty a východní pohoří rakouských Alp. Na východ od vsi, při cestě do Valče, se nacházela cihelna a u rybníka Kopyto zbytky zbořeného mlýna.

---

²³ Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Třebíč, Moravské Budějovice, Dačice)*, XII. sv., Ostrava, 1990, s. 57.

Ves se nachází v kotlině, která se směrem k východu rozšiřuje. Náves je podlouhlá, na jedné straně ohraničena domky. Ze severní strany na náves ústí dvě ulice, na východě je pak rybník, u kterého se nacházel Waldstein-Wartenbergův velkostatek. Ves byla bez kostela a fary. V roce 1894 byla postavena kaple sv. Floriána, po první světové válce byl na návsi vybudován pomník padlým spoluobčanům. Během první světové války položilo za vlast život 16 místních občanů, z toho dva byli prohlášeni za nezvěstné.

Nad vchodem do velkostatku je umístěn znak, místními obyvateli charakterizován jako tatarský, k němuž se váže pověst. Obyvatelé vsi bývají svými sousedy odpradáva nazýváni pro svoji horkokrevnost jako „tataři“. Skutečnost je ale zřejmě daleko prostší. S nejvyšší pravděpodobností se jedná o torzo waldsteinského znaku, který se časem změnil k nepoznání. Jeho velice ztížená identifikatelnost podněcovala lidskou fantazii a stala se základem místní pověsti. Pověst je zasazena od mongolského vpádu na Moravu v roce 1241, kdy ve zdejší tvrzi porodila dítě žena tatarského velitele, která krátce po porodu zemřela. Výchovu dítěte si vzala na starost žena majitele tvrze. Po čase si tatarský velitel pro syna přijel, obdaroval ženu za péči, kterou věnovala dítěti, a na bránu tvrze dal umístit znak.

1.3.1. Dějiny obce do roku 1939

Vývoj obce se do druhé světové války v mnohém nelišil od těch okolních. První písemná zmínka o vsi pochází z konce 13. století, neboť se název osady objevil mezi ostatními statky v závěti Jindřicha z Hradce. Do konce 17. století se její majitelé velmi často střídali, mezi jinými měli ves v držení pání z Hradce, vladykové ze Starče, pání z Kunštátu, Pernštejnové, Osovští, Vanečtí.

Roku 1678 koupil ves za 7.000 zl. František Augustin, hrabě z Waldsteinu. Od roku 1678 až do 1850 zůstávali Waldsteinové jedinými vlastníky vsi. Výtěžek ze statku v Dolních Vilémovicích měl sloužit pro zabezpečení kapucínského kláštera na Jejkově v Třebíči, který František Augustin založil. Jejkovský klášter měl podpořit rekatolizaci na valdštejnském panství.²⁴

V roce 1758 rakouská císařovna Marie Terezie povolila Valdštejnům změnu titulu v

---

²⁴ Dvorský, František: *Vlastivěda moravská*, Brno, 1906, s. 234.

souvislosti se zděděním vartemburského panství na Waldstein-Wartenberkové. Sami vlastníci panství užívali označení v poněkud podobě Waldstein-Wartenberg.²⁵

V roce 1790 došlo ke zřízení školy.²⁶ Po zániku patrimoniální správy v polovině 19. století ztratili sice Waldstein-Wartenbergové formální vliv nad životem svých poddaných, přesto díky tomu, že byli největšími pozemkovými vlastníky a opatrovali stálou i sezónní obživu pro nemalý počet místních občanů, si dokázali v obci udržet formální vliv. Hlavní zdroj obživy představovalo zemědělství, a to jak rostlinná, tak i živočišná výroba. I drobní řemeslníci a živnostníci vlastnili malá hospodářství, která jim poskytovala zdroj obživy.

V letech 1905–1908 bylo vybudováno důležité silniční spojení s obcí Vladislav, kde se nacházela nejbližší železniční stanice. Při budování silnice došlo k přetnutí cesty spojující Třebíč s Třebenicemi, čímž se i pro občany obce usnadnilo spojení s okresním městem. Později bylo spojení mezi Vladislaví a Dolními Vilémovicemi prodlouženo přes Lipník až do Jaroměřic nad Rokytnou.²⁷

Vznik Československé republiky zřejmě přivítala vzhledem k národnostnímu složení většina obyvatel obce. I po zániku habsburské monarchie zůstali Waldstein-Wartenbergové největšími pozemkovými vlastníky v obci. V roce 1925 zakoupila obec od statku 27 ha pozemků, tyto byly rozparcelovány a rozděleny mezi drobné rolníky. V roce 1928 došlo ze strany velkostatku k prodeji dalších 22 ha půdy, jež byly rozděleny mezi 49 zájemců. Velkostatek pak až do roku 1945 hospodařil na ploše 110 ha půdy. V rámci několika dělení rodového majetku mezi Waldstein-Wartenbergy navzájem docházelo k několika změnám majitelů. Posledním majitelem vilémovského velkostatku se stala borovinská větev Waldstein-Wartenbergů, jejímž představitelem byl Josef František Waldstein-Wartenberg.

K usnadnění dopravního spojení s Klučovem, hospodářským dvorem Lhotka a přilehlým družstevním lihovarem schválilo obecní zastupitelstvo dne 1. 5. 1927 stavbu silnice do sousedního Klučova. Práce byla sice ještě tentýž rok zahájena, ale stavba probíhala velice pomalu. Pro spory s obcí Klučov byla práce pozastavena. Zprovozněna byla silnice až v roce 1939.

---

²⁵ Bečková, Jana: *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945, Historie starobylého rodu na třebíčském panství*, Muzeum Vysočiny Třebíč, Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě, Třebíč, 2008, s. 12.

²⁶ Dvorský, František: *Vlastivěda moravská*, Brno, 1906, s. 230.

²⁷ Maštera, Vlastimil: *Dolní Vilémovice v minulosti dávne a nedávne*, Dolní Vilémovice, 2005, s. 10.

Dne 2. 4. 1929 byla schválena elektrifikace obce. Na jaře následujícího roku už občané mohli ocenit využití elektrické energie v praxi. Zavedení elektřiny umožnilo nejen osvětlení v noci, ale i využití do zemědělské výroby. Movitější obyvatelé mohli elektřinu využít k napájení rozhlasových přijímačů. Před rokem 1930 byly v obci pouze dva (bateriové) přijímače. Už od roku 1926 je vlastnili řídící učitel Brabec a správce statku Tůma. Jako třetí si rozhlasový přijímač pořídil po elektrifikaci hostinský Otoupal. V roce 1939 už jich bylo evidováno sedmnáct.

Počátkem třicátých let se v obci objevily i první automobily. V roce 1933 si zdejší řídící učitel Brabec koupil automobil zn. Z 4 z brněnské Zbrojovky, na jaře roku 1934 ho následoval správce statku Tůma s automobilem zn. Praga. Brzy přibyla další motorová vozidla – hostinský Otoupal si v r. 1935 pořídil první nákladní automobil ve vsi zn. Praga, ve stejném roce se v obci objevil nákladní automobil zn. Laurin-Klement obchodníka s dobyt看 Petra Čecha. Na prvním motocyklu jezdil obchodník Matěja. Krejčí Kubiš jezdil na kole s pomocným motorkem.

Poměrně brzy (od 14. 11. 1928) zajížděla do obce autobusová linka. Autobus firmy Mýtyska jezdil na trase Hrotovice-Třebíč dvakrát denně v obou směrech, cestování do okresního města se urychlilo, jízdné na trase Dolní Vilémovice - Třebíč stálo za jednu cestu 5,50 Kč, dělníci jezdící denně platili 3 Kč. V paměti mnoha obyvatel zůstala i jedna z první automobilových nehod. Dne 11. 8. 1930 jel odpoledne se svým autobusem na pravidelné lince Hrotovice-Třebíč řidič Arnošt Kopeček z Hrotovic. Na okresní silnici za Dolními Vilémovicemi směrem na Třebíč došlo k defektu kola, jehož následkem narazil autobus do stromu, poté se zřítil ze silničního náspu. Z 26 cestujících bylo zraněno 24 osob, z nich pak 5 bylo zraněno těžce.²⁸

Mnichovské události se odrazily i v životě obce. Po vyhlášení mobilizace 23. 9. 1938 nastoupilo ke svým útvarům 52 místních mužů. Od 29. 9. 1938 do 8. 10. 1938 se v obci usídlil oddíl československé armády v počtu 200 dragounů a 180 cyklistů, které doprovázely tři tanky. Po deseti dnech byli odveleni zpět do kasáren. Po přijetí mnichovského diktátu se v období od poloviny října do poloviny prosince postupně vraceli domů i demobilizovaní

---

²⁸ SOKA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, fond četnické stanice, invent. č. 199, Památník četnické stanice ve Vladislavi, nečíslováno.

vojáci. Odstoupením českomoravského pohraničí nebyl politický okres Třebíč územně dotčen, naopak v sousedním politickém okrese Moravský Krumlov došlo k odtržení samotného Moravského Krumlova od Československé republiky. Okresní úřad v Moravských Budějovicích se byl nucen přestěhovat do Hrotovic. Později byla většina vesnic v okolí Dolních Vilémovic, které původně náležely do obvodu politického okresu Moravský Krumlov, přiřazena k politickému okresu v Moravských Budějovicích. Přestože byl politický okres Třebíč územně neporušen, musel se vypořádat s narůstajícím počtem uprchlíků z pohraničí.

Dolní Vilémovice byly přílivu pohraničních uprchlíků ušetřeny. Přesto samotní obyvatelé obce nezůstali k nelehkému osudu svých postižených spoluobčanů lhostejní. V obci byly uspořádány na podzim dvě sbírky, jejichž finanční výtěžek byl věnován na obranu státu a pro uprchlíky z pohraničí. Finanční obnos přesahoval částku ve výši 3.000 Kč.

1.3.2. Parlamentní volby v roce 1935 a obecní volby v roce 1938

Obyvatelstvo Dolních Vilémovic bylo politicky rozděleno mezi voliče agrární a lidové strany. Obě politické strany měly v obci i své místní pobočky. Toto politické rozložení se odráželo ve volebních výsledcích parlamentních i obecních voleb po celou dobu existence Československé republiky.

Velmi zajímavý výsledek nabídly parlamentní volby v roce 1935. V obci zvítězila agrární strana, která získala 127 hlasů, následována věčným konkurentem - lidovou stranou, která dokázala získat 105 hlasů, na třetím místě skončila k velkému překvapení Národní obec fašistická s 61 hlasy, na čtvrtém místě se umístili živnostníci se ziskem 26 hlasů, sociální demokraté získali 12 hlasů, národní socialisté 6 a na posledním místě skončila komunistická strana se ziskem pouhých 4 hlasů. Ve srovnání s předchozími parlamentními volbami v roce 1929 došlo k úbytku hlasů hlavním stranám, tj. agrárikům (ztráta 21 hlasů) a lidovcům (ztráta 29 hlasů), taktéž komunisté ztratili podporu mezi místním obyvatelstvem (ztráta 11 hlasů), naopak došlo k posílení živnostníků o 4 hlasy, sociálních demokratů o 6 hlasů, národních socialistů o 4 hlasy a Národní obec fašistická dokázala získat 61 nových hlasů, což představovalo celých 18 % hlasů, celostátně získali čeští fašisté pouze 2 %. Volební zisk

českých fašistů vzbudil pozornost i na četnické stanici ve Vladislavi.²⁹

Výsledek parlamentních voleb v roce 1935 v Dolních Vilémovicích

Volby	Voliči	AGR	ČSL	ŽOS	KSČ	ČSD	ČNS	NOF
1929	327	148	134	22	15	6	2	0
1935	343	127	105	26	4	12	6	61

(Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960* ..... s. 57)

Jak interpretovat tento volební výsledek? Argument, že jde o hlasy sezónních zemědělských pracovníků z místního velkostatku, kteří neměli domovské právo v obci, jak si mnozí pamětníci odůvodňovali, neobstojí, neboť pokud se podíváme na volební účast, tak v roce 1929 odevzdalo svůj voličský hlas 327 voličů, v parlamentních volbách v roce 1935 pak 343 voličů, tedy pouze o 16 hlasů více, což nevysvětluje nárůst počtu hlasů.

Pro srovnání přikládám výsledky parlamentních voleb v roce 1935 v Klučově, který sousedil s Vilémovicemi. Zde s velkou převahou vyhrála volby republikánská strana, s velkým odstupem skončila na druhém místě strana lidová, čeští fašisté získali 7 hlasů, což odpovídalo zisku 5 % hlasů.

Klučov – parlamentní volby 1935

Volby	Voliči	AGR	ČSL	ČNS	ŽOS	ČSD	NOF
1929	146	114	18	5	4	1	0
1935	139	99	22	3	5	3	7

(Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960* ..... s. 62)

Volební zisk českých fašistů se obtížně interpretuje. Podpora fašistů se neodrazila v obecních volbách, strana nevyvíjela v obci jakoukoliv činnost. Jednou z možností je, že šlo o protestní hlasy osob, které podlehly volební agitaci a toužily po zavedení pořádku a jednoty národa, kterou může realizovat jen silná autoritativní osobnost. Jistou roli mohlo hrát stále se zhoršující mezinárodní postavení Československa, pocit ohrožení a nejistoty, snad i dozvuky hospodářské krize.

²⁹ SOKA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, fond četnické stanice, invent. č. 199, Památník četnické stanice ve Vladislavi, nečíslováno.

Parlamentní volby v soudním okrese Náměšť nad Oslavou vyhrála agrární strana před stranou lidovou, analogická situace nastala i v sousední Třebíči. Národní obec fašistická (NOF) získala v soudním okrese Náměšť nad Oslavou 121 hlasů, v soudním okrese Třebíč pak 1 110 hlasů.

Výsledek parlamentních voleb v roce 1935 v politickém okrese Třebíč		
s. o.	Náměšť n. O.	Třebíč
Celkem voličů	9 799	24 621
AGR	3 616	5 781
ČSL	1 752	5 581
ČSD	1 873	2 771
ČNS	618	3 332
ŽOS	1 058	2 512
KSČ	636	2 688
NOF	121	1 110

(Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960* ..... s. 37)

Pro připomínku: parlamentní volby v Třebíči skončily v roce 1935 vítězstvím komunistů, za nimi s nepatrným rozdílem skončila národně socialistická strana, za ní strana lidová. V rámci výsledku parlamentních voleb v politickém okrese Třebíč lze vypočítat rozdíly volebních preferencí městského a venkovského voličstva, o čemž vypovídá i rozdílná sociální základna voličů měst a venkova. Agrární a lidová strana se mohly spolehnout na své venkovské voliče, kdežto ve městech s dělnickou základnou získaly nejvíce hlasů levicové strany. Za celý politický okres získala obec fašistická dohromady 3,1 procent voličských hlasů. Z výsledku těchto voleb (ve srovnání s výsledky malé venkovské obce) lze odvodit naprostou rozdílnost sociální struktury obyvatelstva s převahou dělníků a z ní vyplývající politické preference. Vysoká podpora lidové strany vypovídá o vysoké religiozitě a konzervativnosti obyvatelstva politického okresu.

Průběhu a výsledkům obecních voleb v roce 1938 v Dolních Vilémovicích věnuji pozornost z toho důvodu, že se jedná o poslední obecné volby, z nichž bylo zvoleno obecní zastupitelstvo, které v obci zasedalo až do vzniku revolučního národního výboru v květnu 1945. Obsazení obecního zastupitelstva nezaznamenalo v průběhu německé okupace podstatných personálních změn.

Obecní volby se konaly v neděli 12. 6. 1938. O přízeň voličstva soupeřilo pět kandidátek. Raritou těchto voleb byl rozpad místních agrárníků do třech seskupení, a to na původní agrárníky, nově vzniklé uskupení Členové za zvelebení obce a agrárníky, kteří se spojili s místní domovinou. Kandidátky politických uskupení vstoupily do volebního boje v následujícím pořadí: první seskupení pod názvem Členové pro zvelebení obce sestavil stávající starosta obce a hospodářský správce vilémovického velkostatku Karel Tůma (Dolní Vilémovice č. p. 1) z členů, kteří opustili místní agrární stranu. Za uskupení kandidovalo šest jeho členů. Druhé uskupení reprezentovali agrárníci ve spojení s domovinou. Tato strana dala voličům vybrat z 22 členů pod vedením rolníka Antonína Dusíka (Dolní Vilémovice č. p. 96). Lidová strana vytvořila volební kandidátku s 16 členy pod vedením rolníka Jaroslava Denemarka (Dolní Vilémovice č. p. 8). Za živnostníky šlo do volebního klání 9 členů v čele s hostinským Josefem Otopalem (Dolní Vilémovice č. p. 38). Posledním účastníkem voleb byli původní agrárníci, kteří postavili kandidátku o 5 členech s lídrem Josefem Chládkem, rolníkem (Dolní Vilémovice č. p. 22).

Obecních voleb se zúčastnilo 327 voličů, kteří rozhodli o vítězství lidovců, ti obdrželi 107 hlasů, za nimi se umístila koalice agrárníků a domoviny, která získala 76 hlasů, následována Členy za zvelebení obce s 67 hlasy. Na čtvrtém místě skončila agrární strana se ziskem 40 hlasů a poslední místo připadlo živnostníkům s 34 hlasy. O 15 mandátů se politické strany rozdělily následujícím způsobem: lidovci získali 5 mandátů, koalice agrárníků s domovinou a Členové za zvelebení obce po 3 mandátech, agrárníci a živnostníci po 2 mandátech. Za lidovce do zastupitelstva vstoupili: Jaroslav Denemark, rolník (Dolní Vilémovice č. p. 8), Stanislav Caha, domkař (Dolní Vilémovice č. p. 92), Jakub Vrbka, rolník (Dolní Vilémovice č. p. 72), Alois Kotrba, rolník (Dolní Vilémovice č. p. 27), Josef Čech, živnostník (Dolní Vilémovice č. p. 24). Za koalici agrárníků s domkaři byli zvoleni Antonín Dusík, rolník (Dolní Vilémovice č. p. 96), Antonín Kočár, rolník (Dolní Vilémovice č. p. 26) a Antonín Hlouch, rolník (Dolní Vilémovice č. p. 80). Za Členy pro zvelebení obce se v zastupitelstvu objevili Karel Tůma, hospodářský správce (Dolní Vilémovice č. p. 1), František Dobrovolný, rolník (Dolní Vilémovice č. p. 31) a Josef Hlouch, rolník (Dolní Vilémovice č. p. 37). Za živnostníky Josef Otoupal, hostinský (Dolní Vilémovice č. p. 38), Alois Bula, obchodník (Dolní Vilémovice č. p. 73), za agrárníky pak Josef Chládek, rolník

(Dolní Vilémovice č. p. 22) a Antonín Doležal, rolník (Dolní Vilémovice č. p. 51).³⁰ Pokud se podíváme na složení obecního zastupitelstva, tak v převážné většině jde o zemědělce, jejichž řady doplňuje jen skrovný počet živnostníků.

Starostou obce byl zvolen Karel Tůma, dosavadní starosta, který porazil svého protikandidáta Antonína Dusíka. Karel Tůma obdržel 9 hlasů a jeho konkurent 1 hlas. Funkce starosty od poloviny třicátých let nabývala na důležitosti. V rámci přenesené působnosti vystupoval starosta jako představitel státní správy, proto mohl být na žádost trestních orgánů pověřen provedením výslešků v trestním řízení. Jeho kompetence jakožto státního orgánu zasahovaly do volebních, živnostenských, zemědělských, policejních i zdravotních záležitostí. V souvislosti se zhoršující se mezinárodní situací stoupala úloha starosty i v oblasti obrany. Obce byly nuceny budovat letecké kryty, obstarat pro občany plynové masky a byla stanovena povinnost obce na spoluúčasti branné výchovy. Na úkor obecního zastupitelstva mohl starosta jednat bez jeho vědomí s dodatečným schválením nebo mohl odložit realizaci usnesení obecního zastupitelstva, pokud měl za to, že zastupitelstvo překročilo své pravomoci.³¹

Z toho důvodu záleželo nadřazeným orgánům na důvěryhodnosti zvoleného starosty. Aby se starosta mohl své funkce ujmout, musel být potvrzen nadřazeným orgánem. Četnická stanice ve Vladislavi dostala od Okresního úřadu v Třebíči úkol vyšetřit spolehlivým způsobem osobní a majetkové poměry a zaměřit se na okolnosti, které by vzbuzovaly pochybnosti proti nově zvolenému starostovi. V praxi se zkoumala otázka, jak probíhala samotná volba starosty, z jakého důvodu k volbě došlo, osobní a rodinné poměry, za kterou politickou stranu byl zvolen, jaké vyznával politické ideje, jaké zastával předešlé funkce ve veřejné správě a jeho poměr k okresnímu úřadu.³² Na základě těchto zjištění vyhověl starosta Karel Tůma požadavkům Okresního úřadu v Třebíči a ve své funkci byl potvrzen.³³

Problémy pomnichovské Československé republiky se odrazily i ve složení obecního zastupitelstva. Se snahou o unifikaci politických stran docházelo k postupnému odstraňování zástupců levicových politických stran z postů starostů a členů zastupitelstva. Obecní

---

³⁰ SOKA Třebíč, fond Okresní úřad Třebíč I, invent. č. 2142, karton 721, volby v Dolních Vilémovicích, Přehled o výsledku volby obecního zastupitelstva, konané dne 12. 6. 1938.

³¹ Schelle, Karel: Vývoj veřejné správy, v letech 1848–1948, EUROLEX Bohemia, Praha, 2012, str. 343.

³² SOKA Třebíč, fond Okresní úřad Třebíč I, invent. č. 2142, karton č. 721, volby v Dolních Vilémovicích, Žádost Okresního úřadu v Třebíči četnické stanici ve Vladislavi o prošetření osoby starosty.

³³ SOKA Třebíč, fond Okresní úřad Třebíč I, invent. č. 2142, karton č. 721, volby v Dolních Vilémovicích, Odpověď četnické stanice na žádost Okresního úřadu v Třebíči o prošetření osoby starosty.

zastupitelstvo v Dolních Vilémovicích splňovalo představu o vhodné politické skladbě obecního zastupitelstva. Vzhledem k absenci levicově zaměřených obecních zastupitelů nebyly prováděny v zastupitelstvu jakékoliv personální změny.

1.3.3. Obecní tajemník

Jedné změny se ale obecní politika v Dolních Vilémovicích přece jen dočkala. Do systému obecní politiky byla začleněna nově zavedená funkce obecního tajemníka.³⁴ Pracovní náplní obecního tajemníka byla především sféra přenesené působnosti obce. Byl tedy jakýmsi prostředníkem mezi orgány státní správy a obcí. Ministerstvo vnitra mohlo v případě, pokud to vyžadoval zájem obce nebo jiný veřejný zájem, pověřit obecního tajemníka výkonem v samostatné působnosti obce. Mezi práva obecního tajemníka patřilo právo účastnit se schůzí obecního zastupitelstva, kde měl jeho hlas poradní charakter, obecní rady a obecních komisí. A především měl povinnost navrhnout zrušení usnesení nebo opatření, přijaté zastupitelstvem či starostou, pokud by jím byl porušen zákon, ohroženo blaho obce nebo důležitý zájem státu.³⁵ Zřízením a zavedením institutu obecního tajemníka došlo k popření demokratičnosti veřejné správy. Osoba obecního tajemníka se mohla stát zdrojem konfliktů v životě obce, a to především pro nevyjasněnost kompetencí mezi starostou obce a jejím tajemníkem. Záleželo i na osobních vlastnostech tajemníků a starostů. Pokud měli oba vysoké ambice a nebyli schopni uzavření kompromisu, mohlo to paralyzovat dění v obci.

Zavedení tohoto institutu mě svádí k otázce, jak si soudobí politikové představovali výkon samosprávy a přenesené působnosti v obecních podmínkách. Zdali funkce obecního tajemníka měla být vykonávána jen ve vybraných obcích, v nichž docházelo ke komplikacím, nebo mělo jít o postupné vyřazení starosty a obecního zastupitelstva v obecních záležitostech a jejich nahrazení obecním tajemníkem. Zároveň vyvstává otázka, proč právě do Dolních Vilémovic byl ustaven obecní tajemník, neboť obecní tajemníci byli dosazováni pouze do vybraných obcí. Je otázkou, zdali byl tajemník do obce dosazen jen na zkoušku, nebo za jeho dosazením můžeme vidět obavu z nálad občanů vůči českým fašistům (viz parlamentní volby v roce 1935).

Prvním obecním tajemníkem byl jistý Jurie, který se po ročním působení oběsil na

---

³⁴ Vládní vyhláška č.17/1939 Sb. o obecních (obvodních) tajemnících.

³⁵ Schelle, Karel: Vývoj veřejné správy, v letech 1848–1948, EUROLEX Bohemia, Praha, 2012, s. 352.

klice u dveří. Mezi lidmi se proslýchalo, že trpěl nevyléčitelnou nemocí. V srpnu 1941 byl na uprázdněné místo dosazen František Musil.³⁶ V předválečném období působil František Musil jako člen finanční stráže. Finanční stráž měla ve své pracovní náplni střežit celní hranice, kontrolovat přechod osob a pohyb zboží, zabráňovat celním deliktům a chránit ekonomické zájmy na hranicích. V době protektorátu došlo ke zrušení finanční stráže a její příslušníci museli hledat jiné pracovní uplatnění. Na rozdíl od předešlého obecního tajemníka, byl František Musil velmi ambiciózní člověk. Se starostou měl velmi napjatý vztah, který vyústil po osvobození Československa k veřejnému obvinění starosty z kolaborace s nacisty.

---

³⁶ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolních Vilémovic, s. 82.

2. Protektorát Čechy a Morava

Obsazení zbytku českých zemí německým vojskem pod krycím názvem „Březnový vítr“ o síle 22 divizí proběhlo ve dnech 14.–15. 3. 1939. Již 14. 3. 1939 došlo k obsazení Ostravska, aby se předešlo případnému polskému záboru. Následující den byl obsazen zbytek Čech a Moravy. Od 15. 3. do 15. 4. 1939 byla nad územím Čech a Moravy ustavena vojenská správa v čele s generálem W. von Brauchitschem, který pověřil gen. J. Blaskowitze výkonnou mocí nad územím Čech a generála W. Lista nad územím Moravy.³⁷

Ve večerních hodinách 15. 3. 1939 dorazil do Prahy říšský kancléř Adolf Hitler, aby nejen zkontroloval průběh obsazování, ale také aby dopracoval budoucí státoprávní podobu území Čech a Moravy. Z obsahu výnosu³⁸ vyplynulo, že protektorát si má uchovat autonomii pouze za předpokladu, že své vlastní zájmy zcela podřídí zájmům velkoněmecké říše. Okleštěná práva mohla být v českomoravském prostoru vykonávána protektorátními úřady v čele s prezidentem Háchou jen pokud budou v souladu s vůdcovou vůlí. Výnos o zřízení protektorátu záměrně nespécifikoval rozsah protektorátní autonomie, neboť účelem bylo vykládat autonomii podle potřeb třetí říše. K ochraně říšských zájmů byla zřízena funkce protektora, jehož jmenoval vůdce.³⁹ Funkce protektora se 16. 4. 1939 ujal bývalý ministr zahraničí Konstantin von Neurath.

2.1. Počátek okupace

Veškerá činnost vojenské správy nad protektorátem, která trvala jeden měsíc, směřovala k ovládnutí a stabilizaci nacistické moci nad obsazeným územím a vytvořením vhodných podmínek pro sjednocení protektorátu s velkoněmeckým prostorem. Aby se zabránilo případnému odporu českého obyvatelstva, byl vydán zákaz nočního vycházení, zákaz shromažďování, došlo k preventivnímu zatýkání potenciálních nebo skutečných odpůrců nacistického Německa, k rozpuštění československé armády.

---

³⁷ Maršálek, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže – nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*, Auditorium, Praha, 2012, s. 34.

³⁸ Výnos Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. 3. 1939 č. 75/1939 Sb. o Protektorátu Čechy a Morava.

³⁹ Gebhar, Jan, Kuklík, Jan: *Velké dějiny země Koruny české, svazek XV.a 1938–1945*, Paseka, 2006, s. 177–178.

Se zřízením protektorátu dochází i k vytváření systému oberlandrátů jako orgánu říšské správy, který má dvojí funkci. Ve vztahu k německému státnímu příslušníku představuje nejnižší článek místní říšské správy,⁴⁰ ale ve vztahu k protektorátním autonomním úřadům má funkci dozorovou. Pokyny vrchních radů, kteří byli v čele oberlandrátů, se museli okresní hejtmani a jim podřízené obce řídit. Působnost oberlandráta se vztahovala na několik policejních okresů. Počet těchto úřadů nebyl stálý, ale byl určen okamžitou potřebou okupační moci, taktéž velikost oberlandrátů se neustále měnila. V roce 1942 dochází k reformě správního systému, který má za cíl zjednodušení správy protektorátu. Některé kompetence oberlandrátů byly delegovány na orgány autonomní samosprávy, které pak převzatou agendu vykonávaly z příkazu Říše. Správní reforma, jejímž autorem byl zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich, rušila některé oberlandráty v protektorátu. Jihlavský oberlandrát vykonával svoji činnost po celou dobu okupace. V čele vzniklého jihlavského oberlandráta, do jehož působnosti spadaly policejní okresy Dačice, Velké Meziříčí, Třebíč, Moravské Budějovice, Nově Město na Moravě a Jihlava, stál Eugen Feichtner. V roce 1943 byl nahrazen Hebertem Eckholdtem, který byl v čele oberlandráta až do konce války.⁴¹ Samotná obec se do úředního styku s oberlandrátem dostala jen zřídka, s úřadem komunikovala především přes příslušný okresní úřad.

Již pár dní po začátku okupace došlo k prvním změnám ve zvyklostech českého obyvatelstva. Vojenskou správou byla zavedena jízda vpravo, nutno podotknout, že o změně jízdy bylo rozhodnuto již před začátkem okupace. K jejímu zavedení mělo být přistoupeno dne 1. 5. 1939, okupace pouze tuto změnu uspíšila, neboť k zavedení jízdy vpravo došlo z nařízení vojenské správy s účinností od 17. 3. 1939, pouze Praha dostala výjimku, neboť bylo potřeba určitých úprav a jízda napravo byla zavedena od 26. 3. 1939.⁴² Dne 19. 8. 1939 byla protektorátní vláda nucena přijmout dvojjazyčnost ve veřejném životě. Vedle českého jazyka se druhou úřední řečí stala němčina. Obec Dolní Vilémovice pozměnila svůj název na Unter Wilimowitz.⁴³

V následující části se pokusím popsat, jak probíhal 15. březen 1939 a následující dny v Třebíči. Již o půl šesté ráno bylo vysíláno upozornění Hlavního štábu Ministerstva národní

---

⁴⁰ Maršálek, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže – nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*, Auditorium, Praha, 2012, s. 80.

⁴¹ Vybíhal, Jiří: *Jihlavsko ve stínu říšské orlice*, Jihlava, 2012, s. 86.

⁴² Petrář, Josef: *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, NLN, Praha, 2011, s. 591.

⁴³ Výnos předsednictva ministerské rady z 19. srpna 1939 č. j. 18 377/39.

obranu určené pro všechna posádková velitelství, že v 6 hodin započala německá armáda obsazovat českomoravský prostor. Dále rozhlas upozorňoval na skutečnost, že veškerý odpor bude bez milosti potlačen. Následovaly výzvy k obyvatelstvu, aby zachovávalo klid a pořádek.⁴⁴

Pokud někdo z obyvatel Dolních Vilémovic navštívil 15. 3. 1939 Třebíč, naskytl se mu zřejmě obraz hloučků lidí, kteří se i přes nepřízeň počasí zastavovaly na ulicích a probíraly nejnovější události. Již z rozhlasu byli vyrozuměni o obsazování českomoravského prostoru. Z jejich postojů bylo zřejmé, že si jsou vědomi důležitosti historického okamžiku. Nervozita a strach byly cítit na každém rohu. Zato žádné obavy si nepřipouštěly skupinky místních fašistů, kteří označení hákovými kříži přinutili své židovské spoluobčany k uzavření obchodů. Postup německých vojsk jim dodal odvahy, proto se pokusili do svých rukou převzít správu Baťovy obuvnické továrny v Třebíči-Borovině a kontrolu nad zdejší Městskou spořitelnou. Jejich pokus ale skončil bez úspěchu. Třebíčský zámek a vinárna „U Jandů“ na Karlově náměstí byly ozdobeny prapory s hákovými kříži. Celé město čekalo na příjezd německých vojsk.⁴⁵

Po probdělé noci se ráno situace znovu opakovala. Město bylo stále bez německé posádky, fašistické hlídky neumožnily místním židovským obchodníkům otevřít své obchody, poté chodily po kavárnách a obchodech a strhávaly portréty československých prezidentů. Kolem páté hodiny odpolední přijíždějí první automobily s německými vojáky, kteří se řadí na náměstí před radnicí. Pro své ubytování si zabrali Masarykovu školu.⁴⁶ Za několik dní přijel do města 1. oddíl dělostřeleckého pluku č. 74 wehrmachtu z Kremže v Rakousku. Němečtí důstojníci navštívili místní velitelství československé armády, aby převzali zbraně, koně a sklady.

Německou armádu doprovázela i polní kuchyně. Stála před budovou německé posádky a nabízela místnímu obyvatelstvu uvařenou polévku. Ale tato dobročinnost měla jeden háček: pokud přece jenom někdo pro polévku přišel, byl ihned fotografován německým důstojníkem. Polévka nebyla zadarmo, přestože to tak na první pohled vypadalo. Dodatečně musel konzument zaplatit 5 korun za porci. Tato potravinová pomoc měla dokazovat německou

---

⁴⁴ Uhlíř, Jan, B.: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Ottovo nakladatelství, Praha, 2008, s. 84–85.

⁴⁵ SOKA Třebíč, Jiskra, ročník 2, invent. č. 11, ze dne 17. 3. 1946, s. 1.

⁴⁶ Tamtéž.

dobročinnost a nutnost záboru území zbytku Československé republiky, protože sama československá vláda nebyla schopna zvládat naprostou anarchii a nespokojenost obyvatelstva. Touto argumentací byli indoktrinováni příslušníci německé armády ještě před překročením československé hranice.⁴⁷

Když bylo zjevné, že obsazení Čech a Moravy proběhne bez vojenských střetů a občanského vzdoru, mohli se němečtí vojáci seznámit s realitou v protektorátu. Mnozí z nich si brzy uvědomovali výhodný kurs marky ke koruně a vrhli se na nákupy v místních obchodech. Nedostatkové zboží bylo v poštovních balících hromadně zasíláno rodinným příslušníkům do Německa. České obyvatelstvo na zvýšený nákup německých vojáků zareagovalo neprodleně a k nákupům se připojilo ve strachu, že by je mohl postihnout nedostatek. Směnný kurs německé marky vůči české měně byl stanoven 1:10. Z obchodů mizelo všechno zboží, které bylo v Německu těžko k sehnání. V samotné Říši bylo již delší dobu aplikováno řízené hospodářství, které nedokázalo zcela uspokojit potřeby obyvatelstva.

Po válce se v regionálním tisku tradovalo, jak byl v obchodě řezníka a uzenáře Padrnose německý voják velmi překvapen, když si chtěl koupit za dvě marky kousek salámu. Za dvě marky obdržel přes tři kila uzeniny. Podobná situace se stala v Zimolově pekařství. Za 1 marku dostal voják 50 rohlíků.⁴⁸ Není proto divu, že místní třebíčská nemocnice musela přijmout několik německých pacientů s nepříjemnými trávicími potížemi. Taková nárazová spotřeba jídla musela zanechat následky.⁴⁹

Alois Denemarek, rodák z Dolních Vilémovic, si ve svých vzpomínkách vybavuje počátek okupace, který prožil v Pardubicích, kde vykonával svoji základní vojenskou službu u osmého jezdeckého pluku pod vedením Alfréda Bartoše. Po úrazu hlavy pracoval ve vojenské kantýně. Večer 14. 3. 1939 se po službě odebral do společenské místnosti pro důstojníky k úklidu. Tam si také pustil rádio, aby mu muzika zlepšila náladu. Kolem půlnoci při zapnutém rádiu usnul. Ráno o půl šesté byl probuzen rozhlasem, který oznamoval postup německých vojsk do Čech a Moravy. Pozoroval, jak do několika dní Němci vykoupili všechno spotřební zboží v Pardubicích. Z vojny byl propuštěn na jaře 1939.⁵⁰

---

⁴⁷ Petráň, Josef: *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, NLN, Praha, 2011, s. 587.

⁴⁸ Joura, Jiří: *Procházky starou Třebíčí podruhé*, Amaprint Kerndl, Třebíč, 2006, s. 32–34.

⁴⁹ SOKA Třebíč, Jiskra, ročník 2, invent. č. 11, ze dne 17. 3. 1946, s. 1.

⁵⁰ Rozhovor – Alois Denemarek, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

Situace v Dolních Vilémovicích se na počátku okupace od okresního města podstatně lišila. Pro Němce neměla poloha a význam obce žádnou strategickou hodnotu. Z tohoto důvodu nepokládali za nutné umístit zde německou vojenskou posádku. Dalo by se dokonce říci, že obec těžila ze své periferní polohy a po dlouhou dobu se těšila nezájmu německých represivních složek. Dopady okupace pocítovala obec a její obyvatelstvo nepřímo formou nařízení, příkazů a zákazů. Žila si svým zaběhnutým koloběhem, jemuž udával směr roční cyklus zemědělských prací.

Mezi zákazy, které obyvatele omezovaly, patřilo nařízení vrchního velitele německé armády ze dne 15. 3. 1939, kterým byla zakázána všechna shromáždění a průvody. Dne 26. 6. 1939 byl tento zákaz rozšířen i na průvody náboženské, tedy na poutě a poutní procesí.⁵¹ Pro hostinské živnosti a výčep byla stanovena policejní hodina, která nesměla překročit půlnoc, o silvestru, masopustu a posvícení mohla být hospoda otevřena do 2 hodin bez zvláštního povolení.⁵² Byly zakázány taneční zábavy. Jejich organizování mohl povolit pouze starosta obce, který ale nad řádným průběhem přebíral odpovědnost. Nad dodržováním zákazů bděli četníci ze stanice ve Vladislavi.

Již od konce března 1939 byl zakázán poslech zahraničního rozhlasového vysílání z Londýna a Moskvy. Jak si vzpomíná Alois Denemarek, poslech zahraničního rozhlasu byl po celou dobu války v Dolních Vilémovicích běžnou záležitostí, v samotné obci bylo skoro dvacet radiopřijímačů, a ještě v den, kdy přišlo gestapo zatknout jeho bratra, poslouchala rodina zahraniční rozhlas. Také v nedalekém Bónově šlo o běžný jev. Bónovští občané se scházeli pod okny jedné sousedky, která byla silně nedoslýchavá, proto si pouštěla velmi hlasitě radiopřijímač, který tak byl slyšet na půl vsi.⁵³ Přesto se jednalo o nebezpečnou záležitost, jak dokládá zápis vladislavského četníka ze srpna 1941, kdy byl na vyzvání gestapa z Jihlavy zatčen četnickou hlídkou z Vladislavi farář František Pokorný ze Střížova pro nedovolený poslech zahraničního rozhlasu. Kněz se na základě anonymního udání sám gestapu k tomuto činu přiznal. Byl odsouzen k 18měsíčnímu vězení, z něhož se vrátil 1. 2. 1943.⁵⁴

---

⁵¹ SOKA, Okresní věstník pro správní okres třebíčský, invent. č. 7 z 1. 8. 1939.

⁵² Tamtéž, invent. č. 4 z 30. 4. 1940.

⁵³ Rozhovor – Alois Denemarek, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

⁵⁴ SOKA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, fond četnické stanice, invent. č. 199, Památník četnické stanice ve Vladislavi, nečíslováno.

Vznik protektorátu Čechy a Morava si vyžadoval i novou formu politického uspořádání. Toho si byl vědom prezident Emil Hácha, když svým dekretem z 21. 3. 1939 rozpustil dosavadní Národní shromáždění. Na začátku dubna 1939 se vláda usnesla na zrušení dosavadních politických stran a vytvoření jediné strany, která bude schopna sjednotit český národ. Jedinou politickou stranou se mělo stát nově vzniklé Národní souručenství (dále jen NS).⁵⁵

Státní prezident Hácha vyzval ve svém rozhlasovém projevu ke vstupu do nově vzniklé strany. Zájemce o vstup musel vyhovovat čtyřem podmínkám, jednou byla česká národnost, následovaly bezúhonnost, plnoletost a árijský původ. Náborové akci se nebylo možno vyhnout, protože samotné přihlášky distribuoval obecní úřad na podkladě voličského seznamu. Do NS vstoupila skoro celá mužská populace (98,4 %).⁵⁶ Navenek vystupovalo NS jako spojenec německých okupantů, přesto se v něm objevily proudy usilující o skutečnou protektorátní autonomii, případně byly některé složky využívány odbojem. Ale s postupujícím časem se v NS začala prosazovat forma otevřené spolupráce s nacistickou mocí, která odrazovala českou veřejnost. Ani sami nacisté projekt NS nepodporovali. Význam NS v průběhu války klesal, až se postupně stalo pouhou bezvýznamnou kulturní a výchovnou organizací.⁵⁷

V Dolních Vilémovicích jako ve všech obcích protektorátu došlo k založení místní skupiny NS. O jeho činnosti a významu na život v obci se mnoho neví, neboť se nedochovaly seznamy jeho členů ani záznamy o jeho činnosti. Místní pamětníci sice existenci NS v obci potvrzují, ale na jeho činnost a složení si nepamatují.

2.2. Společenský život v obci

Přestože Dolní Vilémovice nebyly velkou obcí, vedly v předválečném období rušný společenský život. V obci působily dva divadelní spolky. Kroužek divadelních ochotníků v Dolních Vilémovicích, ve kterém se organizovala především agrární mládež a domkaři. Druhé neoficiální ochotnické divadelní uskupení provozovalo svoji činnost pod křídly katolického Orla. Jejími členy byli především členové lidové strany. V čele Kroužku divadelních

---

⁵⁵ Gebhart, Jan, Kuklík, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XV.a 1938–1945*, Paseka, 2006, s. 206–207.

⁵⁶ Tamtéž, s. 217.

⁵⁷ Doležal, Jakub: *Strípky z mozaiky protektorátní společnosti*, Státní oblastní archív, Státní okresní archív a Historické muzeum Příbram, 2009–2010, s. 157–159.

ochotníků, jenž měl přes dvacet členů, stál předseda Zdeněk Chládek, jednatelskou funkci zastával Václav Palát. Obě uskupení si navzájem vytvářela zdravé konkurenční prostředí. V roce 1939 oba spolky společně nastudovaly hru Naši furianti. Bylo to také poslední divadelní představení. Kroužek divadelních ochotníků dobu okupace na rozdíl od místní organizace Orla přečkal, ale svoji činnost omezil na minimum. Sice se každý rok konala valná hromada v hostinci Josefa Otoupala, o jejímž konání činovníci informovali četnickou stanici ve Vladislavi a okresní úřad v Třebíči, ale divadelní představení realizováno nebylo.⁵⁸

Přesto se v obci divadelní představení každoročně realizovalo, a to pod vedením místní učitelky Boženy Treterové. Její žáci nastudovali se svými rodiči pro místní obecní hru s dětskou tematikou (Broučci, Zlatá nit, Z pohádky do pohádky).⁵⁹

Dalším spolkem v obci byl katolický Orel, ve kterém se shromažďovali především představitelé lidové strany. Ideově vycházel z katolického náboženství. Členskou základnu měl především na Moravě.⁶⁰ V předválečném období byl starostou Jaroslav Denemark, jednatelem Josef Palát. Starostovskou funkci v roce 1940 od Jaroslava Denemarka převzal Rudolf Sedláček. Cvičitelem pro muže byl Jaroslav Kubiš, pro ženy Anastázie Poláková. Valné hromady byly svolávány do hostince Julie Sobotkové. Spolek byl v roce 1941 zrušen.⁶¹

Po celou dobu okupace působil v obci dobrovolný hasičský spolek. Místní hasičský sbor byl nejstarším spolkem v obci, založeným v roce 1907. V době okupace byl starostou a zároveň jednatelem zvolen Antonín Dusík. Sbor měl přibližně 30 členů.⁶² Se vznikem protektorátu a po vypuknutí druhé světové války 1. 9. 1939 význam hasičského sboru vzrostl, neboť jeho prostřednictvím byla zajišťována ochrana před požáry a bezpečnost. Proto měly protektorátní úřady zájem na jeho dobrém fungování. Panovala všeobecná snaha o maximální prevenci před vznikem hospodářských škod. Na půdách všech stavení byly umístěny sáčky s pískem, lopata a plácačka, aby bylo možné oheň bezprostředně uhasit.⁶³

---

⁵⁸ SOA Třebíč, fond Okresní úřad Třebíč I, spolkové věci, karton č. 536, Kroužek divadelních ochotníků v Dolních Vilémovicích.

⁵⁹ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 97.

⁶⁰ Kárník, Zdeněk: České země v éře První republiky (1918–1938), díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929), Libir, 2003, s. 537–538.

⁶¹ SOKA Třebíč, fond Okresní úřad Třebíč I, spolkové věci, karton č. 953, Orel v Dolních Vilémovicích.

⁶² SOKA Třebíč, fond Okresní úřad Třebíč I, spolkové věci, karton č. 538, Sbor dobrovolných hasičů v Dolních Vilémovicích.

⁶³ AO Dolní Vilémovice, Obecní kronika Dolní Vilémovice, s. 92.

V obci vznikla i protiletecká obrana, která měla povinnost pozorovat noční oblohu a přelet spojeneckých letadel. K tomuto účelu se dřevník na návsi přestavěl na hlídací budku. V případě spojeneckého náletu pak měl ihned zasáhnout v místě dopadu bomby a minimalizovat rozsah škod. Členové hlídek z protiletecké obrany pocházeli především z příslušníků místního hasičského sboru.⁶⁴

Ke společenskému životu moravské vesnice patřily v mírových podmínkách i náboženské poutě a procesí. V protektorátních podmínkách byla realizace náboženských poutí a procesí zpočátku zakázána, ale později bylo možné po předem podané žádosti a jejím odsouhlasení takovou akci zrealizovat. Mnohých z nich se zřejmě zúčastnili i věřící z Dolních Vilémovic, neboť se konaly v jejím bezprostředním okolí. Dne 18. 4. 1940 se lipenský farář obrátil na jihlavský oberlandrát prostřednictvím okresního úřadu v Třebíči se žádostí uspořádat dne 12. 5. 1940 procesí v Petrůvkách ke kříži s církevním kázáním a svěcením kříže. Akci úřady schválily pod podmínkou, že bude přesně dodržen stanovený program procesí a nebude zneužit k politickým účelům. Za průběh akce byl zodpovědný lipenský farář. Nad touto akcí vykonávali dozor četníci z Třebíče, kteří po ukončení akce vyhotovovali podrobné hlášení o jeho průběhu okresnímu úřadu.⁶⁵

V Třebíči se po dobu okupace pravidelně konala slavnost Božího těla. Samozřejmě po předem schválené žádosti. Někdy byl třebíčský farář od sv. Martina nucen předkládat správním úřadům přepis kázání. Na Karlově náměstí se u provizorně vybudovaného oltáře spojil průvod věřících z Podkláštěří s průvodem věřících od farního kostela sv. Martina a od jejkovského kostela. Přestože se slavnost Božího těla konala každoročně, byla každý rok stále skromnější, neboť nacistická správa se obávala nadměrného shromáždění místního občanstva. Proto došlo k zákazu shlukování na největším třebíčském náměstí a slavnost se v závěru okupace konala jen před farním kostelem.⁶⁶

Spolkový život čelil v době okupace mnohým úskalím a byrokratickým překážkám. Celé protektorátní období bylo charakteristické celkovým útlumem spolkových aktivit. Některé spolky byly zakázány (Orel), neboť v nich nacisté instinktivně a oprávněně vycítili ideového soupeřníka a zdroj komplikací, jiná sdružení, jako Kroužek divadelních ochotníků,

---

⁶⁴ Tamtéž, s. 79.

⁶⁵ SOkA Třebíč, fond Okresní úřad Třebíč I, věci spolkové, karton č. 952, Odpověď na žádost na uspořádání svěcení kříže v Petrůvkách.

⁶⁶ Joura, Jiří: Procházky starou Třebíčí, Amaprint, Třebíč, 2003, s. 144–147.

svoji činnost omezila na minimum, aby se zbytečně nevystavovala nacistické perzekuci. Někteří členové částečně uspokojili svoje potřeby po seberealizaci kompromisem, když přijali možnost hrát se svými dětmi ve školních divadelních představeních. Taktéž církevní představitelé se snažili udržet i přes byrokratické překážky tradici poutí a procesí. Tyto společné akce věřící vytrhly alespoň na chvíli z protektorátní šedivé reality. Naopak hasičské spolky se pro svoji potřebnost a užitečnost ve válečných podmínkách těšily podpoře okupačních orgánů.

2.3. Všední den

Se změnou společenské situace došlo i ke změnám v každodenním životě protektorátních občanů. Den venkovského zemědělce v létě zpravidla začínal s prvními slunečními paprsky, v zimě ještě za hluboké tmy. Nejprve bylo nutné obstarat dobytek a po snídani se členové rodiny věnovali svým každodenním povinnostem. Děti šly do školy, jejich matky na nákup nejnutnějších věcí do jednoho z místních koloniálů (ke kupci Matějovi nebo k jeho konkurentovi Číhalovi). Obchod na vesnici se od městského lišil především v sortimentu zboží. Jelikož hospodářství dokázala své potřeby uspokojit zčásti sama, neprodávalo se tu tolik zemědělských produktů jako v městských obchodech. Žádanými byly sůl, cukr, petrolej, svíčky, koření apod. Tedy zboží, které si zemědělci nedokázali obstarat sami prostřednictvím svého hospodářství. Vedle nákupu si hospodyně v krámu stačily sdělit poslední novinky. Hospodář se odebral za prací na pole.⁶⁷ Pak následoval oběd, u kterého se často sešla celá rodina.

Po obědě se dospělí vrátili ke své pracovní činnosti. Pokud děti neměly odpoledne školu, pomáhaly svým rodičům v hospodářství nebo si hrály na návsi se svými vrstevníky. Ženy chodily jednou za čtrnáct dnů prát velké prádlo k rybníku Ševčíku. K večeru zašli muži do jedné ze tří místních hospod (k Otoupalům, Sobotkům nebo Lapešům). Hospoda hrála ve venkovském životě nezastupitelnou roli. Nebyla jen místem určeným k pití piva a posezení s přáteli, ale byla i místem uzavírání obchodních dohod a pracovních příležitostí. Pokud si hospodář nevěděl rady s řešením jakéhokoli problému, stačilo zajít do hospody a řešení se našlo samo.

---

⁶⁷ Rozhovor – Alois Denemarek, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

Večer se v místních domácnostech poslouchal zahraniční rozhlas. Jelikož šlo o velice nebezpečnou činnost, při jejímž odhalení mohl být uložen i trest smrti, muselo posluchačstvo požívat důvěry mezi sebou navzájem. Nepochybně se při poslouchání rozhlasu probírala i aktuální politická situace v protektorátu a situace na frontách. Tedy informace, o kterých nebylo vhodné mluvit na veřejnosti. O současné situaci na vojenských bojištích a postoji československé exilové vlády bylo ostatní obyvatelstvo informováno šeptandou mezi sousedy.⁶⁸

I v době války se chtěla místní mládež bavit. Taneční zábavy byly po celou dobu války omezeny, ale nebyly zcela zakázány. Záleželo na aktuální válečné situaci. Starosta obce mohl požádat okresní úřad o udělení souhlasu s realizací taneční zábavy, ale musel se zavázat, že vše proběhne v klidu a bude ukončeno přesně podle požadavku nadřízeného orgánu. Aby se zábava nevymkla kontrole, byla o ní informována i místně příslušná četnická stanice, která na místo vyslala hlídku k provedení kontroly. Obyvatelstvo Dolních Vílémovic často tyto postupy obcházelo a zábavu si zorganizovalo podle svého vlastního vkusu v Jarošově zmoli chráněné lesem bez vědomí protektorátních úřadů.⁶⁹

Pokud bylo třeba vyřídit úřední záležitosti, které nespádaly do agendy obecního úřadu, jelo se zpravidla do Třebíče. Zde už byly připomínky okupace zjevné na každém kroku. Přítomnost německé vojenské posádky, výzdoba města a pohled na židovské občany s Davidovou hvězdou byly nezvratným dokladem německé nadvlády nad městem.

Ale i Dolní Vílémovice změnily svoji tvář, pokud datum v kalendáři připadlo na významný den. U obchodníka Matěje se hromadně objednávaly německé prapory, neboť bylo přikázáno, že každý hospodář musí ve významný den vyvěsit německou vlajku.⁷⁰

Ani po dobu okupace se věřící nevzdali nedělní návštěvy kostela. Chodilo se do blízkého Lipníka nebo do Valče. Církevní obřady během liturgického roku se staly možností k setkávání příbuzných a známých z celého okolí.

---

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Rozhovor – Vladimír Vlasák, 08. 10. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

⁷⁰ AO Dolní Vílémovice, Kronika Dolní Vílémovice, s. 97.

2.4. Válečné hospodářství v protektorátu

Obsazením území Čech a Moravy se velkoněmecká říše zmocnila i vyspělého českého a moravského hospodářství, které posílilo ekonomický potenciál Německa. Pod německou kontrolou se ocitl nejen těžký a lehký průmysl, včetně vyspělé zbrojní výroby, ale i výkonné zemědělství a potravinářská výroba, jejíž produkty našly své odbytí i na německém trhu.

Cílem německé hospodářské politiky na území Čech a Moravy bylo v maximálně možné míře využít potenciálu protektorátního hospodářství k vytvoření dostatečných zdrojů pro přípravu a vítězné vedení nadcházejícího válečného konfliktu. Zároveň mělo dojít k exploataci a kolonizaci protektorátního prostoru německým obyvatelstvem.

Těchto cílů mělo být dosaženo pomocí direktivního řízení ekonomiky, které nahradilo dosavadní tržní mechanismy. Příkazový systém ekonomického řízení byl v Německu aplikován již od nástupu nacistů k moci, v průběhu doby byly odstraněny nedostatky a ekonomický systém byl postupně zdokonalován. To umožnilo zavedení příkazové ekonomiky v protektorátu ve velice krátkém čase.⁷¹ Postupně došlo k centrálnímu řízení mzdové politiky, usměrňování výroby a oběhu zboží, regulaci zemědělské výroby, k řízenému nasazování pracovních sil, k zavedení přidělového systému v hospodářství a bylo započato s arizací židovského majetku.⁷²

2.4.1. Situace v zemědělství

V zemědělské oblasti usilovala německá agrární politika o protektorátní soběstačnost v rostlinné a živočišné produkci a k získání přebytků na úkor českého obyvatelstva a zároveň o přípravu půdy pro německé kolonisty prostřednictvím Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu. Půda měla být nejprve získána zabíráním židovských pozemků a kontrolou nad šlechtickou půdou (nucená správa byla uvalena na majetek Kinských, Lobkowiczů, Kolowratů) a nad pozemky, které nebyly rozděleny v pozemkové reformě. Nucené správy a vyvlastňování půdy bylo rovněž využíváno k vybudování vojenských cvičišť (v Čechách se jednalo o Benešovsko, Neveklovsko a Sedlčansko, na Moravě o Vyškovsko), dále se

---

⁷¹ Lacina, Vlastislav: *Válečné hospodářství ve střední Evropě a v českých zemích za první a druhé světové války*, in: Česká společnost za velkých válek 20. století (pokus o komparaci), Karolinum, 2003, s. 48.

⁷² Gebhart, Jan, Kuklík, Jan: *Velké dějiny země Koruny české*, Paseka, Praha, 2006, s. 230.

uvažovalo o rozšíření jazykových ostrovů kolem Jihlavy, Brna, Olomouce, Ostravy a dalších měst.⁷³

Zavedením dodávkové povinnosti přišli zemědělci o jakoukoliv samostatnost a svobodu rozhodování. Rozhodovalo za ně protektorátní ministerstvo zemědělství, které ovládalo tržní svazy hospodařící s určitými druhy produktů, v nichž byli zemědělci povinně organizováni. Dodávková povinnost se vztahovala na veškerou zemědělskou produkci kromě samozásobitelských dávek, krmiva a osiva. Souběžně se zavedením přidělového hospodářství na potraviny a spotřební zboží či dodávkové povinnosti zemědělců došlo i ke vzniku černého trhu.

V předkládané práci nezaměřuji svoji pozornost ani na otázku arizace židovského majetku, neboť v katastru obce příslušníci této národnosti nežili, ani na problematiku budování vojenských cvičišť, jelikož zde za účelem jejich budování nebyl majetek vyvlastňován.

Dolní Vilémovice byly od nepaměti především zemědělskou obcí. Samotné zemědělské obyvatelstvo nebylo homogenní skupinou, ale velice diferencovaným společenstvím. Mimo waldstein-wartenbergský velkostatek s výměrou 110 ha, který neměl v obci konkurenci, tvořilo převahu drobné rolnictvo, pouze jedna hospodářská usedlost hospodařila na výměře 18,5 ha. Tato výměra představovala ve 30. až 40. letech nadstandardní hospodářství, které si vyžadovalo pomoc námezdní síly, případně sezónní výpomoc. Celkem 20 zemědělců hospodařilo na svých hospodářstvích, každé o výměře přibližně 9 ha, lze je tedy považovat za střední rolníky, jejichž hospodářství spočívalo výlučně na činnosti členů rodiny a jen zčásti na sousedské výpomoci, případně sezónních pracích. Další skupina 15 zemědělců hospodařila na výměře přibližně 5 ha, což lze považovat za menší hospodářství, ostatní obyvatelé obce byli chalupníci a domkaři, kteří hospodařili pro vlastní potřebu, nebo malorolníci, jimž hospodářství neposkytovalo dostatek příjmu a museli si hledat vedlejší práci. Mezi zaměstnáními jsou uváděni 3 obchodníci, 2 hostinští, 6 obuvníků, 2 stolaři, 10 tesařů, 15 zedníků, 1 krejčí, 4 švadleny, 2 kováři a 1 tkadlec, 20 žen pletlo rukavice pro

---

⁷³ Doležal, Jakub: *Střípky z mozaiky protektorátní společnosti. Německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945)*, Státní oblastní archiv, Státní okresní archiv a Historické muzeum Příbram, 2009–2010, s. 51.

továrnu v Jaroměřicích n. R.⁷⁴

Pokud nahlédneme do obecní kroniky, dostává se nám celkem podrobného popisu počasí jednotlivých válečných let. Rok 1939 byl poznamenán velkými mrazy, které trvaly po celý únor, a mnoho ovocných stromů při nich zmrzlo, rok 1940 byl pak považován za abnormální, protože vlivem tuhé zimy a deštivého léta byla velice slabá úroda obilí a nedostatek ovoce i zeleniny. Ani v roce 1941 nepřišla změna. Rok je popisován jako studený a mokrá, v zimě se vyskytovaly velké závěje, které nikdo dlouho nepamatoval. V roce 1942 nastalo po tuhé zimě příznivé jaro a léto, což se odrazilo ve vysoké cukernatosti řepy a předčasně zralém ovoci, zato podzim přinesl velké sucho, v němž země vyschla až na 1 metr. Rok 1943 byl mírný a teplý, následkem sucha však došlo k rozmnožení škůdců, což mělo za následek velké škody na stromech a zelenině, počátek léta byl velice deštivý a objevovaly se lokální povodně, které nejvíce poničily zaseté brambory. Zbytek léta provázely tropické teploty, dne 21. srpna padla nejvyšší teplota za posledních 50 let, a to 36° C ve stínu. Souvisela s tím špatná úroda brambor, bylo však hojně ovoce, zejména jablek. V roce 1944 byla zima mírná, ale nepříznivé jaro a suché léto způsobily podprůměrnou sklizeň. V roce 1945 byla mírná zima, vyskytovalo se málo srážek, úroda byla průměrná.⁷⁵

Direktivní řízení v zemědělské výrobě se projevilo nejen v určení dávkové povinnosti, ale i ve stanovení, co pěstovat za plodiny nebo chovat za zvířectvo. Přitom povinné zemědělské dávky se v průběhu války neustále zvyšovaly. Dávková povinnost byla stanovena přes zemské úřady, které ji rozvrhly na jednotlivé okresy, jež pak stanovily zemědělské dávky pro jednotlivé obce. Dávková povinnost se vyměřovala pro celou obec. Bylo na starostovi, aby rozdělil spravedlivě jednotlivé dávky pro každé hospodářství v obci s přihlédnutím k místním podmínkám. Rozvržením dávek byl v Dolních Vilémovicích pověřen Jan Chládek (č. p. 22). Ne vždy však byly dodávky rozdělovány spravedlivě. Rozbroje panovaly především u povinných dávek brambor. Drobným zemědělcům obhospodařujícím polnosti o ploše 4 ha byla stanovena povinnost osázet 0,70 ha, z něhož byla stanovena dávka 46 q brambor, naproti tomu u zemědělce obhospodařujícího polnosti o ploše 12 ha byla stanovena dávka 130 q brambor. To vyvolalo nesouhlas drobných zemědělců, kteří se obávali, že nebudou schopni

---

⁷⁴ SOkA Třebíč, Školní kronika, invent. č. 130. Tento soupis pořídil řídící učitel Brabec, který zastával i funkci obecního kronikáře, do připravované almanachu.

⁷⁵ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice.

dávku splnit.⁷⁶ Kritizováno bylo především to, že rozpis dávek mají na starosti členové obecního zastupitelstva, kteří byli zároveň i sedláky a upřednostňovali tedy svůj privátní zájem před zájmem všech obyvatel obce. Při zachování poměru měl tehdy zemědělec s 12 ha odevzdat 138 q brambor.

Na první pohled se může zdát, že jde o nespravedlivé rozdělení kvóty k osázení brambor, ale v úvahu je nutné vzít i skutečnost, že sedláci měli s obhospodařováním svých polí i vyšší náklady, neboť zaměstnávali námezdní pracovníky a v období sklizně sezónní síly, kterým platili část mzdy v naturáliích. Taktéž měli více kusů dobytka, který zkrmoval brambory.

Povinné dodávky mléka byly z Dolních Vilémovic odváděny Rolnickému mlékárenskému družstvu v Třebíči, povinnosti podléhali všichni chovatelé krav.⁷⁷ V roce 1944 vybudovala obec sklad ledu, aby mohlo být nadojené mléko lépe uchováváno. Dodávková povinnost, již podléhali všichni chovatelé slepic, se vztahovala i na vejce. U nich byla povinná dávka stanovena na 60 vajec za každou nosnici. Rovněž vejce se skladovala v Rolnickém mlékárenském družstvu v Třebíči. Z dávkové povinnosti byla vyňata vždy jedna nosnice na každé dvě osoby samozásobitelské domácnosti.⁷⁸

Pro přesnou evidenci zemědělských dávek byly vedeny u okresního úřadu statkové archy a u hospodářství do 5 ha tzv. statkové výkazy. Rolníci museli vést pomocné knížky, které předkládali při hospodářské kontrole.⁷⁹

Pokud chtěl hospodář semlít sklizené obilí, musel požádat obecní úřad, aby mu vydal mlecí povolení. V průběhu války docházelo k uzavírání jednotlivých mlýnů a každá obec byla k určitému mlýnu povinně přiřazena. Obyvatelé Dolních Vilémovic vozili zrna k mlynáři Jirkasovi do nedaleké Číměře. Přestože byly mlýny pod přísnou kontrolou, měl mlynář Jirkas díky kontaktům na četnickou stanici ve Vladislavi přehled o hospodářských kontrolách na komunikacích a mohl dát vědět zemědělcům do Dolních Vilémovic, kdy se mají dostavit k

---

⁷⁶ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 79.

⁷⁷ SOKA Třebíč, Okresní věstník pro správní okres třebíčský, invent. č. 1, ročník 1940.

⁷⁸ SOKA Třebíč, Okresní věstník pro správní okres třebíčský, invent. č. 3, ročník 1940.

⁷⁹ Doležal, Jakub: *Střípky z mozaiky protektorátní společnosti. Německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945)*, Státní oblastní archiv, Státní okresní archiv a Historické muzeum Příbram, 2009–2010, s. 51.

semletí zrna. Mohli si tak vytvořit dostatečné zásoby.⁸⁰

Ve mlýnech Václava Pazderníka a Ladislava Jeřábka ve Vladislavi, Ladislava Jirkase z Číměře a Františky Molové z Koněšína se za aktivní účasti vladislavských četníků za celou dobu okupace odhadem semlelo načerno několik set vagónů obilí. Pro nelegálně semleté obilí si přicházelo obyvatelstvo ze sousedních vesnic i z Třebíče.⁸¹

Pokud chtěl hospodář provést porážku, musel si požádat o tzv. porážkový list. Porážka byla provedena za přítomnosti vilémovického řezníka Josefa Otoupala (č. p. 38) a úředního dohledu, který od roku 1940 vykonával v obvodu vesnic Lipník, Klučov, Petrůvky, Zarubice a Dolní Vilémovice místní občan Alois Bula (č. p. 46), a to z titulu funkce prohlížeatele dobytka a domácích porážek.⁸² Dle úředního nařízení bylo možno porazit vepře pro vlastní potřebu o nejmenší váze 100 kg, ze zabitého zvířete se odvádělo hřbetní sádlo v množství od 4 do 23 kg podle mrtvé váhy do určené příslušné sběrný.⁸³

Největší nebezpečí pro zemědělce představovaly hospodářské kontroly, které měl v kompetenci Svaz zemědělství a lesnictví, jenž za kooperace zemědělsko-technického oddělení okresního úřadu a asistence českého četnictva (někdy i německého) či německé kriminální policie prováděl samotnou kontrolu. Ještě před příjezdem kontrolních orgánů bylo apelováno na zemědělce, aby nahlásili skutečné stavy živého inventáře a velikost úrody. Velmi záleželo na tom, zdali šlo o kontrolu očekávanou, nebo neočekávanou. Někdy se stalo, že termín plánované kontroly byl znám zainteresovaným osobám předem, ty pak mohly dát avízo lidem ve vesnici, aby se připravili. V případě, že šlo o neočekávanou kontrolu, následovalo ve vesnici hotové pozdvižení, neboť každá domácnost měla své nehlášené zásoby pro vlastní potřebu nebo k nelegálnímu prodeji. Po příjezdu hospodářské kontroly svolal starosta nebo jeho pověřený zástupce do místního hostince, případně do jiného vhodného prostoru, všechny zemědělce ke kontrole sklizně a vystavených mlecích povolení. Následoval poslední apel k nahlášení zemědělských přebytků a podle přehledu se zjišťovalo, kdo dodávky nesplnil a další jiné nesrovnalosti. Hospodář, u něhož vyšlo pochybení najevo, byl předvolán k výsledku a podání vysvětlení, poté následovalo ohledání jeho hospodářství. Pokud byla zjištěna pouze

⁸⁰ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 93.

⁸¹ SOKA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, fond četnické stanice, invent. č. 199, Památník četnické stanice ve Vladislavi, nečíslováno.

⁸² AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 81.

⁸³ SOKA Třebíč, Okresní věstník pro správní okres třebíčský, č. 11–12, ročník 1939.

mírná nesrovnalost, byla přijata opatření ze strany okresních orgánů, pokud však došlo k závažnému pochybení, pak byl takový případ předán zemským orgánům, případně německé kriminální policii. Mezi nejčastější tresty patřily zákaz domácích porážek, peněžitá pokuta (v řádech několika set korun), případně trest několikadenního vězení. Byla-li věc předložena zemským orgánům, případně německé kriminální policii, pak již šlo doslova o život. Většinou se to vyřešilo zákazem domácích porážek či chovu domácího zvířectva, několikasetkorunovou pokutou a trestem několikadenního vězení. Nejčastějším deliktem bylo zatajení zemědělských produktů, nesplnění dodávkové povinnosti, nepřihlášení hospodářského zvířectva, mletí obilí bez mlecího povolení, neoprávněné postupy při domácích porážkách, ale i obchodování s potravinovými lístky, neoprávněný obchod s potravinami a jiné způsoby účasti na černém trhu.⁸⁴

Dne 4. 9. 1939 zahájila svou činnost Úřadovna hospodářské kontroly zemského úřadu v Třebíči se sídlem v Soukupově ulici č. p. 75 pro soudní okres Třebíč.⁸⁵ V roce 1939 došlo v Dolních Vilémovicích k první hospodářské kontrole. Ta nejvíce postihla Josefa Nováčka, č. p. 32, při níž mu byla provedena prohlídka celého hospodářství, zda u sebe nemá nehlášené zemědělské přebytky. Trestu a pokuty byl ušetřen, neboť se u něho ničeho nenašlo. Ostatní zemědělci svoje nucené zemědělské dávky splnili.⁸⁶ V roce 1940 došlo ke kontrole počtu slepic. Přestože zemědělci hlásili poloviční počty nosnic, kontrola proběhla hladce.⁸⁷ V srpnu 1940 proběhla kontrola ze strany cenové komise, která zjistila mírné nesrovnalosti. Tyto delikty se vyřešily peněžní pokutou do 1.000 K.⁸⁸ V roce 1941 se poprvé prováděl soupis dobytka, při kterém se lidé snažili zatajit, co mohli.⁸⁹ V roce 1943 byla provedena přepadová kontrola v náhodně vybraných hospodářstvích, při níž byly navštíveny usedlosti č. p. 32, 29 a 27. Kontrola nezjistila žádná pochybení. Paní Pelánová z č. p. 17 podala ústní podání kontrolnímu orgánu o nehlášeném obilí, které schovává její švagrová Františka Pelánová, bydlící ve výměnku samostatně. Následná důsledná kontrola odhalila nelegálně ukryté obilí. Žádné trestní postihy však nenásledovaly.⁹⁰

---

⁸⁴ Doležal, Jakub: *Střípky z mozaiky protektorátní společnosti. Německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945)*, Státní oblastní archiv, Státní okresní archiv a Historické muzeum Příbram, 2009–2010, s. 58–59.

⁸⁵ SOKA Třebíč, Okresní věstník pro správní okres třebíčský, invent. č. 8, ze dne 2. září 1939.

⁸⁶ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 76.

⁸⁷ Tamtéž, s. 79.

⁸⁸ Tamtéž, s. 80.

⁸⁹ Tamtéž, s. 82.

⁹⁰ Tamtéž, s. 91.

Někdy se opravdu stávalo, že kontrolor se spokojil jen s ústním napomenutím provinilce při zjištění nedostatku za poskytnutí úplatku, případně mohlo jít o čestného člověka, který vyšetřovaným nechtěl znepříjemnit život. V sousední obci Lipník bylo podáno na četnickou stanici udání o tom, že místní občanka Antonie Svobodová podávala na poště podezřele mnoho balíků, ve kterých do Třebíče posílala nelegálně namletou mouku. Přestože namátková kontrola, realizovaná místním četníkem, skutečně objevila nehlášené přebytky mouky, vyvázla Antonie Svobodová bez trestu, neboť vyšetřující četník byl jejím známým a jen ji upozornil, aby si zemědělské přebytky pečlivěji uschovala.⁹¹ Takové štěstí všichni neměli, neboť jak vyplývá ze statistických údajů za rok 1942 a 1943, bylo v protektorátu uskutečněno na 401 260 kontrol, na základě zjištěných nedostatků bylo podáno 97 969 trestních oznámení a uloženy peněžité pokuty ve výši 146 miliónů korun.⁹²

Hospodářské kontroly v obci během trvání protektorátu představovaly pro zemědělce velké nepříjemnosti, ale i přes zjištěné drobné správní delikty nedošlo k uložení závažnějšího trestu, většinou se situace vyřešila peněžitou pokutou, případně odepřením povolení k domácí porážce. Zemědělci se rychle dokázali přizpůsobit hospodářské situaci a snad každé hospodářství mělo zemědělské přebytky, které sloužily nejen k přímé spotřebě, ale představovaly i žádaný artikl především pro městské obyvatelstvo, které nebylo schopno zcela uspokojit svoje potřeby prostřednictvím přidělového systému, který byl v průběhu války neustále zpříšňován.

K rozvoji černého trhu došlo neprodleně po zavedení přidělového systému. Účastnili se v něm různorodé skupiny: jak producenti zemědělských plodin, zpracovatelé (mlynáři, pekaři, řezníci), zprostředkovatelé (obchodníci), tak spotřebitelé. Velká poptávka byla ze strany městského obyvatelstva po potravinách, ze strany venkovanů pak po průmyslových výrobcích. Docházelo tak buď k výměnnému obchodu zemědělských potravin za průmyslové a spotřební zboží, nebo k peněžnímu obchodu. Jelikož v průběhu války došlo k velmi rychlému růstu cen produktů na černém trhu, pravidelný nákup tohoto sortimentu si mohlo dovolit jen velmi dobře finančně situované obyvatelstvo.

Pro demonstraci výše uvedeného uvádím příklady úředně stanovených cen produktů a

---

⁹¹ Rozhovor - Terezie Hanáková, 08. 10. 2011, audiozáznam, sbírka autora.

⁹² Průcha, Václav: Změny v sociální struktuře československé společnosti v letech 1938–1945, Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha, s. 43.

zároveň jejich tržní hodnotu, za kterou se prodávaly na černém trhu. V prvním roce okupace se úředně stanovená cena mouky pohybovala kolem 20 korun, zato na černém trhu byla její tržní cena kolem 60 korun. Je až neuvěřitelné, kam se vyšplhala cena vepřového sádla, v roce 1939 stál 1 kg vepřového sádla 19 korun, v roce 1941 již okolo 200 korun a před osvobozením se jeho cena pohybovala okolo 1.800 korun. Cena za 1 kg vepřového masa byla v roce 1939 úředně stanovena na částku 20 korun, na černém trhu činila přibližně 120 K, v roce 1941 se zvýšila na 300 korun a na sklonku války se vyšplhala až na 580 korun. Cena cukru byla v roce 1939 úředně stanovena ve výši 8 korun, na černém trhu bylo možno cukr koupit v roce 1939 za částku 125 korun v roce 1941 za 245 korun a na konci války až za 400 korun. Zvyšování cen neplatilo jen pro potraviny, ale i pro spotřební zboží, jako například metr vlněné látky stál v roce 1939 přibližně 120 korun, v roce 1941 již 300 korun a tak bychom mohli ve výčtu neustále pokračovat.⁹³

2.4.2. Kampeličky a záložní spolky

Byť se na černém trhu podílela většina zemědělců, nebyl zisk z této nelegální činnosti rozvržen rovnoměrně. Záleželo na velikosti hospodářství a jeho výnosech, které mohl zemědělec nelegálně prodat. Na černém trhu tudíž profitovali především větší sedláci a majitelé velkostatků, kteří mohli poptávku po potravinách uspokojit v daleko větším rozsahu než drobní zemědělci. Přesto byla pozice rolníka v protektorátní společnosti výhodnější, neboť se nacházel u zdroje potravin, neboť mu tímto odpadávala starost o shánění potravin.⁹⁴ Z účasti na černém trhu mělo výhodu i obyvatelstvo Dolních Vilémovic. V samotné obci nebyla zřízena záložna, ale obyvatelé obce byli členy záložních spolků v okolních obcích Lipníku a Valči.

Následuje přehled vkladů a výběrů od roku 1935 do roku 1946 v Hospodářské záložně ve Valči a ve Spořitelním a záložním spolku ve Valči.

---

⁹³ Gebhart, Jan, Kuklík, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české*, Paseka, Praha, 2006, s. 230.

⁹⁴ Průcha, Václav: *Změny v sociální struktuře československé společnosti v letech 1938–1940*, Vysoká škola ekonomická Praha, Praha, 1970, s. 43.

Hospodářská záložna ve Valči⁹⁵

rok	výběr	vkład
1935	159.667,45 Kč	255.313,65 Kč
1936	164.617,60 Kč	239.799,90 Kč
1937	140.764,05 Kč	271.042,70 Kč
1938	183.872,30 Kč	228.222,25 Kč
1939	413.065,35 K	269.961,15 K
1940	218.678,70 K	397.592,30 K
1941	161.806,45 K	466.104,25 K
1942	211.987,35 K	549.008,75 K
1943	181.168,15 K	911.492,75 K
1944	267.988,40 K	1.590.984,55 K
1945	688.575,95 Kč	3.559 761,95 Kč
1946	1.012.063 Kč	1.261.274,10 Kč

(údaje z této tabulky byly získány z ročních uzávěrek Hospodářské záložny ve Valči)

Spořitelní a záložní spolek ve Valči⁹⁶

rok	Počet členů	vkłady	
1937	78	85.610 Kč	
1939	85	50.248,05 K	
1940	86	96.857,10 K	
1941	88	126.044,85 K	
1942	88	174.410,30 K	

(údaje této tabulky byly získány z ročních uzávěrek Spořitelního a záložního spolku ve Valči)

Při pečlivém prostudování výše uvedených záznamů vyplývá, že v roce 1939 došlo v Hospodářské záložně ve Valči ke zvýšenému vybírání vkladů. U Spořitelního a záložního spolku v roce 1939 došlo k vložení nejmenšího objemu vkladů. Podobný jev si vysvětlují počátkem okupace, kdy nikdo z vkladatelů nebyl schopen předvídat následující vývoj a obával se o své úspory, proto se rozhodl pro výběr vkladů. V následujících letech dochází k jistému umírnění a opětovnému růstu vkladů, které dle mého názoru představovaly finanční

⁹⁵ SOKA Třebíč, detašované pracoviště v Moravských Budějovicích, fond záložny a kampeličky, Roční uzávěrky Hospodářské záložny ve Valči.

⁹⁶ SOKA Třebíč, detašované pracoviště v Moravských Budějovicích, fond záložny a kampeličky, Spořitelní a záložní spolek ve Valči.

obnosy z obchodování na černém trhu. Zemědělci totiž neměli mnoho možností, jak nabyté finanční prostředky utratit, což vedlo k jejich uložení do spořitelen a záložen.

V obci Lipník působil spořitelní a záložní spolek, jehož členy byli nejen obyvatelé Lipníka, ale i sousedních obcí Petrůvek, Ostašova, Klučova a Dolních Vilémovic. Spolek měl přibližně 200 členů, kterým poskytoval drobné půjčky, pokud za sebe sehnali ručitele. Své pravidelné schůze a valné hromady svolával do hostince U Karbašů nebo do hostince Rudofa Šťávy v Lipníku. Z Dolních Vilémovic v něm bylo registrováno kolem 50 členů, kteří si v průběhu okupace zažádali o 38 půjček do výše 10.000 korun, nad 10.000 korun si zažádalo a obdrželo půjčku pouze 8 členů. Mezi nejvyššími půjčkami byla ta určená pro rolníka Jindřicha Dobrovolného, a to na věno své dcery ve výši 25.000 korun. Antonín Lapeš, domkař, si půjčil 15.800 korun, po 10.000 K se zadlužili Františka Kubišová, domkařka, a Alois Klubal.⁹⁷ Se splácením svých závazků měla problémy Marie Stuchlíková, za jejíž dluh ručil Stanislav Pelán. Půjčku zřejmě nesplatila, neboť byla nucena prodat svůj dům v Dolních Vilémovicích svému ručiteli Stanislavu Pelánovi. Poté se několikrát obrátila na Obecní úřad v Dolních Vilémovicích se žádostí, aby jí byl přidělen byt ve zdejším chudobinci.

2.4.3. Nucené práce

V létě roku 1939 došlo k vytvoření úřadů práce. Jejich základním úkolem bylo získat přehled o pracovních silách a efektivně je zapojit do válečné ekonomiky v protektorátu a v Německu. Nicméně k omezení volného pohybu zemědělských dělníků a k nucenému přikazování pracovních sil do zemědělství docházelo již před založením úřadu práce.⁹⁸ Zpočátku byl odchod za prací do Německa dobrovolný, ale po vypuknutí druhé světové války a následném nedostatku pracovních sil v Německu byli protektorátní příslušníci nuceni úřady práce k pracovnímu nasazení do Německa. V roce 1943 došlo v Dolních Vilémovicích k registraci mužů od 18 do 65 let a u žen ve věku od 17 do 45 let za účelem pracovní povinnosti. V průběhu let 1943 až 1945 bylo z obce na nucené práce v Německu odesláno na 15 občanů.⁹⁹ Povolání k nástupu na nucené pracovní nasazení do Německa vzbuzovalo mezi občany oprávněné obavy a strach. Těžké pracovní podmínky, nedostatečná strava a nevhodné

---

⁹⁷ SOKA Třebíč, detašované pracoviště v Moravských Budějovicích, fond záložny a kampeličky, Spořitelní a záložní spolek v Lipníku.

⁹⁸ Průcha, Václav a kolektiv: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, I. díl, Období 1918–1945, Brno, 2004, s. 458.

⁹⁹ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 91.

ubytování byly umocněny strachem ze spojeneckých náletů, které každodenně ničily německá města, a odloučením od domova a přátel. Některým se během bombardování podařilo utéci a dostat se do obce ještě před koncem války. Nutno poznamenat, že se všichni nasazení občané Dolních Vilémovic vrátili do své rodné obce.

2.5. Obecná škola v Dolních Vilémovicích a Kuratorium pro výchovu mládeže

Otázce školství věnovali nacisté zvýšenou pozornost již od samého počátku obsazení Čech a Moravy, neboť školství se v jejich očích stalo vhodným nástrojem germanizace a odpolitizování českého národa. České školství mělo být v dlouhodobém horizontu nahrazeno německým školstvím, ale za účelem maximálního využití protektorátních zdrojů bylo po dobu války zaúkolováno politickou převýchovou českých dětí a mladistvých.¹⁰⁰ Původním cílem třetí říše bylo zbavit český národ národního vědomí, postupně ho asimilovat a germanizovat, nepohodlná inteligence měla být zlikvidována. Na základě rasových šetření bylo zjištěno, že 60 až 70 % populace mělo předpoklady být germanizováno.¹⁰¹

Úkolem školství bylo nejen získat českou mládež pro „velkoněmeckou myšlenku“, ale zároveň ji odpolitizovat. Velkoněmecká myšlenka se opírala o tezi, že české země byly vždy přirozenou součástí Svaté říše římské národa německého, proto se český národ musí podřítit říšským zájmům. Čeští protektorátní příslušníci mají považovat Říši za svůj domov, za svou vlast, která jim poskytuje výhody mohutného prostoru. Nejprve mělo být dosaženo politické asimilace Čechů, po níž by měla následovat asimilace národnostní.¹⁰² Likvidovala se jakákoliv návaznost na demokratickou a humanistickou tradici, na nichž byla založena Československá republika.

Vysokoškolské vzdělání bylo pro většinu českých studentů nedostupné. Jen malé procento vysokoškoláků přijalo nabídku vystudovat na německých vysokých školách. Omezováno bylo i studium na středních školách s humanitním zaměřením, neboť v něm viděli nacisté líheň odpůrců nacismu. České školství mělo především produkovat

---

¹⁰⁰ Küpper, René: *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty*, Praha, Argo, 2012, s. 121.

¹⁰¹ Doležal, Jiří: *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, Národní filmový archiv, Praha, 1996, s. 11.

¹⁰² Tamtéž, s. 12.

kvalifikovanou pracovní sílu pro zbrojní průmysl v protektorátu a nahradit výpadek pracovních sil v Říši.

V Dolních Vilémovicích fungovala od konce 18. století obecná škola jako jediné školské zařízení v obci. Jejím prostřednictvím získal žák základní vzdělání, které mohl rozvíjet v měšťanské škole v Třebíči, případně studiem na jedné ze středních škol. Obecní škola se nacházela uprostřed obce, vtěsnána mezi stavení blízko silnice. V průčelí byly dvě třídy, v zadní části budovy byt správce školy a byt pro druhého učitele. Prostor před školou zdobila malá zahrádka, za školou další malá zahrada, která za hezkého počasí sloužila jako letní tělocvična.¹⁰³

Správcem školy a zároveň řídícím učitelem byl od roku 1923 do roku 1944 Josef Brabec, který do školy nastoupil po absolvování učitelského kursu a dvouleté zkušební praxi. Učitelská profese pro něj byla posláním, svým žákům se věnoval i ve volném čase. Založil pro děti višňový sad, organizoval dětské besídky, kterých se aktivně účastnili i jejich rodiče, pořádal výstavy žákovských prací, pod jeho vedením bylo realizováno několik dětských divadelních představení, organizoval výlety do přírody a vedl výuku plavání v nedalekém rybníce Kopyto. V jeho osobě získala obec velice všestranného a vitálního člena, bez něhož se neobešla žádná společenská akce. Vedle učitelských povinností vedl obecní knihovnu, byl pověřen vedením obecní kroniky, stal se členem okresní učitelské knihovnické komise i jednatelem místní osvětové komise. Učitelský sbor doplňovala jeho manželka Pavla Brabcová a dva výpomocní učitelé.¹⁰⁴

Ve školním roce 1939/40 bylo žactvo rozděleno do tří tříd. Jelikož školní budova měla pouze dvě třídy, museli žáci docházet na směny. Situace se změnila ve školním roce 1940/1941, kdy bylo žactvo rozděleno do dvou tříd. V rozmezí let 1938 až 1945 můžeme z následujícího grafu sledovat úbytek žáků; jestliže ve školním roce 1938/1939 školu navštěvovalo cca 100 žáků, ve školním roce 1944/1945 byl počet žactva téměř poloviční. Školu navštěvovali pouze místní, počet žáků neovlivnilo ani zabrání Sudet po ratifikaci Mnichovské dohody. Pokles lze vysvětlit spíše nástupem slabších populačních ročníků. Po celou dobu okupace nenavštěvoval školu ani jeden žák německé národnosti či židovského původu.

---

¹⁰³ SOKA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, invent. č. 130, Školní kronika, nečíslováno.

¹⁰⁴ Tamtéž.

Počet žáků v obecné škole v Dolních Vilémovicích 1939–1945¹⁰⁵

Školní rok	třída	chlapci	děvčata	Celkem tříde	ve škole
1938/1939	I	16	12	28	98
	II	19	10	29	
	III	16	25	41	
1939/1940	I	16	19	35	86
	II	18	11	29	
	III	16	16	32	
1940/1941	I	21	10	31	64
	II	18	15	33	
1941/1942	I	22	10	32	62
	II	14	16	30	
1942/1943	I	13	13	26	59
	II	17	16	33	
1943/1944	I	16	13	29	56
	II	14	13	27	
1944/1945	I	15	11	26	54
	II	13	15	28	

(údaje byly získány z konferencečních protokolů obecné školy v Dolních Vilémovicích)

Samotná existence školy nebyla za dobu trvání protektorátu narušena, na rozdíl od sousedního Jihlavska, kde bylo v prvním měsíci okupace uzavřeno 25 českých obecných a měšťanských škol.¹⁰⁶ Změnu společenské reality musela reflektovat i místní obecná škola, která nesla označení Volksschule – obecná škola. Řídící učitel byl doslova zavalen nařízeními a pokyny správních orgánů, které určovaly obsah i formu výuky.

Dosavadní klasifikaci postihla změna, namísto pětistupňového bylo zavedeno šestistupňové hodnocení. Každodenní vyučování začínalo zpěvem německé hymny. Ze školních tříd zmizely obrazy T. G. Masaryka i Edvarda Beneše a byly nahrazeny obrazy Adolfa Hitlera a Emila Háchy. Ze tříd byla odstraněna jakákoliv upomínka na

¹⁰⁵ SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, invent. č. 135, Konferenceční protokoly obecné školy v Dolních Vilémovicích.

¹⁰⁶ Doležal, Jiří: *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, Národní filmový archiv, Praha, 1996, s. 41.

Československou republiku a na historická období, která nebyla v souladu s nacistickou ideologií (např. husitství). Preventivně byl vydán zákaz na téma školních prací: „Kdo byl největší Čech“. Dosavadní významné dny 28. říjen a 7. březen byly nahrazeny 15. březnem, kdy se slavil vznik protektorátu, 20. dubna se slavily narozeniny Adolfa Hitlera a 8. července se připomínalo narození státního prezidenta Emila Háchy. Od roku 1943 bylo významným dnem výročí úmrtí zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha.¹⁰⁷ V den výročí byla škola vyzdobena státními vlajkami, řídící učitel, popřípadě jeho zástupce, pronesl slavnostní proslov před žactvem a pedagogickým sborem a následoval den volna.

Po celou dobu německé okupace muselo učitelstvo a žactvo čelit nedostatku učebnic. Dosavadní učebnice neodpovídaly změnám, které nastaly po vzniku protektorátu, a pro výuku, jež by vyhovovala nacistickým měřítkům, byly nepoužitelné, přičemž nové učebnice neexistovaly. Proto bylo zvoleno polovičaté řešení a v dosavadních učebnicích došlo k odstranění (začernění) závadných pasáží a učebnice se mohly používat dále. Ovšem u některých učebnic nemohl být tento postup aplikován, neboť by byl odstraněn celý text. To se týkalo především učebnic dějepisu, zeměpisu, občanské výchovy. Náhradou za chybějící čítanky pro obecné školy měl být časopis Mladý svět, a to jako propagace říšské myšlenky. Škole byla uložena povinnost tento časopis odebírat.

Probíhaly i revize žákovských a učitelských knihoven, ze kterých byla vyřazována díla židovských a legionářských autorů. Obsah knihoven byl podrobován v průběhu války opakovaným kontrolám, protože cenzurním dohledem neprocházelo stále více autorů. Z oběžníku ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) byla škola přesně informována, která z knih či dalších učebních pomůcek musí být odstraněna.¹⁰⁸ Vyřazené knihy a učební pomůcky, které nesplňovaly daná kritéria, byly dodány papírnám.¹⁰⁹

Z vyučovaných předmětů byla upřednostňována výuka německého jazyka, která byla štědře dotována na úkor jiných předmětů. Na obecných školách se před okupací vyučovala němčina jako volitelný předmět, v roce 1940 již byla němčina povinně vyučována od třetí třídy obecné školy a od školního roku 1941/1942 se povinně vyučovala od prvního ročníku.¹¹⁰

---

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 45.

¹⁰⁸ SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, invent. č. 135, Konferenční protokoly obecné školy v Dolních Vilémovicích 1937–1944, protokol č. 8 z 3. června 1942.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, invent. č. 135, Konferenční protokoly obecné školy v Dolních

Rozšiřování výuky a rozsahu německého jazyka mělo za následek snížení vyučovacích hodin u předmětů občanské výchovy, dějepisu, zeměpisu, některé z těchto předmětů se postupem času přestaly vyučovat zcela.

Již na začátku okupace bylo žactvo upozorňováno na nedozírné následky, pokud by docházelo k rozšiřování či přechovávání letáků s protiokupačním charakterem.¹¹¹ Výnos MŠANO ze dne 6. 4. 1939 nařizoval, aby žactvo projevovalo úctu k Vůdci,¹¹² aby projevilo loajálnost k Říši. Po dobu války byla několikrát přerušena výuka. Poprvé byla vážněji narušena ještě před německou okupací v době mnichovské krize, kdy byla mobilizována československá armáda k ochraně republiky. K vojsku byli 24. 9. 1938 povoláni řídící učitel Josef Brabec a výpomocný učitel Rudolf Nováček. Od 29. 9. do 8. 10. 1938 byla budova zdejší obecné školy obsazena československou armádou.¹¹³ Další narušení bylo způsobeno šířením nakažlivých chorob (spalničky), škola byla stejně jako všechny školy v soudním okrese Třebíč uzavřena od 23. 11. do 6. 12. 1942 dle nařízení zemského úřadu v Brně. Na přelomu roku 1944/1945 byla uzavřena pro nedostatek topiva, byly prodlouženy vánoční prázdniny, které trvaly od 21. 12. 1944 do 22. 1. 1945. Žákům byly zadány domácí úkoly, učitelé vypomáhali starostovi na obecním úřadě. Dne 27. 4. 1945 přišli do obce němečtí uprchlíci, kteří utíkali ze svých domovů před Rudou armádou. Ubytovaní našli právě v budově školy.¹¹⁴

Ke kvalitě vzdělání nepřispěla ani častá obměna pedagogického sboru. V průběhu šesti let docházelo k neustálým změnám, učitelé byli překládáni z jedné školy do druhé dle okamžité potřeby. U řady předmětů docházelo k výměně učitele několikrát během školního roku. Někteří učitelé odcházeli do škol v okolí (Stařeč, Pyšel, Okříšky), jiní byli totálně nasazeni na práci v Říši.

Dne 30. 11. 1944 zemřel náhle řídící učitel Josef Brabec a vedením školy byla

---

Vilémovicích 1937–1944, protokol č. 4 z 24. února 1942.

¹¹¹ SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, invent. č. 135, Konferenční protokoly obecné školy v Dolních Vilémovicích 1937–1944, protokol č. 6 z 3. června 1939.

¹¹² SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, invent. č. 135, Konferenční protokoly obecné školy v Dolních Vilémovicích 1937–1944, protokol č. 3 z 2. prosince 1941 – škole byl adresován přípis se sdělením, že se upozorňuje na školy všeho druhu s českým vyučovacím jazykem, neboť se mezi jejich žáky šíří neuctivé projevy vůči Vůdci.

¹¹³ SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, invent. č. 135, Konferenční protokoly obecné školy v Dolních Vilémovicích 1937–1944, protokol č. 2 z 26. listopadu 1938.

¹¹⁴ SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, invent. č. 131, Schulkronik – Školní kronika, nečíslováno.

pověřena Blažena Treterová. Protože došlo k citelnému oslabení pedagogického sboru, byla doposud existující dvoutřídní škola redukována na jednotřídku.¹¹⁵

Stejně jako školní vzdělání měly být pod německou kontrolou i mimoškolní aktivity české protektorátní mládeže. Kuratorium pro výchovu mládeže představovalo další nástroj k přípravě germanizace. Zastupující říšský protektor Heydrich si velmi dobře uvědomoval omezení získat si pro říšskou myšlenku dospělé generace protektorátní společnosti, proto prostřednictvím Kuratoria zaměřil svoji pozornost na nejmladší generaci.¹¹⁶ Vzorem Kuratoria byla Hitlerjugend. Přestože byl protektorátní mládeži formálně umožněn vstup do Hitlerjugend, do této mládežnické organizace protektorátní omladina až na výjimky nevstupovala, neboť členství směřovalo k účasti v ozbrojených silách.¹¹⁷ Členství v Kuratoriu bylo povinné pro árijskou mládež ve věku 10 až 18 let, vztahovalo se i na děvčata. Faktická činnost Kuratoria započala až po smrti zastupujícího říšského protektora R. Heydricha. Kuratorium mělo monopolní postavení, předsedou organizace se stal ministr školství a lidové osvěty Emanuel Moravec, jeho zástupcem František Teuner. Své členy mělo vést k tělesné, duševní a mravní zdatnosti. Samotná organizace zastřešovala prověřené spolky, které se orientovaly na vlastivědu, kulturu, turistiku, sport.¹¹⁸ Pro podporu své činnosti vydávalo publikace v edici Knihovna mládeže a dále časopis Dívčí svět, Správný kluk a Zteč.¹¹⁹ Provoz organizace byl zabezpečen ze zabaveného majetku Sokola a Orla.

Taktéž v Dolních Vilémovicích vznikla místní organizace Kuratoria. O jeho činnosti se ovšem nezachovaly žádné písemné materiály, a proto je velice obtížné zhodnotit jeho význam na život zdejší mládeže. Dle pamětníků Kuratorium pořádalo fotbalová utkání a cvičení v bývalé sokolovně v sousedním Lipníku, kterému obec platila poplatek za její užití.¹²⁰

---

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Küpper, René: *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty*, Praha, Argo, 2012, s. 121.

¹¹⁷ Válka, Zbyněk: *Olomouc pod hákovým křížem. Temná léta okupace 1939–1945*, Votobia, Olomouc, 2001, s. 87.

¹¹⁸ Uhlíř, B., Jan: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Ottovo nakladatelství, Praha, 2008, s. 517.

¹¹⁹ Válka, Zbyněk: *Olomouc pod hákovým křížem. Temná léta okupace 1939–1945*, Votobia, Olomouc, 2001, s. 88.

¹²⁰ SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, Protokoly obecního zastupitelstva, protokol č. 8 z 31. července 1945.

2.6. Konec války

Po porážce německých vojsk u Stalingradu a Kurska a po vylovení spojeneckých vojsk v Itálii a Normandii bylo zřejmé, že je otázkou času, kdy dojde ke konečné porážce hitlerovského Německa. Události na světových bojištích se odrazily i v protektorátu. Vše se podřizovalo německým válečným potřebám.

Signálem německých neúspěchů na východní frontě byl příchod německých uprchlíků z oblastí Rumunska, Maďarska a Polska do protektorátu, který představoval v závěru války jedno z mála relativně bezpečných míst. Druhý proud německých uprchlíků směřoval ze samotné Říše, která byla vystavena nekonečnému bombardování.¹²¹ V zástupcích uprchlíků byly především ženy, děti a staré osoby. Byly označovány za národní hosty. Jejich pobyt na tu měl být pouze dočasný, dokud nedojde k použití zázračných tajných zbraní, které zvrátí průběh války ve prospěch třetí říše. Uprchlíci měli být podle K. H. Franka ubytováni v bytech, jež jim mělo vyklidit protektorátní civilní obyvatelstvo. Z důvodu obav, které by takové nařízení mohlo způsobit, bylo nakonec rozhodnuto, že uprchlíci budou dočasně ubytováni ve veřejných budovách.¹²²

Přestože byl protektorát považován za bezpečné území, ani jemu se nevyhnulo spojenecké bombardování. Dne 5. 7. 1944 sledovalo místní obyvatelstvo za jasného dne přelet spojeneckých bombardérů přes naše území. V obci fungovala civilní protiletecká ochrana, její noční hlídky kontrolovaly zatemnění a vyhlašovaly letecký poplach. Jako kryty sloužily především vyztužené sklepy. Obyvatelstvo obce však bralo letecké poplachy na lehkou váhu, bylo netečné a možnosti úkrytu využívalo sporadicky. Když došlo 20. 11. 1944 k prvnímu vážnějšímu bombardování Brna, mnozí zdejší občané si mysleli, že došlo k zemětřesení.¹²³

Od 27. 3. do 7. 5. 1945 byli v obci umístěni národní hosté, jimž se uvolnila budova zdejší obecní školy. Ačkoliv obyvatelé obce měli uprchlíkům pod pohrůžkou pronásledování gestapem zapůjčit základní věci osobní potřeby, využila řada místních obyvatel nastalou situaci k prodeji svých zemědělských přebytků. Pokud uprchlíci neměli peníze, vyměňovaly se potraviny za cennosti. V souvislosti s pobytem uprchlíků v obci došlo k vyhocení vztahů

---

¹²² Gebhart, Jan, Kuklík, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české XV.b*, Paseka, Praha, 2007, s. 514–516.

¹²³ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 98.

mezi obecním tajemníkem Františkem Musilem a Jaroslavem Malachem, jenž byl obecním tajemníkem pověřen (s ohledem na blížící se frontu) převést německé uprchlíky k nejbližší železniční stanici do nedaleké Vladislavi. Malach úkol odmítl provést, následně ho obecní tajemník varoval, že pokud úkol nesplní, udá ho gestapu.¹²⁴

Dalším krizovým ukazatelem německých neúspěchů a blížící se fronty bylo na přelomu let 1944–1945 nucené nasazení protektorátní mládeže k budování opevňovacích zařízení či zákopů v Rakousku a posléze i na východní Moravě, např. kolem Brna a Olomouce. Na žádost vedoucího NSDAP župy Niederdonau Juryho nařídil K. H. Frank protektorátním úřadům, aby shromáždily a vypravily do sousedního Rakouska občany protektorátu k opevňovacím pracím. Tohoto nasazení se z rozhodnutí Franka zúčastnila namísto dělníků zemědělská a studující mládež z ročníku 1921–1923, později byla povinnost rozšířena do ročníku 1928, aby byl zachován nepřerušovaný chod zbrojní výroby. První skupinky odjely v prosinci 1944. Úkolem nasazených pracovních skupin bylo budovat protitankové zátarasy u Neziderského jezera v úseku dlouhém 35 km. Pracovalo se zde v krutých podmínkách, výkopové práce musely být prováděny za každého počasí, přestože byla zima a noční teploty dosahovaly dvacetistupňových mrazů. Přespávalo se ve stodolách na slámě. K jídlu se ráno podávala melta a na večer „eintopf“, případně brambory, za náhražku masa sloužila spařená řepa. Nucené pracovní nasazení na území Rakouska sice skončilo v únoru 1945, ale poslední skupinky se do protektorátu vrátily až počátkem března 1945.¹²⁵

V prosinci 1944 byly na zákopy povolány tři ročníky zemědělské mládeže. Z Dolních Vilémovic byli nasazeni Josef Novotný č. p. 50, František Čech č. p. 28, Miroslav Vašíček č. p. 21, Josef Bula č. p. 10, Emil Vrbka č. p. 63. Všichni nasazení se vrátili v pořádku domů.¹²⁶

K osvobození jižní Moravy došlo v průběhu bratislavsko-brněnské operace. Šlo o podpůrnou vojenskou akci, která měla za cíl zabezpečit útok 2. a 3. ukrajinského frontu proti Vídni, která byla dobyta 13. 4. 1945. Nejprve došlo dne 4. 4. 1945 k osvobození Bratislavy, poté útok Rudé armády směřoval proti německým jednotkám na Moravě. Akce směřující k osvobození moravské metropole byla sice zahájena 15. 4. 1945, ale k samotnému osvobození Brna došlo až 26. 4. 1945, neboť vojska Rudé armády narazila na houževnatý odpor německé

---

¹²⁴ Tamtéž, s. 101.

¹²⁵ Gebhart, Jan, Kuklík, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české XV.b*, Paseka, Praha, 2007, s. 524–526.

¹²⁶ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 91.

armády.¹²⁷ Průběh osvobozovacích operací nenaplnil původní předpoklady vedení Rudé armády o tom, že její vojska budou schopna osvobodit i hlavní město Prahu. Jelikož osvobození Prahy bylo pro J. V. Stalina prestižní záležitostí a důležité pro jeho politické cíle (nechtěl připustit, aby Prahu osvobodily americké jednotky, operující v západních Čechách) dorazily první tanky Rudé armády od severozápadu.¹²⁸

Přestože pražská operace začala 6. 5. 1945, zahájila vojska 2. ukrajinského frontu útok až následný den. Po půlhodinové dělostřelecké přípravě zaútočila 7. gardová armáda, která měla připravit podmínky pro tanky. Té se podařilo prolomit obranu německé 8. armády v šířce 25 kilometrů. Do průlomu pak byla nasazena 6. gardová tanková armáda generálplukovníka Andreje Grigorjeviče Kravčenka. Tankové jednotky dokázaly postoupit o 50 km a zmocnily se Jaroměřic nad Rokytnou. Za tanky následovali vojáci 7. gardové armády, kteří obsadili Moravský Krumlov a posléze ve spojení s 9. gardovou armádou generálplukovníka Vasilije Vasilijeviče Glagoleva i Znojmo. Dne 8. 5. 1945 vydal maršál Malinovskij rozkaz, aby se 24. gardový střelecký sbor ze zálohy fronty přesunul urychleně do prostoru Jihlavy a v sestavě 6. gardové tankové armády dorazil nejpozději 10. 5. do Prahy.¹²⁹

Dne 22. 4. 1945 byl vyhlášen výjimečný stav, nikdo nesměl vycházet ven od půl deváté večer do pěti hodin ráno, taktéž bylo zakázáno jakékoliv shromažďování. Mnoho lidí propadlo nejistotě a strachu, neboť nevěděli, co mohou od přechodu fronty očekávat. Veškeré cenné věci byly ukrývány, taktéž jakékoliv zásoby. V obci se objevili partyzáni ze skupiny Josefa Hybeše, kteří ustupovali z Náměšťska a lidem radili, jak se mají při přechodu fronty chovat.

Ještě před příchodem Rudé armády byl dne 5. 5. 1945 v obci pod dohledem partyzánské skupiny Josefa Hybeše ustanoven desetičlenný revoluční národní výbor, který měl po osvobození obce převzít její řízení. Jeho předsedou byl zvolen Antonín Bouzek, komunista, dalšími členy byli: Jaroslav Denemark, Antonín Dusík, Stanislav Nováček, František Lukáš, Antonín Klubal, Antonín Dusík, Karel Doležal, Josef Otoupal, Antonín Palát. Později byl tento orgán doplněn o dalších pět členů. Sestavení členů revolučního národního výboru odráželo změnu politického uspořádání v osvobozeném Československu.

---

¹²⁷ Gebhart, Jan, Kuklík, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české XV.b*, Paseka, Praha, 2007, s. 550–551.

¹²⁸ Tamtéž, s. 550–551.

¹²⁹ Jaroslav Hrbek, Vít Smetana, Stanislav Kokoška, Vladimír Pilát, Petr Hofman: *Draze zaplacená svoboda – Osvobození Československa 1944–1945*, Svazek II, Paseka, Praha, 2008, s. 252–253.

Ve zdejší národní výboru zasedali čtyři komunisté, dva lidovci, jeden národní demokrat a zbytek členů byli nestraníci. Z předválečného obecního zastupitelstva zůstali v revolučním národním výboře pouze čtyři členové, a to Jaroslav Denemark, lidovec, Antonín Dusík, v předválečném období agrárník - nyní nestraník, Josef Otoupal, dříve živnostník - nyní národní socialista, a Antonín Doležal, dříve agrárník - nyní nestraník.¹³⁰

Vzhledem k zákazu pravicových stran museli jejich zástupci, pokud chtěli dál působit v místní politice a ovlivňovat dění v obci, přejít do jiných politických stran a nebo vystupovat jako nestraníci. V porovnání s předválečným vývojem je patrný silný vliv komunistů, neboť je to poprvé v dějinách obce, kdy je v jejím čele člen komunistické strany a ve výboru je strana zastoupena čtyřmi jejími členy.

Dne 7. 5. 1945 byly zdevastovány sovětskými nálety Dalešice a o den později sousední Valeč a Hrotovice. Bombardování Valče si vyžádalo tři lidské oběti a několik zničených domů včetně místní školy.¹³¹ Při bombardování Hrotovic zemřelo 114 hrotovických občanů a 36 rudoarmějců. K náletu na Hrotovice došlo omylem. Ve městě se po poledni shromáždily tanky za účasti stovek obyvatel, kteří přišli přivítat osvoboditele. Shodou okolností nad městem prolétlo sovětské letadlo, jehož pilot si sročení pod sebou vyložil jako přeskupení německých sil a z toho důvodu vypustil dvě bomby. První dopadla na zdejší hospodářský dvůr a nezpůsobila vážnější škody, druhá bomba dopadla přímo do davu lidí.¹³²

Obyvatelstvo Dolních Vilémovic raději opustilo své domovy a přesunulo se do lesa na místo zvané Jarošova zmole, kde přečkalo noc. V obci zůstalo jen pár mužů, aby chránili prázdné příbytky před drancováním.¹³³ Taktéž obyvatelstvo sousedního Lipníka opustilo své domovy a odešlo do krytu v lese u Kopyta, kde si vybudovalo provizorní kryt. Čekalo se na příchod Rudé armády. První sovětské tanky patřily do 6. gardové tankové armády 2. ukrajinského frontu pod vedením generálplukovníka A. G. Kravčenko. Sovětské tanky ale musely překonat obranné postavení německé armády, které bylo vybudováno na Klučovské hoře. U dvora Lhoty došlo k přestřelce mezi německou výzvědnou hlídkou a ruskými vojáky. Poté se německé vojsko stáhlo z Klučovské hory směrem na Třebíč. V průběhu 9. 5. 1945

---

¹³⁰ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 102.

¹³¹ SOkA Třebíč, Fond Valeč, Školní kronika obecné školy ve Valči.

¹³² Simka, Alois: *Závěrečné období národně osvobozeného boje na Třebíčsku*, in Sborník Matice moravské, roč. 84/1965, Brno, 1965, s. 73.

¹³³ Rozhovor - Vladimír Vlasák, 8. 10. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

bylo místním zemědělcům zrekvírováno 13 koní, jako protihodnota bylo v obci zanecháno 9 koní, kteří byli rozděleni mezi postižené zemědělce, ale nešlo o adekvátní náhradu, neboť zanechaní koně nebyli schopni polních prací. Následující den přijely do obce vozatajské oddíly Rudé armády, které se v obci zdržely déle.

3. Odboj za druhé světové války na Třebíčsku

Vznik protektorátu se nesetkal s kladným ohlasem mezi příslušníky českého národa, kteří se s jeho existencí nikdy vnitřně nesmířili. Již od počátku se mezi Čechy počítalo s jeho dočasností. Zároveň s vytvořením protektorátu došlo i ke vzniku odboje, který směřoval k jeho zničení. Mezi nejvýznamnější odbojové organizace patřila Obrana národa, která působila na celorepublikové úrovni. Její základ tvořili bývalí příslušníci československé armády. Mimo jiné organizovala přechody dobrovolníků do zahraničí, aby se mohli připojit k formujícím se československým zahraničním jednotkám. Velitelem Obrany národa pro Třebíč a Moravské Budějovice byl jmenován generál Václav Lysák. Druhou odbojovou organizaci představovali místní komunisté. Ti si budovali svoje buňky především v trebičských průmyslových podnicích a věnovali se letákovým akcím. K odboji se připojili i členové Sokola, Orla, sociální demokraté. I Němci si byli vědomi, že mezi českým obyvatelstvem mají spoustu odpůrců. Od března 1939 zajišťovali osoby, v nichž vzhledem k jejich prvorepublikové politické a veřejné angažovanosti viděli oprávněné nebo potenciální odpůrce. Mezi prvními preventivně zatčenými byl bývalý starosta Třebíče Josef Vaněk a trebičští komunisté.¹³⁴

K nejmasovějšímu protestu došlo 28. 10. 1939, kdy si nejen trebičtí občané, ale i lidé z bezprostředního okolí připomněli výročí vzniku Československé republiky. Již předešlé noci byla na železničním mostě ve městě vyvěšena československá vlajka. V podvečer 28. 10. 1939 se Karlovo náměstí v Třebíči zaplnilo tisíci lidmi. Když kostelní hodiny sv. Marka odbily šestou večerní, byla blízko náměstí vypálena světlice a došlo k detonaci ručního granátu na jednom z trebičských návrší. Občané uctili památku 28. října dvěmi minutami ticha a poté se odebrali k pomníku Svobody, kde byly zapáleny svíce a položen trnový věnec. Byla provolávána hesla “Sláva Československu!”, “Pryč s Hitlerem!” a jiné. Následoval zpěv státní hymny a poté se zástup lidí začal za asistence četnictva rozcházet. Ještě téhož dne přijeli do Třebíče příslušníci jihlavského gestapa, aby byl incident vyšetřen. Došlo k zatčení Františka Kratochvíla, který odpálil světlici. Po několika dnech věznění byl propuštěn.¹³⁵

Během roku 1939 až 1940 zde došlo k rozbití místní organizace Obrany národa, neustále docházelo k zatýkání komunistických funkcionářů a členů Sokola. Odbojová činnost

¹³⁴ Simka, Alois: Závěrečné období národně osvobozenického boje na Třebíčsku, in Sborník Matice moravské, roč. 84/1965, Brno, 1965, s. 41–42.

¹³⁵ SOkA Třebíč, Jiskra, invent. č. 24, ročník 1, z 27. října 1945 s. 1.

byla citelně utlumena a z německých zásahů se začala vzpamatovávat teprve od roku 1943. Na počátku května 1944 byl u Kramolína vypuštěn výsadek Spelter. Krátce po seskoku se od tříčlenné skupiny oddělil její zraněný velitel Chrastina a zbytek skupiny našel úkryt v obci Boňov. Parašutisté se odtud přemístili do myslivny hajného Vitouše. Jelikož parašutisté nedodržovali zásady konspirace, byli 17. 6. 1944 v hájence obklíčeni gestapem. V nastavší přestřelce byl zabit parašutista Kotásek. Hajnému Vitoušovi i obou parašutistům se podařilo proklouznout z obklíčení. Hajný se mimo jiné ukrýval v lesích u Kopyta nedaleko Dolních Vilémovic. Později se mu podařilo najít úkryt u přátel v Jaroměřicích nad Rokytnou. Dne 24. 6. 1944 bylo v Jaroměřích nad Rokytnou vedeno soudní řízení nad občany, kteří parašutistům poskytli úkryt. K účasti na tomto řízení byli donuceni i starostové okolních obcí a místní obyvatelstvo, aby byli všichni do budoucna odrazeni od jakékoli spolupráce s parašutisty. Všichni obvinění byli odsouzeni k smrti.¹³⁶

Oba přeživší parašutisté pak kolem sebe soustředili skupinu odbojářů, která se stala základem partyzánské skupiny Lenka-Jih. Tato partyzánská skupina ale nebyla jedinou, která působila na Třebíčsku a Moravskobudějovicku. Okolo poručíka Kornblühema vznikla partyzánská skupina Horácko, operující především na Třebíčsku. Další vznikající odbojovou skupinou byla mládežnická skupina RE-VÍ (Revoluce vítězí) pod vedením Roberta Trojana, která se soustřeďovala především na železniční sabotáže.¹³⁷ Nejvýznamnější partyzánskou skupinou byla skupina vytvořená Josefem Hybešem. Její operační území bylo především na Moravskokrumlovsku a Ivančicku, ale zasahovala také až k Vladislavi nedaleko Třebíče. Tato odbojová skupina přepadávala četnické stanice a její hlídky, které následně odzbrojila. Cílem těchto přepadů bylo získat střelné zbraně pro stále se rozšiřující okruh partyzánů, kteří neustále zápasili s nedostatkem zbraní a střeliva.

Dne 21. 3. 1945 byl strážmistr Ladislav Palas z četnické stanice ve Vladislavi odzbrojen neznámým partyzánem. Jako protihodnotu za ukradenou zbraň nechal četníkovi finanční obnos 2.000 K a lístky na cukr. Ještě téhož dne po 23. hodině skupina partyzánů střelila vrchního strážmistra Jaroslava Nováka do břicha. Při následné přestřelce byl usmrcen nadporučík německého četnictva Necker z Třebíče a další dva němečtí četníci byli lehce

---

¹³⁶ Simka, Alois: Závěrečné období národně osvobozenického boje na Třebíčsku, in Sborník Matice moravské, roč. 84/1965, Brno, 1965, s. 48–49.

¹³⁷ Tamtéž, s. 51.

zranění.¹³⁸

Pro Dolní Vilémovice byly nejvýznamnější partizánské skupiny RE-VÍ a Hybešovci. Dne 4. 5. 1945 vypustili partyzáni skupiny RE-VÍ všechny nádrže lihu v lihovaru Lhota (140 hl) v sousedním Klučově. Této akci předcházelo vypuštění lihu v Krahulově, Milaticích a ve Výčapech.¹³⁹ Při této akci zřejmě došlo ke koordinaci s obyvateli okolních vesnic, neboť si lidé z Klučova, Lipníka a Ostašova opatřili velké lihové zásoby. Tato surovina měla na konci války strategický význam a její nedostatek měl Němcům způsobit značné komplikace, protože se v době ztenčujících se zásob pohonných hmot používal jako náhradní palivo. Na druhé straně mnoho lidí se obávalo budoucích komplikací s opilými vojáky Rudé armády, kteří byli schopni pít líc přímo z kohoutku a v opilosti byli schopni čehokoliv.¹⁴⁰

S blížící se frontou se Dolní Vilémovice dostaly do mocenské a vojenské sféry partyzánské skupiny Hybeše. Hybešovci ovládali východní část politického okresu Třebíč. Pod jejich vlivem se ocitlo šedesát obcí. Za partyzánské asistence v těchto obcích vznikly revoluční národní výbory, které byly pod jejich velením.¹⁴¹

3.1. Jan Kubiš

Jan Kubiš je nejznámějším a patrně i nejvýznamnějším rodákem pocházejícím z Dolních Vilémovic. Ačkoliv je atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha předmětem zájmu historiků a nekonečné řady publicistů, osobnost Jana Kubiše a jeho život před odchodem z protektorátu, jakož i osud celé jeho rodiny, je stále opomíjen.

Jan Kubiš se narodil 24. 6. 1913¹⁴² jako druhorozené dítě do rodiny vesnického ševce Františka Kubiše a jeho manželky Kristýny, rozené Mitiskové. Janova matka na svět přivedla čtyři děti: Rudolfa, Jana, Františku a Jaroslava. Krátce po Jaroslavově narození Kristýna

---

¹³⁸ SOkA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, fond četnické stanice, invent. č. 199, Památník četnické stanice ve Vladislavi, nečíslováno.

¹³⁹ Janík, Vlastislav: *Operace Spelter Lenka – jih*, Naše vojsko, Praha, 2008, s. 166.

¹⁴⁰ Rozhovor - Alois Denemarek, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

¹⁴¹ Simka, Alois: Závěrečné období národně osvobozenického boje na Třebíčsku, in Sborník Matice moravské roč. 84/1965, Brno, 1965, s. 67.

¹⁴² V publikaci Mejzlík, Jaroslav: Naši krajané v boji za svobodu – Občané Třebíčska v zahraničním odboji 1937–1945, Okresní výbor Českého svazu bojovníků za svobodu, Třebíč, 1997, se uvádí nesprávné datum narození Jana Kubiše, a to 4. ledna 1915.

Kubišová zemřela. František Kubiš uzavřel druhý sňatek s vdovou Marií Dusíkovou, rozenou Čechovou, která již měla z prvního manželství pět dětí: Rudolfa, Antonína, Václava, Josefu a Františku.¹⁴³ V nově uzavřeném manželství se narodili Marie, Vlasta, Jitka a nejmladší František. Z milostného vztahu mezi nevlastním otcem Františkem Kubišem a jeho vyženěnou dcerou Františkou Dusíkovou, která mu pomáhala se ševcovinou, byly počaty dvě děti: Josef Dusík¹⁴⁴ a další dítě, které se však narodilo mrtvé.¹⁴⁵

Rodina žila ve velice skromných poměrech. Vlastnila kousek pole, na kterém pěstovala brambory, a chovala krávu a kozu. František Kubiš pracoval pro obuvníky z Třebíče, kam jeho manželka v ruksaku na zádech pěšky odnášela mužovy výrobky. Od Denemarkových si rodina Kubišova kupovala tři metráky pšenice a žito na chleba. O děti z prvního manželství Františka Kubiše se starala jejich babička z matčiny strany. František Kubiš se svojí manželkou Marií žili ve vedlejším domě.¹⁴⁶

Jelikož výchova a výživa tolika dětí byla zřejmě nad síly otce Františka Kubiše, po dovršení sedmého roku si Jana vzal do výchovy bratr jeho zemřelé matky Josef Mitiska, který v Ptáčově provozoval trafik, a jeho sestra Bernarda, která se Josefu Mitiskovi starala o domácnost.¹⁴⁷ V Ptáčově zůstal sedm let, poté začal pracovat. Živil se především jako zemědělský dělník a čeledín ve Slavičkách, ve Studenci, v Rudíkově, ale i jako topič ve vilémovické cihelně.

Základní vojenskou službu v armádě nastoupil v roce 1935 u 9. roty jihlavského pěšího pluku 31 „Arco“. Po absolvování základní vojenské služby, kterou ukončil v hodnosti desátníka, se rozhodl spojit svůj profesní život s československou armádou. Pro člověka,

---

¹⁴³ Marie Dusíková uvedla počet svých dětí ve své poválečné výpovědi (uveřejněna na stránkách Vojenského historického ústavu), který se lišil od počtu, který uvádí ve svém článku Jaroslav Čvančara, neboť v jeho výčtu chybí syn Václav.

¹⁴⁴ Jaroslav Čvančara ve svém článku *TENTANDO SUPERABIMUS – Odvahou zvítězíme*, in Paměť a dějiny, v poznámkovém aparátu uvádí, že syn Františka Kubiše a Františky Dusíkové se narodil 21. 2. 1922. Z poručenského spisu Okresního soudu v Třebíči vyplývá, že František Kubiš své otcovství přiznal a potvrdil podpisem z 27. 3. 1922. Státní okresní archiv Třebíč, fond Okresního soudu Třebíč, sp. zn. P 40/22. Dotazem na Okresní archiv v Třebíči jsem zjistil, že fond Okresního soudu Třebíč je umístěn v detašovaném pracovišti v Moravských Budějovicích. Zde mi místní archivář sdělil, že poručenský spis sp. zn. P 40/22 se nedochoval a z tohoto důvodu mi ho nemůže předložit k nahlédnutí.

¹⁴⁵ Rozhovor - Alois Denemark, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Závěrečná zpráva o atentátu na zastupujícího říšského protektora a šéfa bezpečnostní policie a bezpečnostní služby Oberguppenführera SS Reinharda Heydricha z 25. 9. 1942, in Šustek, Vojtěch: Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, sv. 1, dokument č. 1/107, Scriptorium, Praha, 2012, s. 712.

který pocházel z chudých poměrů, znamenala vojenská kariéra jeden ze způsobů sociální emancipace. Působil jako děsloužící poddůstojník v Opavě, posléze v Jakartovicích. Z činné služby byl v listopadu 1938 propuštěn, poté se vrátil do rodných Vilémovic ke své práci topiče v místní cihelně.¹⁴⁸

Po vzniku protektorátu se rozhodl odejít k formujícím se vojenským československým jednotkám v Polsku. Ve vesnici se snažil přemluvit k odchodu i své kamarády, ale bez úspěchu. O svém odchodu do Polska řekl svému otci Františkovi, jemuž se rozhodnutí zřejmě nelíbilo.¹⁴⁹ Dne 16. 6. 1939 přešel ilegálně protektorátní hranice s Polskem a připojil se k československé jednotce v Malých Bronowicích.¹⁵⁰ Tyto jednotky, vznikající na území Polska, se střetávaly s řadou těžkostí. Armádní generál Lev Prchala, který měl budování jednotek na starosti, se nehodlal podřídit velení exilových politiků, proto většina jednotek opustila území Polska a vydala se v létě 1939 do Francie. Protože francouzská legislativa neumožňovala vznik cizích vojenských jednotek na svém území, byl většině československých vojáků nabídnut vstup do francouzské cizinecké legie.¹⁵¹ Jan Kubiš odplul do Francie 29. 7. 1939 na lodi M/S Chrobry. V legii však nepobyl dlouho, neboť jeho působení v ní ukončilo německé napadení Polska. Již koncem září se vrátil z Alžírsku, aby se v jihofrancouzském městě Agde připojil k československým vojenským jednotkám. V roce 1940 byl převelen k posádce v Pézenas. V červnu 1940 se poprvé vojensky střetl s nepřítelem u Coulommiers. Po kapitulaci Francie odplul na egyptské lodi Rod el Farag přes Gibraltar do Velké Británie. Československé vojenské jednotky se soustředily v Cholmondeley, zde se snažil neúspěšně dostat k letectvu na pozici palubního střelce.¹⁵²

Dne 3. 10. 1941 přijal František Moravec, šéf zpravodajského odboru Ministerstva národní obrany, Josefa Gabčíka a Karla Svobodu. Při schůzce bylo oběma sděleno, že v protektorátu je dle vojenského vedení nutné odstranit Karla Hermanna Franka nebo Reinharda Heydricha. Oba pozvaní vojáci byli považováni za muže pro zvláštní úkoly, čemuž se

---

¹⁴⁸ Čvančara, Jaroslav: *TENTANDO SUPERABIMUS – Odvahou zvítězíme*, in *Paměť a dějiny* 02/2012, s. 111–113.

¹⁴⁹ Rozhovor s nevlastní matkou Jana Kubiše Marií Dusíkovou s redaktorem Československé televize Arnoštem Burgetem v Dolních Vilémovicích v roce 1968, odvysíláno v pořadu Heydrich – konečné řešení.

¹⁵⁰ Čvančara, Jaroslav: *TENTANDO SUPERABIMUS – Odvahou zvítězíme*, in *Paměť a dějiny* 02/2012, s. 111–113.

¹⁵¹ Hrbek, Jaroslav, Smetana, Vít, Kokoška, Stanislav, Pilát Vladimír, Hofman Petr: *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*, Svazek I, Paseka, Praha, 2009, s. 113.

¹⁵² Čvančara, Jaroslav: *TENTANDO SUPERABIMUS – Odvahou zvítězíme*, in *Paměť a dějiny* 02/2012, s. 113–115.

podřizoval i jejich vojenský výcvik. Dne 5. 10 1941 došlo ke zranění Karla Svobody. Na návrh Josefa Gabčíka byl na jeho uprázdněné místo povolán Jan Kubiš, čímž došlo ke konečnému složení skupiny Anthropoid. O jejich výcvik se starali důstojníci Velitelství pro zvláštní operace. Oba se vrátili do Skotska, aby dokončili speciální výcvik. Již tehdy bylo zřejmé, že terčem bude Reinhard Heydrich.¹⁵³ Ještě před odletem do protektorátu sepsal Jan Kubiš pro případ smrti svoji závěť, ve které žádá, aby bylo postaráno o jeho rodiče v případě, pokud nepřežije.

Dne 28. 12. 1941 odstartoval z letiště Tangmere letoun, na jehož palubě byly tři výsadky Silver A, Silver B a Anthropoid. Mezi druhou a třetí hodinou ranní opustila skupina Anthropoid palubu letadla, ale namísto Ejpovic u Plzně se výsadek ocitl blízko Nehvizd u Prahy.¹⁵⁴ Při přistání si Josef Gabčík poranil nohu. Po uschování padáku a vojenského materiálu se Jan Kubiš ráno obrátil na místní faru, zde mu pomohl s místní orientací římskokatolický farář František Samek, rodák z Třebíče. Poté oba parašutisté odjeli do Rokycan a Plzně. Později v lednu 1942 byl ukrytý materiál převezen do Prahy za pomoci místních odbojových organizací.¹⁵⁵

O přítomnosti Jana Kubiše v Dolních Vilémovicích byla přesvědčena kronikářka obce Marie Dvořáková, která uvedla, že dne 7. 4. 1941 přijel do obce za Jaroslavem Kubišem muž v německé uniformě, kterého zřejmě Jaroslav znal, a spolu s ním odjel na místo, kde ho očekával jeho bratr Jan. Ten mu předal osobní věci v plechových krabicích, které později Jaroslav Kubiš ukryl.¹⁵⁶

Alois Denemark datuje návštěvu Jana Kubiše ve vsi na přelom dubna a května, kdy k Denemarkům přiběhla Kubišovic Františka s tím, aby k nim přišli Karel a Alois. Když přiběhli do místnosti, stál v ní Jan Kubiš. Zde si potvrdili, že kdyby bylo potřeba, tak se Jan Kubiš může v případě nouze na Denemarkovy spolehnout.¹⁵⁷ Zároveň Alois Denemark upozorňuje na fakt, že o Kubišově přítomnosti ve vsi rodiče nevěděli.

---

¹⁵³ Čvančara, Jaroslav: *TENTANDO SUPERABIMUS – Odvahou zvítězíme*, in Paměť a dějiny 02/2012, s. 115–118.

¹⁵⁴ Sládek, Oldřich: *Přicházeli z nebe*, Naše vojsko, Praha, 1993, s. 25.

¹⁵⁵ Čvančara, Jaroslav: *TENTANDO SUPERABIMUS – Odvahou zvítězíme*, in Paměť a dějiny 02/2012, s. 120–121.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Rozhovor - Alois Denemark, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

S Janem Kubišem udržoval spojení jeho bratr Jaroslav Kubiš, činný v odboji, který obstarával spojení mezi Prahou, Třebíčí, Dolními Vilémovicemi a Dalešicemi, a jeho bratr Rudolf, který bydlel již v Třebíči, kde měl svoji krejčovskou dílnu. Václav Hrůza, příbuzný Kubišových a během války ještě dítě, vzpomíná, jak se u Rudolfa Kubiše učil krejčovskému řemeslu, a že na přelomu dubna a května 1941 přišel do dílny Jan Kubiš za svým bratrem Rudolfem. Později se každý týden vozily balíky potravin na poštu k odeslání na různé adresy do Prahy.¹⁵⁸

Jan Kučera z Třebíče, švagr Rudolfa Kubiše, vzpomínal, jak mu v zimě 1942 přišlo oznámení pošty o uloženém balíku z Prahy. Zpočátku si myslel, že jde o omyl, ale pro jistotu se stavil za svým švagrem, zdali o něčem neví. Rudolf Kubiš poslal Jana Kučeru k vyzvednutí balíku, jehož obsah se skládal z vojenského tlumoku, několika cizích bankovek, armádní pistole a padáku. Rudolf ukryl obsah balíku mezi cihly na své parcele v Podklášteří. Když byl s rodinou odvezen, Jan Kučera vyzvedl věci ze skryše a pečlivě uschoval jinam.¹⁵⁹

Dne 26. 4. 1942 se Jan Kubiš účastnil operace Canonbury, jejímž smyslem bylo řádně označit britským bombardérům pomocí ohně objekty plzeňské Škodovky, součást koncernu Hermann-Göring Werke, které se podílely na zbrojní výrobě pro německou armádu. Britská letadla sice přiletěla, ale bombardování se minulo účinkem, neboť bomby byly svrženy mimo areál plzeňské továrny.¹⁶⁰

Dne 27. 5. 1942 v 10.36 hodin spáchali Jan Kubiš a Josef Gabčík atentát na Reinharda Heydricha v Praze 8 v ostré zatáčce Kirchmaierovy ulice a ulice V Holešovičkách, kudy zastupující říšský protektor denně jezdíval z Panenských Břežan do Prahy a zpět. Když vůz projížděl malou rychlostí zatáčkou, předstoupil před pravou stranu vozu Josef Gabčík a namířil na Reinharda Heydricha, ale nepodařilo se mu vystřelit. V tom okamžiku přiskočil druhý muž a z minimální vzdálenosti vrhl na automobil bombu, jehož střepina zranila zastupujícího říšského protektora.¹⁶¹

---

¹⁵⁸ Kropáč, Josef: Třebíččan Václav Hrůza vzpomíná na období heydrichiády, in Horácké noviny z 24. 05. 2012.

¹⁵⁹ Čvančara, Jaroslav: *TENTANDO SUPERABIMUS – Odvahou zvítězíme*, in Paměť a dějiny 02/2012, s. 122.

¹⁶⁰ Sládek, Oldřich: *Přicházeli z nebe*, Naše vojsko, Praha, 1993, s. 41.

¹⁶¹ Závěrečná zpráva o atentátu na zastupujícího říšského protektora a šefa bezpečnostní policie a bezpečnostní služby oberegruppenführera SS Reinharda Heydricha z 25. 9. 1942, in Šustek, Vojtěch: *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, sv. 1*, dokument č. 1/107, Scriptorium, Praha, 2012, s. 713.

Shodou náhod byl v době spáchání atentátu na místě samém Michal Lofergyuk, povoláním četník, který doprovodil Reinharda Heydricha do nemocnice na Bulovce, a zároveň vyrozuměl služebnu říšského protektora. Michal Lofergyuk měl za manželku Vlastu, roz. Vašíčkovou, se kterou se seznámil v roce 1940 a která pocházela z Dolních Vilémovic, tedy ze stejné vsi jako Jan Kubiš. Manželé Dolní Vilémovice často navštěvovali, neboť zde bydlela manželčina rodina a její bratři Richard a Rudolf. Když vešla ve známost identita Jana Kubiše, nedokázala si Vlasta Lofergyuková vybavit jeho podobu, přestože znala jeho rodinu. Za pomoc poskytnutou zraněnému zastupujícímu říšskému protektorovi, byla Michalu Lofergyukovi vyplacena odměna ve výši 100.000 korun.¹⁶²

Dne 4. 6. 1942 Reinhard Heydrich zemřel. Jeho ostatky byly převezeny z nemocnice na Bulovce na Pražský hrad, kde se 7. 6. 1942 konal smuteční obřad. Poté byla jeho rakev převezena do Berlína, kde se 9. 6. 1942 za účasti Adolfa Hitlera konal státní pohřeb. Následující den došlo k vyhlazení Lidic.¹⁶³

Téhož dne, kdy se Jan Kubiš setkal v Praze se svým bratrem Jaroslavem a Aloisem Denemarkem, se v poledních hodinách dostavil do Hlavní úřadovny státní policie Praha Karel Čurda. K udání se odhodlal na základě opatření, jež přijaly německé orgány po atentátu. Na základě jeho výsledku došlo 17. 6. 1942 k prozrazení prvních spolupracovníků parašutistů. Z jejich výsledků pak bylo zjištěno místo úkrytu atentátníků. V časných ranních hodinách 18. června 1942 byl kostel sv. Cyrila a Metoděje¹⁶⁴ obklíčen a došlo k boji. Jan Kubiš byl po dobytí kostela nalezen na empoře ještě živý. Jako jediného jej postihl účinek exploze granátu, takže se sice snažil otrávit, ale protože upadl do bezvědomí, už se mu to nepodařilo. Jeho okamžité převezení do nemocnice a všechna snaha lékařů udržet ho naživu byly marné. Jan Kubiš zemřel po 20 minutách po příjezdu do nemocnice.¹⁶⁵

---

¹⁶² Návrh Hlavní úřadovny státní policie Praha z 22. června 1942, v němž se jmenovitě uvádějí osoby, které by měly být odměněny za pomoc při dopadení útočníků na Heydricha, in Šustek, Vojtěch: *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, sv. I*, dokument č. I/95, Scriptorium, Praha, 2012, s. 436–507.

¹⁶³ Stehlík, Eduard: *Lidice. Příběh české vsi*, nakladatelství V RÁJI, Praha, 2004, s. 71.

¹⁶⁴ V německých dokumentech je kostel sv. Cyrila a Metoděje označován původním názvem jako kostel sv. Karla Boromejského.

¹⁶⁵ Závěrečná zpráva o atentátu na zastupujícího říšského protektora a šéfa bezpečnostní policie a bezpečnostní služby Oberguppenführera SS Reinharda Heydricha z 25. 9. 1942, in Šustek, Vojtěch: *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, sv. I*, dokument č. I/107, Scriptorium, Praha, 2012, s. 712–818.

3.2. Represe v Dolních Vilémovicích

Gestapo vtrhlo do Dolních Vilémovic již 16. 6. 1942 a odváželo členy Kubišovy rodiny.¹⁶⁶ Pomocí matrik pátralo po Kubišových příbuzných až do třetího kolena. Nejprve zajistilo jeho nejbližší příbuzné a postupem času zatýkalo i ty vzdálenější. Na tři sta osob bylo svezeno na četnickou stanici do Třebíče a Jihlavy, poté byly převezeny do Prahy. Celkem 37 zatčených skončilo v terezínské věznici. Po dvou měsících byli vzdálenější příbuzní, nevlastní matka a nevlastní sourozenci propuštěni, ale deset nejbližších příbuzných bylo odvezeno do koncentračního tábora Mauthausen. Stanný soud pod předsednictvím šéfa pražského gestapa dr. Geschkeho odsoudil 29. 9. 1942 v nepřítomnosti všechny zatčené rodinné příslušníky parašutistů a jejich přechovávatele.¹⁶⁷ Dne 24. 10. 1942 byli nejbližší příbuzní Jana Kubiše v Mauthausenu popraveni. V dějinách koncentračního tábora se jednalo o největší popravu českých občanů. Mezi popravenými byli otec František Kubiš (nar. 1887), bratr Rudolf (nar. 1912) s manželkou Marií (nar. 1912), sestra Františka (nar. 1915) s manželem Rudolfem Právcem (nar. 1912), bratr Jaroslav (nar. 1916), sestry Marie (1920), Vlasta (nar. 1924) a Jitka (nar. 1925). Vzdálenější příbuzní, Kubišova nevlastní matka a nevlastní sourozenci se v září 1942 z Terezína vrátili.¹⁶⁸

Z nejbližších příbuzných Jana Kubiše zůstal naživu pouze jeho nejmladší bratr František, kterému bylo v době zadržení čtrnáct let. Později mohl popsat výsledky a zacházení gestapa se členy rodiny a podat svědectví, jak identifikovali bratra Jana na soudním lékařství: „Nevím, kterého dne to bylo, když bachař vyvolával jména bratrů, otce a moje. Museli jsme nastoupit do příslušného ‚antonu‘. Za jízdy jsme spolu nemohli promluvit ani půl slova. Hlídali každý náš pohyb. Přivezli nás do nějaké vily, ve které už bylo hodně lidí z většího okruhu naší rodiny. Stáli jsme na chodbě vedle sebe, obličejem ke zdi. Všiml jsem si, že lidé po vyvolání jména vcházel jednotlivě do nějaké místnosti. Pak přišla řada na nás. První šel dovnitř Ruda, za ním Jarek, pak táta. Když šel Jarda zpět kolem mě, nahrál zakopnutí o koberec a šeptl: ‚Nepoznáváš!‘ Jeden z gestapáků ho začal surově bít. Zavolali mé jméno. Vešel jsem do veliké, půlkruhové, dobře osvětlené místnosti. Uprostřed stál dlouhý, oplechovaný stůl, po stranách stáli gestapáci v

¹⁶⁶ Čvančara, Jaroslav: *TENTADO SUPERABIMUS – Odvahou zvítězíme*, in Paměť a dějiny, č. 02/2012, s. 127.

¹⁶⁷ Sládek, Oldřich: *Zločinná role gestapa*, Naše vojsko, Praha, 1986, s. 206.

¹⁶⁸ Mejzlík, Jaroslav: *Naši krajané v boji za svobodu – Občané Třebíčska v zahraničním odboji 1937–1945*, s. 49–57.

uniformách i v civilu. Německý překladatel mi řekl, abych šel okolo stolu a pečlivě se díval. Hrůzou se mi zastavil dech. Na stole bylo sedm lidských hlav, naražených na podstavcích. Jako ve snách jsem prošel kolem nich. „Znáš někoho?!“ zařval esesák. Odpověděl jsem, že ne. Musel jsem kolem stolu zpět. Ukázali mi jednu z hlav, jestli mně něco nepřipomíná. Řekl jsem, že nikoho neznám a nikdy jsem je neviděl. Jendova hlava byla třetí z pravé strany. Bezpečně jsem to poznal. Také podle jizvy, kterou měl na spánku po úrazu. Znovu dotaz a moje záporná odpověď. Někdo na mě zařval: „Abtreten!“ Musel jsem se moc ovládat, abych došel ke dveřím. Odvezli nás zpět.“¹⁶⁹

Marie Dvořáková z Dolních Vilémovic ve svých vzpomínkách popisuje okolnosti zatýkání členů rodiny Kubišových: „Jakmile se gestapo dovědělo, že atentát provedl Jan Kubiš z naší vesnice, bylo zle. Jako krvelačná šelma se vrhlo na naši obec. Tehdy jsme s určitostí očekávali, že nás stihne osud Lidic. Byl to hrozný pocit, který se nedá vylíčit. Ve vesnici se nic nedělo, nevařilo se, nejedlo se, ba ani nespalo. Celých čtrnáct dnů, den co den přijíždělo gestapo v černém autě a vždy někoho z příbuzných Jana Kubiše odvezlo. Obecní sluha Jan Vídeňský byl poslán pro ty členy rodiny, které mu vypsali na papírek a musel je dovést k radnici a nebo do obecní kanceláře, tehdy v bývalém velkostatku. Po výslechu je nacpali do auta pod plachtu, častovali je urážkami a odvezli, nikdo nevěděl kam. Nedalo se proti tomu nic dělat. S hrůzou jsme pozorovali ono černé auto, když přijelo do vesnice a odhadovali, co se bude dít. Byli jsme poschovávaní a jen skulinami ve vratech a ve střeších se dívali na to hrůzné divadlo. Do třetího pokolení všechny z rodu Kubišů odvezli. Bylo jich třicet sedm. Tehdy byla naše vesnice ze všech stran fotografována. Při odjezdu mělo auto poruchu, a proto fotografové přespali u starosty. Prozradili, že fotografie mají sloužit k určení zaměřovacích bodů. Z toho jsme usuzovali, že nás stihne zlý osud. Matka Jana Kubiše byla v té době v nemocnici v Třebíči. Měla být propuštěna, ale primář Konečný věděl, oč jde a pobyt jí v nemocnici prodlužoval, jak mohl. Odvozu gestapa však neušla. Odvezli ji přímo z nemocnice.“¹⁷⁰

Alois Denemarek vzpomíná: „Když si gestapo přijelo pro Kubišovy rodiče, Jarda byl zrovna u nás. Vykřikl, že jeho živého nedostanou. Bohužel u sebe neměl zbraň. Věřím, že jinak by gestapáky, kteří odváděli jeho rodiče, postřílel. Ten den gestapo sebralo i

---

¹⁶⁹ Mejzlík, Jaroslav: *Naši krajané v boji za svobodu – Občané Třebíčska v zahraničním odboji 1937–1945*, s. 49–57.

¹⁷⁰ Tamtéž.

Janovy sestry. Vlasta pracovala u mého strýce ve Vilémovicích, Jitka byla ve službě na statku v Lipníku a Marie v Myslibořicích. Jardu zatklo gestapo večer v Třebíči. Nestačil ani zavřít dveře, natož vystřelit.“¹⁷¹

Marie Dusíková, nevlastní matka Jana Kubiše, vzpomíná: „Po vykonání atentátu na Heydricha jsem byla odvezena do Terezína, Malé pevnosti. Spolu se mnou tam byly odvezeny všechny děti jak z prvního, tak i z druhého manželství. Dne 20. 9. 1942 jsme se vrátili z Terezína domů. Moje děti z druhého manželství, a to Marie, Vlasta, Jitka a manžel František Kubiš byli převezeni do koncentračního tábora v Mauthausenu, kde byli společně s dětmi z prvního manželství Františka Kubiše Rudolfem, Jaroslavem a Františkou posláni do plynové pece.“¹⁷² Já jsem až do osvobození žila u své dcery z prvního manželství Josefy Dusíkové.“¹⁷³

Trochu jiný průběh německých represí v Dolních Vilémovicích a roli Emanuela Waldstein-Wartenberga popisuje Karel Albrecht Waldstein-Wartenberg, který ve svých vzpomínkách upozorňuje na nebezpečí, že Dolní Vilémovice mohl stihnout osud Lidic a Ležáků. Akce SS byla započata brzy ráno, kdy byla vesnice obklíčena jejich jednotkami. Obec byla izolována, nikdo se do ní nedostal, ani ji nemohl opustit. Když došlo k prvním popravám, podařilo se nejmenovanému malému chlapci opustit vesnici, aby doběhl pro pomoc na třebíčský zámek. Emanuel Waldstein-Wartenberg se svým správcem a s finanční hotovostí, kterou byli schopni bezprostředně sehnat, spěchali do Dolních Vilémovic, aby jednali s velitelem SS, jenž řídil celou akci. Waldstein-Wartenberg velitele zásahu upozorňoval, že v obci žije jeho zaměstnanec, který prý jako jediný dokáže ovládat stroje pro žně a obstarává provoz statku, tudíž je pro něj nepostradatelný. Waldstein-Wartenberg byl ochoten tohoto muže a jeho rodinu vyplatit. Tuto nabídku velitel SS akceptoval a za rodinu bylo zaplacené vysoké výkupné. Po prvním úspěchu se Waldstein-Wartenberg osmělil a vykupoval jednoho obyvatele za druhým až bylo zachráněno veškeré obyvatelstvo vesnice, vyjma členů Kubišovy rodiny, kteří byli v počtu sedmnácti popraveni. Když prý došly peníze, platilo se prasaty, hovězím dobytkem a koňmi.¹⁷⁴ Problémem této verze je skutečnost, že ji nedokládají žádné prameny. Její hodnověrnost je velice sporná již tím, že pamětníci popisují

¹⁷¹ Rozhovor - Alois Denemark, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

¹⁷² V Mauthausenu byli členové Kubišovy rodiny popraveni ranou do týla.

¹⁷³ Tato pasáž pochází ze žádosti Marie Dusíkové o vydání osvědčení dle zákona č. 255/46 Sb., byla taktéž zveřejněna na internetových stránkách Vojenského historického ústavu www.vhu.cz.

¹⁷⁴ Waldstein-Wartenberg, K. A.: *Tisíc let Valdštejnů v Čechách. Rozhovor s Rudolfem Steindlem*, Bratislava, 1999, s. 70–71.

běh události odlišně. Pro Kubišovy příbuzné si přijelo gestapo přímo k domu, nebo byli předvedeni za asistence obecního sluhu. V samotné obci při německém zákroku nikdo nezemřel, nejbližší příbuzní byli popraveni až v Mauthausenu.

V létě roku 1942 se v Dolních Vilémovicích zastavil život, obyvatelstvo otřesené zavíráním Kubišových příbuzných čekalo odplatu z německé strany. Pod vlivem událostí Lidic a Ležáků, denních rozhlasových hlášení o rozsudcích smrti během stanného práva a masových demonstrací, které odsuzovaly spáchání atentátu, se sešlo obecní zastupitelstvo vesnice, aby odsoudilo čin svého spoluobčana a distancovalo se od teroristického činu, kterého se dopustil.

Dne 23. 6. 1942 v podvečerních hodinách vyjádřilo podporu vládě a okupační moci: „Obecní zastupitelstvo obce Dolní Vilémovice za přítomnosti podepsaných členů s největší bolestí přijímají zprávu o úmrtí vysoce váženého pana zastupujícího protektora SS Obergruppenführera a generála policie R. Heydricha. Starosta obce, obecní zastupitelstvo a veškeré obyvatelstvo místní obce s největším rozhořčením a v hluboké lítosti vyjadřuje nejvyšší dojetí a lítost nad tím, že je pachatelem hanebného činu pro obec téměř neznámý její příslušník. Všichni občané místní obce se zavazují, že odčiní tuto skvrnu na jinak pokojné obci věrností říšskému kancléři Adolfu Hitlerovi, státnímu prezidentovi Emilu Háchovi a celé protektorátní vládě a s největším vypětím pracovních sil se přičiní o vítězství velkoněmecké říše.“¹⁷⁵

Toto prohlášení obecního zastupitelstva je nutné hodnotit v kontextu doby, kdy se schvalování atentátu rovnalo rozsudku smrti. V pudu sebezáchovy se snažilo přesvědčit německé orgány, že s atentátem obec nemá nic společného. Zde nezáleželo na vnitřním přesvědčení každého občana, zde šlo o holé přežití. Nikdo z obyvatel vesnice si nemohl být jist svým osudem. Strach, že Dolní Vilémovice stihne osud Lidic, byl všudepřítomným. Jakýkoliv pohyb ve vesnici byl obyvateli monitorován. Jakákoliv nečekaná návštěva v nich vyvolávala ty nejhorší obavy. Do dnešní doby se v Dolních Vilémovicích traduje příhoda o návštěvě fotografů, kteří pořizovali snímky vesnice. Ty pak měli sloužit jako podklady pro zaměřování. Okamžitě se ve vesnici začala šířit zpráva, že jsou to přípravy pro likvidaci vesnice. Dodnes se nepodařilo zjistit, zdali má tato informace pravdivý základ, nebo je

---

¹⁷⁵ SOKA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, Protokoly obecního zastupitelstva Dolních Vilémovic, Protokol č. 18 sepsaný při smuteční chůzi obecního zastupitelstva konané 23. 6. 1942 ve 20.30 hod.

plodem psychického tlaku, pod kterým museli vesničané v tomto krizovém období žít.

Marie Dusíková válku přežila. Po návratu z Terezína žila u své dcery Josefy z prvního manželství. Janův bratr František Kubiš se po válce přestěhoval od Ostravy. O jeho osudu se mi doposud nepodařilo zjistit podrobnější informace. Válečné útrapy přežil i synovec Jana Kubiše Rudolf. Na jeho psychickém stavu se válečné trauma podepsalo zřejmě nejvíce. Vytvořil si svůj vlastní svět, který nedokázal oddělit od reality. Byl velmi důvěřivý, a proto se stal terčem různých vtípků. Pracoval jako zaměstnanec v obuvnickém závodě v Třebíči-Borovině. Zde ho jeho spolupracovníci přesvědčili o tom, že byl jmenován ředitelem. Poté se u vedení podniku dožadoval své funkce. Smutné bylo, že o jeho tragickém osudu věděli všichni kolegové. Když se jeho stav zhoršil, odešel do invalidního důchodu.¹⁷⁶

3.3. František Pospíšil a rodina Denemarkova

Alois Denemark se narodil 21. 6. 1917 v Dolních Vilémovicích rodičům Antonínu a Marii Denemarkovým. Měl čtyři sourozence, staršího bratra Karla (nar. 25. 8. 1913) a tři sestry. Otec pracoval jako soukromý zemědělec a matka se starala o domácnost. Rodina bydlela ve stavení č. p. 12. Alois Denemark se přátelil především se svým vrstevníkem Jaroslavem Kubišem, zatímco Karel Denemark byl spolužákem Jana Kubiše. Po ukončení základního vzdělání, které absolvoval na obecné škole v Dolních Vilémovicích, chodil do měšťanské školy v Třebíči. U starého Kubiše se přiučil ševcovině.¹⁷⁷

Po vzniku protektorátu se Jan Kubiš snažil přemluvit své přátele, aby s ním odešli do Polska a připojili se ke vznikající československé vojenské jednotce. Karel Denemark o této možnosti vážně uvažoval. Nakonec se sice rozhodl zůstat v Dolních Vilémovicích, neboť měl obavy o svoje stárnoucí rodiče, kterým by zanechal na starosti celé hospodářství, ale Janu Kubišovi přislíbil pomoc v případě potřeby. Po odchodu Jana Kubiše za hranice opustil Dolní Vilémovice i Jaroslav Kubiš, který byl povolán na práci do Říše.¹⁷⁸ Na konci roku 1941 se Alois Denemark oženil a z Dolních Vilémovic se odstěhoval za svojí manželkou do blízkých Vacenovic. Rodiče a bratra často navštěvoval.

---

¹⁷⁶ Na atentát doplatil i duševně nemocný synovec Jana Kubiše (zpravy.idnes.cz/zavaty-pribeh-atentatu...kubise.../domaci.aspx?c ze dne 29. 5. 2013).

¹⁷⁷ Rozhovor - Alois Denemark, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

¹⁷⁸ Tamtéž.

Na začátku roku 1942 Jaroslav Kubiš z Říše utekl a skrýval se u svého staršího bratra Rudolfa Kubiše, krejčího, v Třebíči a střídavě v Dolních Vilémovicích. Podle vyprávění Aloise Denemarka se Jan Kubiš v Dolních Vilémovicích objevil na přelomu dubna a května 1942, kde se setkal s Karlem a Aloisem Denemarkovými a znovu mu potvrdili, že jsou ochotni kdykoli pomoci. Dne 20. 5. 1942 přivedl Jaroslav Kubiš k Denemarkům Františka Pospíšila s poraněnou nohou, aby ho schovali. Karel Denemark znal osobně z předválečných let Františka Pospíšila i jeho bratrance Adolfa Opálku, pocházející z nedalekých Rešic u Moravského Krumlova. Jaroslav Kubiš byl zřejmě napojen na odbojovou skupinu Michal-Horácko, kterou vedl Zdeněk Kornblühl, příslušník československé armády, pod krycím jménem Michal. Příslušníci této skupiny působili v Třebíči, Dalešicích, Stropešíně, Dukovanech a Znojmě.¹⁷⁹ Zároveň Jaroslav a Rudolf Kubišovi měli udržovat spojení se svým bratrem v Praze.¹⁸⁰

František Pospíšil, rodák z nedalekých Rešic, byl členem parašutistické skupiny Bivouac, která byla vysazena na Křivoklátsku v dubnu 1942. Úkolem výsadku byla přeprava materiálu a sabotáže na Brněnsku. Skupinu ve složení František Pospíšil, Jindřich Čoupek a Libor Zapletal již od začátku vysazení doprovázela smůla. Místo v buchlovských lesích se ocitla na Křivoklátsku. Odtud se odebrali na Moravu s malou zastávkou ve Slaném. Jelikož se jim v Přerově nepodařilo najít kontakt, zakotvili v noci z 29. na 30. 4. 1942 u Čoupkova strýce Ludvíka v Brně. Odtud pokračovali ve složení František Pospíšil a Libor Zapletal do Zlína, kde Pospíšil kontaktoval svého bývalého spolužáka Jana Chvátala, který po jeho odchodu neprodleně zburcoval nejbližší četnickou stanici. Četníci se pak vydali parašutisty zatknout. František Pospíšil v následné přestřelce zranil stíhajícího četníka a i přes zranění, které utrpěl, se mu podařilo utéct. Libor Zapletal takové štěstí neměl a četníky byl zadržen, následně předán zlínskému gestapu, kde učinil rozsáhlou výpověď. Následně bylo kontaktováno gestapo v Brně, které zatкло všechny rodinné příslušníky Čoupkovy rodiny. Výsadek Bivouac byl rychle po svém vysazení zlikvidován, aniž by splnil svůj cíl. Na útěku zůstal pouze František Pospíšil.¹⁸¹

Ten se neprodleně vydal do Brna, aby varoval Čoupkovu rodinu, ale dorazil až po jejich zatčení 4. 5. 1942, a u domu rodiny na něj čekalo brněnské gestapo. Z pasti se mu

---

¹⁷⁹ Janík, Vlastislav: Operace Spelter Lenka – jih, Naše vojsko, Praha, 2009, s. 111.

¹⁸⁰ Rozhovor - Alois Denemark, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

¹⁸¹ Sládek, Oldřich: Přicházeli z nebe, Naše vojsko, Praha, 1993, s. 44–45.

podarilo uniknout a zamířil přes Bystřec k rodným Rešicím. Skrýval se v často se střídajících úkrytech okolo rodné vsi, např. u hajného Opálky a rolníka Lapeše. V Dalešicích našel úkryt u mlynáře Davida, kde mu byla zároveň odborně ošetřena zraněná noha.¹⁸² Poté se zřejmě dostal k Denemarkům na statek. Zde všechny zastihla zpráva o spáchání atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha, aniž by kdokoli v obci věděl, že jeho pachatelem je Jan Kubiš. V nastalé situaci si Denemarkovi uvědomovali riziko, které představuje skrývání parašutisty nejen pro rodinu, ale i pro celou obec, zvláště bezprostředně po vypálení Lidic. Z toho důvodu se Jaroslav Kubiš spolu s Aloisem Denemarkem rozhodli odjet do Prahy, aby s pomocí Jana Kubiše našli pro Františka Pospíšila bezpečný úkryt.¹⁸³

Schůzka s Janem Kubišem se uskutečnila v parku před Národním muzeem 16. 6. 1942. Podle slov Aloise Denemarka šel Jan Kubiš před nimi a oznámil jim, že Pospíšil by měl zůstat zatím v Dolních Vilémovicích. Poté bez rozloučení odešel. Ještě v jejich dohledu oslovil Jana Kubiše uniformovaný Němec. Oba zůstali jak opaření. Jan Kubiš vytáhl z kapsy sirky a Němci připálil, ačkoli sám byl nekuřák.¹⁸⁴

František Pospíšil zůstal nějaký čas v Dolních Vilémovicích. Poté se vydal do jižních Čech, aby se posléze znovu vrátil k Dalešicím, kde navázal styk s odbojáři z Telče.¹⁸⁵ Po dalších peripetiích přesídlil do Brna k obuvníku Adamcovi. Adresa Pospíšilova pobytu v Brně byla známa členům tábořské podzemní organizace. Při rozkrývání této organizace se gestapo dostalo znovu na stopu Františka Pospíšila. Agent gestapa Nachtman se snažil před obuvníkem Adamcem prezentovat jako příslušník odbojové organizace s kontaktem v Londýně a šlo mu o vylákání Pospíšila do Prahy. Jelikož se se samotným Pospíšilem nesetkal, nechal u Adamce vzkaz, že si pro něj přijede jeho kontakt. Tím kontaktem byl Karel Čurda, který přivezl Pospíšila do Prahy, kde ho nadcházející den 13. 2. 1943 v pasáži kavárny Luxor na zinscenované schůzce zatklo pražské gestapo. František Pospíšil byl zatčením překvapen a bez odporu se gestapu vydal. Po výsleších, v nichž odmítl jakoukoli spolupráci s gestapem, byl převezen do Malé pevnosti v Terezíně, kde byl 28. 9. 1944 zastřelen.¹⁸⁶

---

¹⁸² Mejzlík, Jaroslav: *Naši krajané v boji za svobodu – Občané Třebíčska v zahraničním odboji 1937–1945*, s. 60.

¹⁸³ Rozhovor - Alois Denemark, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Mejzlík, Jaroslav: *Naši krajané v boji za svobodu – Občané Třebíčska v zahraničním odboji 1937–1945*, s. 61.

¹⁸⁶ Sládek Oldřich: *Přicházeli z nebe*, Naše vojsko, Praha, 1993, s. 96–97.

Dne 21. 3. 1943 si pro Karla Denemarka přijelo jihlavské gestapo.¹⁸⁷ K jeho zatčení přihlížel i jeho bratr Alois Denemarek, který byl toho času na návštěvě u svých rodičů v Dolních Vilémovicích. Alois Denemarek se zrovna nacházel v obchodě svého kamaráda Matěje, když do obchodu vběhla jeho učednice, že u Denemarků je gestapo. Od vchodu obchodu bylo vidět, že před domem stojí auta. Alois Denemarek vylezl u Vašíčků na lípu, z které bylo vidět, že vesnice je obklíčena českým četnictvem. Pak uviděl svého bratra, kterého vedli v poutech.¹⁸⁸

Dne 28. 7. 1943 pořádali Denemarkovi zabíjačku. Rozpůlené prase viselo na dvoře, když sem přišla manželka Karla Denemarka Marie, která všem sdělila, že mluvila se starostou obce Karlem Tůmou, jenž vzkazuje, že si pro rodiče Karla Denemarka jede gestapo, které bude ve vesnici do hodiny. Ve skutečnosti přijelo gestapo k Denemarkům daleko dříve. Na korbě nákladního auta již seděli rodinní příslušníci rodiny Potůčkových a Davidových z blízkých Dalešic. Na místě samém byli gestapem zajištěni Antonín a Marie Denemarkovi a manželka Karla Denemarka Marie. Všichni byli vězněni v Brně.¹⁸⁹

Františku Pospíšilovi se až do osudného odjezdu do Prahy dařilo unikat svým pronásledovatelům. Jeho přechovatelé ale takové štěstí neměli. Infiltrací gestapa do odbojových skupin se podařilo pozatýkat odbojáře na Tábořsku. Pomocí zostřených výslechů se dostávali k informacím o dřívějším pohybu Františka Pospíšila, aniž by parašutista gestapu cokoliv pověděl. Po zatčení Rudofa Padělka, mlýnského pomocníka na dalešickém mlýnu, přišlo gestapo i na stopu Karla Denemarka a jeho rodiny v Dolních Vilémovicích.

Karel Denemarek byl za držení zbraně, pomoc a ukrývání Františka Pospíšila shledán vinným a spolu s mlynářem Bohumilem Davidem, Oldřichem Potůčkem, Rudolfem Padělkem, Františkem Špačkem a Františkem Hejkalem odsouzen k trestu smrti. Dne 19. dubna 1944 byl Karel Denemarek sťat v Praze na Pankráci.¹⁹⁰ Otec Karla Denemarka Antonín byl vězněn v Kounicových kolejích v Brně, matka a manželka na Cejlu. Přestože byli oba rodiče osvobozeni, byli posláni do koncentračního tábora. Matka Marie Denemarková umírá 30. 3. 1945 v Ravensbrücku, otec Antonín Denemarek umírá v dubnu 1945 vysílením po

¹⁸⁷ SOkA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, fond četnické stanice, invent. č. 199, Památník četnické stanice ve Vladislavi, nečíslováno.

¹⁸⁸ Rozhovor - Alois Denemarek, 19. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Čechura, Jaroslav: *Někomu život, někomu smrt III. – Československý odboj a nacistická okupační moc 1943–1945*, Laguna, Praha, 2007, s. 136–137.

odsunu vězňů z Dachau. Manželka Karla Denemarka nebyla taktéž odsouzena, ale do konce války zůstala ve vězení v Brně. Do Dolních Vilémovic se vrátila 9. 5. 1945.¹⁹¹

Celý statek rodiny Denemarkových včetně polností byl dán do nucené správy a obděláván lidmi z vilémovského velkostatku, 8 krav a koně byli odvezeni do Stříteže, kde se nacházelo sídlo celého hospodářského komplexu, pod který velkostatek v Dolních Vilémovicích spadal. Veškerý finanční výnos z majetku Denemarkových šel na speciální bankovní účet v Praze a posléze do Říše.¹⁹²

Po válce byl zabavený statek Denemarkům vrácen. Alois Denemark se ale do Dolních Vilémovic nevrátil. Hospodařil na statku ve Vacenovicích. V průběhu kolektivizace byl ve vykonstruovaném procesu zatčen a odsouzen na 20 měsíců a k peněžitě pokutě ve výši 100 000 korun. V mezidobí přišel o veškerý nemovitý majetek. Po propuštění z vězení odešel se svojí ženou na Znojemsko, kde pracoval v zemědělském družstvu.

---

¹⁹¹ SOKA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, fond četnické stanice, invent. č. 199, Památník četnické stanice ve Vladislavi, nečíslováno.

¹⁹² Rozhovor - Alois Denemark, 11. 11. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

4. Osvobození

Přestože bylo Třebíčsko osvobozeno, nebylo na území okresu zcela bezpečno. Nebezpečí představovaly zbytky německých vojsk, které se pohybovaly v místních lesích. Nočními přesuny se snažily dostat do americké zóny. Na vyčištění lesních lokalit se mimo Rudé armády podíleli i místní partyzáni. Při jedné akci byl dne 11. 5. 1945 zabit vilémovský rodák František Svoboda, který působil v partyzánské skupině Josefa Hybeše a zároveň v partyzánské skupině Horácko.¹⁹³

Soužití vojáků s místními občany nebylo bezproblémové. Vyskytly se nesnáze spojené s ubytováním, ale i kriminalitou. Problémy způsobovala i vzájemná kulturní odlišnost. Euforii z osvobození tak vystřídaly menší neshody. Důstojníci byli ubytováni v domech místních občanů, mužstvo se utábořilo na louce u obce. Vojáci si z chlévů zemědělských usedlostí svévolně odváděli dobytek. Například z bývalého velkostatku byli odvedeni dva býčci, každý o váze 400 kg bez zaplacení.¹⁹⁴ Dalším problémem se ukázal velký počet koní, který vlastnila vojenská jednotka. Vojáci nechali koně volně spásat píci, která byla určena pro dobytek. Na to si stěžovali místní zemědělci, neboť jim spásáním byla způsobena škoda na úrodě.¹⁹⁵ Někteří vojáci se dopouštěli i krádeží. Většinou docházelo k drobným krádežím, např. jízdní kolo, případně hodinky. K největší krádeži došlo 17. 6. 1945, ten den byla Antonínem Lapešem nahlášena krádež ošacení, vybavení domácnosti a potravin během účasti rodiny na nedělní bohoslužbě v kostele v Lipníku. Z krádeže byli podezřelí dva ruští vojáci, kteří byli viděni místními občany. Když byli svědkové vyzváni, aby se dostavili k podání písemné svědecké výpovědi, nikdo nepřišel a až o tři dny později se přihlásili dva svědci, kteří krádež viděli.¹⁹⁶ Otálení s poskytnutím svědecké výpovědi mohlo být způsobeno obavami z odplaty ruských vojáků.

Drobné kriminality se ale nedopouštěli jen vojáci, nýbrž i místní obyvatelstvo, které využilo zmatku a chaosu v průběhu samotného osvobozování a následných dní. Dne 13. 5. 1945 cestář Josef Lehký se svým švagrem Jakubem Vrbkem odváželi do domku cestáře Lehkého vojenský materiál. Když byl Josef Lehký vyzván zástupcem revolučního národního

---

¹⁹³ Rozhovor – Vladimír Vlasák, 8. 10. 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

¹⁹⁴ SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, Protokoly obecního zastupitelstva Dolních Vilémovic, Mimořádný protokol z 19. června 1945.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, Protokoly obecního zastupitelstva Dolních Vilémovic, Mimořádný protokol z 17. června 1945.

výboru Antonínem Dusíkem, aby věci vrátil do obecního skladu, Lehký to odmítl. Poté se do sporu vložila jeho manželka Marie, která zástupce obce, lidově řečeno, poslala do určitých míst. Odcizené věci byly do obecního skladu vráceny až po zásahu předsedy místního revolučního výboru. Dne 26. 5. 1945, s účinností od 01. 06. 1945, bylo obecním zastupitelstvem rozhodnuto o zbavení Josefa Lehkého funkce cestáře, neboť podle názoru zastupitelstva nesplňoval podmínky pro zaměstnance státní služby. Funkcí cestáře byl pověřen Antonín Dusík. Josef Lehký způsoboval starosti obecnímu zastupitelstvu i nadále. O měsíc později, dne 27. 6. 1945, zaznamenal Antonín Dusík do obecního protokolu výpověď Josefa Čecha, který sdělil, že spolu s Josefem Lehkým byli vězněni ve věci Kubišových v Terezíně, kde měl Josef Lehký udat Josefa Martínka, protože byl v bližším příbuzenském poměru k rodině Kubišových, než byl on, a přesto nebyl internován s ostatními. Lehký v Terezíně vyslovil názor, že pokud má být vězněn on, pak mají být zadrženi všichni. Proti Josefu Lehkému vystoupili i Karel Doležal a Antonín Klubal, kteří ho vinili, že se snažil přemluvit cechmistra v Náměšti nad Oslavou, aby oba dotyčné poslal na pracovní úřad do Třebíče, kde by byli zařazeni na práce do Německa.¹⁹⁷ Napjatý vztah mezi Antonínem Dusíkem a rodinou cestáře Lehkého vyvrcholil dne 18. 8. 1945 odpoledne. Tehdy si před domem cestáře Lehkého hrály jeho děti a děti Antonína Dusíka. Jak už to bývá, dětská hra skončila neškodnou pranicí. Josef Lehký ml. se dal do pláče, křik dítěte přivolal jeho matku Marii, která začala pokřikovat po Antonínu Dusíkovi ml. To vyprovokovalo Antonína Dusíka st., který se vyřítil ze svého domu s holí v ruce a čtyřikrát udeřil Marii Lehkou po těle. Marie Lehká se bránila bičkem, který držela v ruce a několikrát Antonína Dusíka švihla. Věc byla vyšetřena četnickou stanicí ve Vladislavi a v trestním řízení před Okresním soudem v Třebíči byl Antonín Dusík uznán vinným z lehkého ublížení na těle.¹⁹⁸

Dalším občanem, kterému se zazlívala jeho veřejná činnost za protektorátu, byl dřívější prohlížeč dobytka Alois Bula. S koncem války byl výše jmenovaný zproštěn své funkce, v létě 1945 jej okresní úřad navrhl znovu do funkce. Proti tomu se ovšem ohradilo celé místní zastupitelstvo, které Aloise Bulu obvinilo z toho, že měl ve svém bytě vyvěšen Heydrichův obraz, k občanům se choval velmi přísně a povýšeně a některým vyhrožoval gestapem.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Tamtéž, Mimořádný protokol z 27. června 1945. Toto podání nebylo zřejmě doručené nalézací trestní komisi při Okresním úřadě v Třebíči zkoumající provinění proti národní cti, neboť jméno cestáře Lehkého neprochází seznamem případů, které byly projednávány.

¹⁹⁸ Trestní řízení bylo vedeno u Okresního soudu v Třebíči pod spisovou značkou T 184/45.

¹⁹⁹ SOkA Třebíč, fond Dolní Vilémovice, Protokoly obecního zastupitelstva Dolních Vilémovic, protokol č. 3 z

Krátce po osvobození došlo k zabránění místního velkostatku na základě prezidentského dekretu ze dne 21. 6. 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, neboť Waldstein-Wartenbergové z borovinské větve se na začátku války přihlásili k německé národnosti. Veškerý nemovitý majetek rodu byl pod národní správou. Marie Anna Waldstein-Wartenbergová byla ubytována se svými dětmi na zámecké faře v Třebíči, krátce poté se přestěhovali do Stříteže. Rodina pozbyla československé občanství, za souhlasu ministerstva vnitra byla vyňata z odsunu. V roce 1947 dostala Anna Waldstein-Wartenbergová souhlas s vycestováním z Československa a odstěhovala se do rakouského Pressbaumu.²⁰⁰

Ještě téhož dne bylo na schůzi revolučního národního výboru rozhodnuto o parcelaci bývalého velkostatku, který byl pod národní správou, mezi místní zemědělce. Byla ustanovena desetičlenná parcelační komise, která si pozvala zeměměřiče k rozdělení pozemku. Byty, stáje a sýpka připadly obci, deputátní byty připadly zaměstnancům, kteří na statku pracovali. Proti tomuto rozdělení vystoupil bývalý starosta a správce statku Karel Tůma, neboť chtěl, aby mu byl přidělen byt, v němž bydlel. Po průtazích byl nakonec jemu a jeho manželce ponechán náhradní byt k doživotnímu užívání.²⁰¹

4.1. Válečné škody

S ukončením válečného konfliktu vyvstala i otázka vyčíslení a náhrady škod, které utrpělo místní obyvatelstvo. Osoba, jež se cítila válkou poškozena, mohla vyplnit přihlášku válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry na základě dekretu prezidenta republiky č. 54/1945 Sb. ze dne 31. 8. 1945.

Poškozený, jeho ustanovený zástupce, případně právní nástupce poškozeného, mohli podle tohoto prezidentského dekretu uplatnit škodu na životě, zdraví, majetku, anebo škodu, která vznikla jiným způsobem. Podmínkou bylo, že škoda musela vzniknout po 17. 9. 1938.

---

6. 6. 1945, nebylo zjištěno, že by proti Antonínu Bulovi bylo vedeno jakékoli řízení ohledně jeho činnosti za protektorátu.

²⁰⁰ Bečková, Jana: *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945. Historie starobylého rodu na třebíčském panství*, Muzeum Vysočiny Třebíč, Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě, Třebíč, 2008, s. 87.

²⁰¹ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 106.

Mohla být způsobena jakýmkoli válečným činem nebo jiným opatřením některé z válečných stran, jejich bojových jednotek nebo příslušníků, dále při dočasné okupaci území Československé republiky orgány okupačních států nebo orgánů, které jednaly z jejich příkazů, perzekucí z důvodů politických, národních nebo rasových, nebo teroristickými akcemi organizací států nepřátelských nebo osob veřejně nebezpečných.

Příhláška se podávala k místnímu okresnímu národnímu výboru podle bydliště poškozeného. V případě Dolních Vilémovic byl místně příslušným orgánem, oprávněným posoudit návrh žadatele, okresní národní výbor v Třebíči. Nárok žadatele posoudila pro tento účel ustanovená komise. Existence škody musela být před komisí doložena svědeckými výpověďmi, znaleckými posudky, případně jiným způsobem, který by dokládal vznik újmy. Komise mohla poškozenému do doby konečného rozhodnutí poskytnout zálohu do výše 50 % uplatňovaného nároku. V případě, že žadateli byl jeho návrh na úhradu škody s konečnou platností zamítnut, vznikla mu povinnost vrátit již poskytnout zálohu. Pokud vyčíslená škoda přesahovala částku 2.500 korun, byla věc postoupena k zemskému národnímu výboru v Brně s tím, že okresní národní výbor Třebíči vydal stanovisko, zdali má být škoda vyplacena, případně poškozenému vyplacena záloha, či má být návrh žadatele zamítnut.

Nároky obyvatel Dolních Vilémovic jsem pro přehlednost rozdělil do tří skupin. První skupinu představují přihlášky škod, které vznikly v důsledku německé okupace českomoravského prostoru, do druhé skupiny náleží škody, které byly způsobeny Rudou armádou při osvobozování republiky. Přehled uzavírají škody vzniklé občanům Dolních Vilémovic při nuceném pracovním nasazení na území vlastního Německa a Rakouska.

Nutno podotknout, že v některých případech uplatňoval žadatel náhradu škody způsobenou jak německou okupací, tak škodu, která byla způsobena Rudou armádou při osvobození obce. Josef Otoupal, hostinský, bytem Dolní Vilémovice č. p. 38, se domáhal náhrady škody způsobené pozastavením jeho řeznické živnosti od roku 1942 do osvobození. Svoji ušlou ztrátu vyčíslil částkou 108.000 korun. Vinou ztráty řeznické živnosti se podle svých slov dostal do svízelné finanční situace a musel prodat svůj automobil za 2.000 korun, přičemž v roce 1936 byla pořizovací cena automobilu 12.000 korun. Škodu způsobenou Rudou armádou dále představovala dvanáctiletá klisna, kterou hostinský ohodnotil na 15.000 korun. Komise se při projednávání tohoto nároku nakonec zabývala pouze rekvizicí klisny, žadatel zřejmě vzal svůj návrh částečně zpět. Poškozenému přiznala s konečnou platností

nárok na náhradu škody ve výši 10.000 korun a byla mu poskytnuta částečná náhrada v podobě reversního vojenského koně, kterého v obci zanechala Rudá armáda. Z této náhrady však žadatel radost zřejmě neměl, neboť koně ponechaní v obci byli práce neschopní a ztrhaní, v podstatě na odpis.²⁰² Taktéž poškozený Alois Klubal, Dolní Vilémovice č. p. 59, přišel v průběhu války o dva koně, jednoho koně zrekvírovala 14. 4. 1945 německá armáda a 8. 5. 1945 mu Rudá armáda vzala druhého koně. Celkovou škodu Alois Klubal vyčíslil na částku 32.600 korun. Poškozenému byla přiznána náhrada pouze za ztrátu jednoho koně, kterého si vzala Rudá armáda, ve výši 8.000 korun. Žadateli totiž byla odečtena částečně poskytnutá náhrada v podobě dvou vojenských reversních koní.²⁰³

Nároku za škody způsobené okupací se dožadovali následující obyvatelé obce: Alois Bula, Dolní Vilémovice č. p. 73, František Čech, Dolní Vilémovice č. p. 49, Josef Čech, Dolní Vilémovice č. p. 101, Josefa Dusíková, Dolní Vilémovice č. p. 79, František Kubiš, Dolní Vilémovice č. p. 79, František Kazatel, Dolní Vilémovice č. p. 12, Alois Klubal, Dolní Vilémovice č. p. 59, Josef Lehký, Dolní Vilémovice č. p. 117, Karel Štáva, Dolní Vilémovice č. p. 85. V této skupině převládaly především škody na zdraví a na majetku, který byl odcizen německými úřady při zatýkání nebo v průběhu věznění.²⁰⁴

Alois Bula se domáhal náhrady ušlého výdělku za dobu, kdy byl zatčen gestapem a vězněn v Jihlavě od října 1943 do března 1944, a dále náhrady škody za ztrátu prstenu, který mu byl zcizen po zatčení. František Čech byl se svojí manželkou Anežkou internován v Malé pevnosti v Terezíně. Zde oba onemocněli zápallem plic, proto žádali úhradu újmy na zdraví. Kromě toho jim bylo v den zatčení, tj. 2. 7. 1942, gestapem zabaveno 50 kg vepřového sádla, 10 kg cukru a 100 kg pšeničné mouky. Přestože se dožadovali úhrady škody přesahující 5.000 korun, byla komisí konečná škoda vyčíslena částkou 3.750 korun. Josef Čech byl taktéž internován v Terezíně, kde ho postihla rozedma plic, bylo mu odcizeno šatstvo a finanční prostředky ve výši 2.000 korun, které si s sebou vzal do internace. Své tvrzení doložil svědeckou výpovědí Františka Lapeše a Josefy Dusíkové. Josefa Dusíková, nevlastní matka Jana Kubiše, která byla taktéž internována v Terezíně, se domáhala náhrady za ošacení a obuv, zlatý prsten a řetízek s křížem, škodu vyčíslila na částku 5.000 korun. František Kazatel se jako právní nástupce domáhal úhrady škody, která byla způsobena rodičům jeho manželky

---

²⁰² SOkA Třebíč, fond národního okresního výboru 1945–1960, karton 24, válečné škody.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Tamtéž.

Antonínu a Marii Denemarkovým a jeho švagru Karlu Denemarkovi. Škoda vznikla jednak při jejich zatčení gestapem, zde bylo zabaveno rádio, jednak v průběhu nucené správy, která byla uvalena na hospodářství. Františku Šťavovi zrekvírovala dne 14. 4. 1945 německá armáda koně, proto se dožadoval nahrazení této ztráty. Josef Lehký byl se svojí manželkou Marií zatčen 9. 7. 1942 a internován v Terezíně do 20. 9. 1942, kde onemocněl revmatickým zánětem pohrudnice. U jeho manželky se projevila srdeční vada. Dále se dožadoval náhrady škody způsobené mu při zatčení.²⁰⁵

Náhrady škody, vzniklé v důsledku pobytu Rudé armády při osvobození v obci a krátce po něm, se domáhali především místní zemědělci, kteří byli postiženi ztrátou koní a zničením části úrody na polích a zrekvírováním zemědělských a živočišných produktů, které si Rudá armáda přisvojila. Některým nárokům zemědělců nebylo zcela vyhověno, protože jim byla poskytnuta částečná náhrada prostřednictvím koní zanechaných armádou. Náhradu škody z výše uvedeného titulu požadoval: bývalý waldstein-wartenberský velkostatek, který byl toho času pod národní správou, a dále zemědělci Josef Hlouch, rolník, Jan Denemarek, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 9, Josef Martínek, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 45, Stanislav Bouček, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 2, Josef Grunt, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 6, Alois Klubal, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 59, Alois Kotrba, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 27, Augustin Palát, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 35, Marie Čechová, Dolní Vilémovice č. p. 70, Jan Denemarek, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 9, Jindřich Dobrovolný, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 33, Josef Grunt, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 6, Josef Hlouch, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 37, Alois Kotrba, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 27, Antonín Lapeš, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 102, Josef Máca, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 40, Josef Martínek, rolník, Dolní Vilémovice č. p. 45. Největší škoda v této skupině vznikla bývalému waldstein-wartenberskému velkostatku, jemuž Rudá armáda ve dvoře zabavila 30 q krmné ovesné slámy, která posloužila jako krmivo pro vojenské koně, 30 q jedlých brambor a zároveň byli poraženi dva býčci po 640 kg, zřejmě jako potrava pro usazené vojáky v obci. Celková škoda velkostatku přesáhla 20.000 korun. Jiný charakter škody byl způsoben Antonínu Lapešovi, domkaři, Dolní Vilémovice č. p. 102, jenž byl krátce po osvobození obce v červnu 1945 okraden, a to s nejvyšší pravděpodobností příslušníky Rudé armády. O popsané krádeži se podrobněji zmiňují v kapitole pojednávající o osvobození obce. Jelikož se v průběhu šetření nepodařilo pachatele trestného činu dostihnout, přihlásil poškozený svoji škodu na majetku v

---

²⁰⁵ Tamtéž.

celkové výši 12.960 korun. Komise mu nakonec přiznala právo na zaplacení škody ve výši 9.700 korun.²⁰⁶

Třetí skupinu představovali obyvatelé obce, kteří byli v průběhu války pracovní nasazení na vlastním území velkoněmecké říše. Škoda na zdraví nebo na jejich majetku byla způsobena ve všech případech při spojeneckém bombardování měst, ve kterých se zdržovali. Naštěstí nikdo z nich nepřišel o to nejcennější - o vlastní život. Náhradu škody žádali: Stanislav Caha, Dolní Vilémovice č. p. 82, Lapeš Ladislav, Dolní Vilémovice č. p. 20, Jan Máca, toho času Znojmo, Adolf Pokorný, Dolní Vilémovice č. p. 112.²⁰⁷

Tak například Stanislav Caha se domáhal náhrady ztráty věcí během bombardování Lipska v roce 1944, Ladislav Lapeš ztratil veškerý svůj skromný majetek během bombardování Berlína dne 20. 4. 1945, Jan Máca přišel během svého pobytu v Říši dne 18. 12. 1944 o prst na pravé ruce, Adolfu Pokornému byly odcizeny jeho věci během bombardování Vídně v roce 1945.²⁰⁸

Těmi nejzávažnějšími a nenahraditelnými újmami však byly ztráty na lidských životech obyvatel Dolních Vilémovic. V rodině Kubišů zemřelo deset rodinných příslušníků, rodina Denemarkova přišla o tři členy, rodina Svobodova o jednoho. Internace v Malé pevnosti v Terezíně, případně v jiných zařízeních sloužících k internaci, zanechala na zadržovaných osobách trvalé následky. Někteří se z válečných zážitků a ze ztráty svých nejbližších nikdy nevzpamatovali a jejich začlenění do běžného života bylo velice obtížné, ne-li nemožné.

4.2. Mimořádný lidový soud v Jihlavě

S porážkou hitlerovského Německa vyvstala i nutnost potrestání nacistických zločinů a odhalení jejich pachatelů. Na základě dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb.,²⁰⁹ tzv. velkého retribučního dekretu, byl vytvořen systém mimořádných lidových soudů. Na území

---

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. z 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

Čech, Moravy a Slezska působilo celkem 24 těchto speciálních tribunálů. Sídlo každého z nich korespondovalo se sídlem řádného krajského soudu. Pokud to vyžadovala situace, mohl senát mimořádného lidového soudu zasedat v kterémkoli místě příslušného soudního obvodu. Každý trestní senát byl složen z předsedy senátu, kterým mohl být pouze soudce z povolání, a ze čtyř soudců z lidu. Počet soudců z lidu nebyl stanoven nahodile, ale odpovídal počtu povolených stran, jež byly zastoupeny v Národní frontě. Tyto strany si místa lidových soudců obsadily svými členy, případně příznivci. Velký retribuční dekret taxativně vymezoval jedenáct trestných činů, jež spadaly do kompetence mimořádných lidových soudů. Lze je rozdělit do čtyř skupin:

- 1) zločiny proti státu
- 2) zločiny proti osobám
- 3) zločiny proti majetku
- 4) trestný čin udavačství.²¹⁰

Rozhodnutí mimořádného lidového soudu bylo konečné, nebyl proti němu přípustný žádný opravný prostředek. V rámci řízení před tímto soudem mohl být obžalovanému uložen i nejvyšší trest, tj. trest smrti. Pokud byl takový trest uložen, měl být vykonán do dvou hodin od jeho vynesení. Odsouzený mohl sice požádat prezidenta republiky o udělení milosti, ale tato žádost neměla odkladný účinek. Odsouzený mohl nanejvýš požádat o odložení výkonu trestu smrti o jednu hodinu. Mezi vynesením trestu a jeho vykonáním zbývaly odsouzenému maximálně tři hodiny, během nichž musla být žádost doručena prezidentu republiky, ale muselo o ní také být ve stanovené lhůtě rozhodnuto. Mezi další udílené tresty patřily trest odnětí svobody, trest ztráty občanské cti, propadnutí majetku či jeho části, případně mohl být odsouzený zařazen do zvláštních nucených pracovních oddílů.

Na základě podkladů, které shromažďovala vyšetřovací komise, byla veřejným žalobcem vznesena obžaloba před mimořádným lidovým soudem. Aby byla usnadněna práce vyšetřovací komise, byla veřejnost vyzvána rozhlasem, tiskem a vyhláškami, aby oznámila komisi každého, kdo zavinil utlačování, mučení či stíhání českého občana během okupace. Docházelo však k zajímavé situaci. U osob, které byly širokou veřejností považovány za udavače, nedošlo k žádnému podání, na jehož základě by mohlo být vedeno trestní řízení. Vzhledem k tomu, že proti takovým osobám neexistoval důkaz, byly propuštěny ze

---

²¹⁰ Frommer, Benjamin: Národní očista - Retribuce v poválečném Československu, Academia, Praha, 2010, s. 117–137.

zajišťovací vazby na svobodu. Na druhé straně docházelo ze strany veřejnosti k častým anonymním oznámením. Místní tisk upozorňoval občany, že takovýto způsob jednání je nedůstojný.²¹¹

Mimořádný lidový soud v Jihlavě zahájil svoji činnost v Třebíči v říjnu 1945. První veřejné zasedání trestního senátu se konalo dne 2. 10. 1945 v zrcadlovém sále Národního domu. Pro lepší ilustraci popíši, jaké konkrétní trestní kauzy se řešily před trestním senátem při jeho prvním zasedání. V průběhu prvního dne došlo k objasnění role Josefa Roupce, poštovního zřízence z Třebíče, který v průběhu okupace zachycoval na poště udavačské dopisy, jež byly adresovány gestapu, a zakopal je na zahrádce. Po osvobození byly dopisy Roupcovými přáteli vykopány a odevzdány vyšetřující komisi mimořádného lidového soudu. Josef Roupec tak již nemohl učinit sám, neboť byl v průběhu okupace za svoji odbojovou činnost zatčen gestapem a popraven. Na základě dopisů byli před soud předvedeni Marie Štěpánková z Horních Vilémovic, která byla obžalována z pokusu o udání Karla Pujmana z Horních Vilémovic pro úkryt oblilí a byla odsouzena na 7 let těžkého žaláře a ztrátě občanské cti na dobu 10 let, a obžalovaný Antonín Uhlíř, bytem v Třebíči, který byl obžalován z udání Antonína Paxy. V rámci tohoto případu byl před soudem přečten i originál dopisu, v němž Štěpánková Antonína Paxu obviňuje ze styků s židy, z chovu nepřihlášené drůbeže a ze skladování nedovolených zásob. Nakonec byl Antonín Uhlíř soudem odsouzen na 5 let těžkého žaláře a ke ztrátě občanské cti na stejnou dobu. Dalším obžalovaným byl Josef Čech ze Studence, jemuž se kladlo za vinu, že udal Karla Kryštofa u bývalého úřadu práce pro sabotování práce, na kterou byl přidělen. Své udání poslal na korespondenčním lístku, ve kterém si stěžoval, že se Karel Kryštof válí doma, ačkoli byl přidělen na stavbu mostu v Sázavě. Josef Čech byl odsouzen k 8 letům těžkého žaláře a ke ztrátě cti na dobu 10 let.²¹²

Dne 11. 10. 1946 byl mimořádným lidovým soudem v Jihlavě odsouzen dvaatřicetiletý Alois Kašpar, bývalý člen německé kriminální policie v Jihlavě, na doživotí. Kašpar při vyšetřování zatčené týral a kopal. Při provádění výslechů např. Stanislavu Doležalovi z Měřína vyrazil šest zubů, Bohdanu Bláhovi přerazil nos a Aloisi Bulovi z Dolních Vilémovic dal takovou ránu, až mu vylétla sanice.²¹³

---

²¹¹ SOkA Třebíč, Jiskra, ročník 1, invent. č. 13, ze dne 28. 7. 1945, s. 1.

²¹² SOkA Třebíč, Jiskra, invent. č. 21, ročník 1, vydání z 6. října 1945.

²¹³ Tamtéž, č. 40, ročník 2, vydání z 6. října 1946.

Úřad veřejného žalobce v Jihlavě zahájil úkony trestního řízení proti dvěma občanům Dolních Vilémovic. První oznámení, které úřad prošetřoval, směřovalo proti Antonínu Hlouchovi, rodáku z Dolních Vilémovic, který v době zahájení trestního řízení žil v Horních Vilémovicích, a Antonínu Klubalovi, hospodáři z Dolních Vilémovic. Oba byli podezřelí ze spáchání trestného činu zločinu proti osobám dle § 5 odst. 2 velkého dekretu. Daný trestný čin byl v dekretu vymezen tak, že jej spáchal ten, kdo se v době zvýšeného ohrožení republiky dopustil ve službách nebo v zájmu Německa, jeho spojenců, republiky nepřátelského hnutí či jeho organizací zločinu veřejného násilí neoprávněným omezováním osobní svobody člověka, veřejného násilí vydíráním a těžkého poškození na těle. Pachateli tohoto trestného činu hrozil těžký žalář se sazbou od deseti do dvaceti let.²¹⁴

Podle zjištění veřejného žalobce pojilo Antonína Hloucha a Antonína Klubala dlouhodobé přátelství. Již před začátkem druhé světové války měl však Antonín Klubal velice napjaté vztahy s rolníkem Karlem Šťávou. Co bylo příčinou jejich rozepře, se mi doposud nepodařilo zjistit. Toto nepřátelství vyvrcholilo v září 1944, kdy šel Karel Šťáva ml. do školy a cestou potkal Antonína Klubala, který mu dal zřejmě políček a svalil ho na zem. Šťáva ml. křikem přivolal svého otce, který si nenechal líbit Klubalovo chování vůči svému synovi a pronesl směrem ke Klubalovi, že nemá-li nic na práci, že jej zaměstná. Klubal, který tuto výtku chápal asi jako výhrůžku pracovním úřadem, odpověděl, aby se Šťáva st. zaměstnal sám a aby si dal pozor, že ví o jeho poslouchání ciziny. To bylo ze strany Karla Šťavy pochopeno jako výhrůžka udáním pro poslech zahraničního rozhlasu. Svůj výstup se sousedem sdělil Antonín Klubal svému příteli Antonínu Hlouchovi. Za několik dní po zmiňovaném výstupu vyhrožoval Hlouch Šťávovi ml. a pak i Šťávovi st., že je nechá odvést gestapem. Přitom ještě Šťávovovi st. vyčetl, že prý zabil prase načerno a má zazděnou mouku.²¹⁵

Z důkazů, které veřejný žalobce k případu shromáždil, bylo zřejmé, že šlo o dlouhodobé vyvrcholení sousedských pří. Veřejný žalobce po zhodnocení podkladů dospěl k názoru, že ve výše zmíněné věci nebyla naplněna skutková podstata trestného činu dle § 5 odst. 2 prezidentského dekretu č. 16/1945 Sb. a věc odložil.²¹⁶

---

²¹⁴ MZA v Brně, fond C 131, MLS v Jihlavě, invent. č. Zst 500/45, karton 6.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Tamtéž.

Další trestní věc byla vedena proti Richardu Vašíčkovi, tesaři, v době okupace příslušnému do Dolních Vilémovic, v době zahájení trestního řízení bytem v sousedním Lipníku. Richard Vašíček byl 8. 6. 1945 zadržen a umístěn do vazby, kde setrval až do 28. 2. 1946. Obviněn byl z trestného činu udavačství dle § 11 prezidentského dekretu č. 16/1945 Sb.²¹⁷

Trestného činu udavačství se podle velkého dekretu dopustil ten, kdo v době zvýšeného ohrožení republiky ve službách nebo v zájmu nepřítel, nebo využívaje situace přivoděné nepřátelskou okupací jiného pro nějakou skutečnou nebo vymyšlenou činnost udal a trestá se za zločin těžkým žalářem od pěti do deseti let. Zavínil-li však udavač svým udáním ztrátu svobody československého občana, trestá se těžkým žalářem od deseti do dvaceti let. Mělo-li udání za přímý nebo nepřímý následek ztrátu svobody většího počtu lidí nebo těžkou újmu na zdraví, trestá se doživotním žalářem, mělo-li za následek něčí smrt, trestá se smrtí.

Trestní řízení bylo zahájeno zřejmě na základě oznámení, které učinil obecní tajemník Dolních Vilémovic František Musil. Richard Vašíček bydlel v době spáchání atentátu zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha v Dolních Vilémovicích. Přibližně den poté, kdy došlo k identifikaci atentátníků, byl Richard Vašíček viděn tajemníkem obce, jak odjíždí do Prahy. Po dvou dnech od jeho odjezdu do vesnice přijelo německé gestapo, aby zajistilo příbuzné Jana Kubiše. V obci bylo známo, že Richard Vašíček má v Praze švagra Michala Lofergyuka, který byl v Praze zaměstnán jako policejní strážmistr. Shodou náhod se Vašíčkův švagr v době atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha zdržoval na místě činu. Hned po jeho spáchání poskytl raněnému Heydrichovi pomoc a doprovodil ho do nedaleké nemocnice, aby se mu dostalo náležité zdravotní péče. Michal Lofergyuk byl za svoji pomoc odměněn obnosem ve výši 100.000 korun. S ohledem na všechny okolnosti byl Richard Vašíček podezřelý, že se podílel na zjištění pachatele Jana Kubiše a udání jeho příbuzných, kteří byli po zatčení internováni v Terezíně.²¹⁸

Richard Vašíček od počátku zahájení trestního řízení svoji vinu popíral.²¹⁹ Jeho verzi potvrdil i švagr Michael Lofergyuk, který prohlásil, že jeho švagr nemá s výplatou odměny

---

²¹⁷ MZA v Brně, fond C 131, MLS v Jihlavě, invent. č. Zst 230/46, karton 10.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Šustek, Vojtěch: Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava, Edice historických dokumentů, Svazek 1, poválečný výsledkový protokol Michala Lofergyuka z 25. ledna 1946, s. 465.

nic společného. A pokud je mu známo, také nemá nic společného s atentátem. Veřejnému žalobci se nepodařilo získat důkazy nebo svědecké výpovědi, které by jeho vinu dokazovaly, a proto bylo trestní řízení pro nedostatek důkazů zastaveno s odůvodněním, že ve Vašíčkově případě šlo jen o nešťastnou shodu náhod.

Před mimořádným lidovým soudem v Jihlavě nebyl nikdo z obyvatel Dolních Vilémovic pravomocně odsouzen, ačkoli veřejný žalobce prošetřoval dvě oznámení na obyvatele obce. V případě obviněných Antonína Hloucha a Antonína Klubala se jednalo o vyvrcholení sousedských sporů mezi. Výhrůžky ohledně nuceného pracovního nasazení, poslušání Londýna, případně nehlášených porážek prasat a ukryvání přebytků obilí, byly proneseny ve vypjatých okamžicích, aniž by měly nějakou dohru před gestapem nebo jinými správními orgány. Tento případ na druhé straně ukazuje, jak se v rámci sousedských sporů dokázalo využít reálií protektorátního života. Spor však mohl mít daleko závažnější dohru, ačkoli strany neměly snahu vést spor do krajnosti. Stačilo, aby byl přítomen někdo, kdo by neměl morální zábrany a informace, vyřčené v hádce, nahlásil příslušným orgánům. Obsah hádky také poukazuje na skutečnost, že v prostředí obce se spousta věcí neutají, neboť jedna ze stran sporu byla velice podrobně obeznámena se soukromými záležitostmi druhé strany.

Druhý případ obviněného Richarda Vašíčka ukazuje na nebezpečí, do kterého se mohl člověk nevědomky dostat. Stačila pouhá shoda náhod, aby byl člověk vystaven podezření z kolaborace. Takové události neposílily důvěru mezi občany obce. Přestože bylo trestní řízení proti Richardu Vašíčkovi zastaveno, jistě zaselo zrnka nedůvěry mezi místní občany.

4.3. Karel Tůma

Dne 3. 6. 1945 byla v obci na návrh místní mládeže uspořádána oslava k znovuoobnovení Československé republiky. Oslavu zahájil předseda národního výboru Antonín Bouzek, poté měli referát zástupci okresního národního výboru, na závěr vystoupil se svým příspěvkem o místní situaci tajemník obce František Musil, jenž obvinil bývalého starostu Karla Tůmu z kolaborace s Němci.²²⁰

---

²²⁰ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 94.

Jeho případ byl projednán před nalézací trestní komisí Okresního národního výboru v Třebíči, která měla za úkol trestat provinění proti národní cti. Právní rámec ustanovené komise vytyčil dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. z 27. 10. 1945 o trestání některých provinění proti národní cti, tzv. malý dekret, a směrnice ministerstva vnitra ze dne 26. 11. 1945 k provedení dekretu prezidenta.

V § 1 odst. dekretu č. 138/1945 Sb. byla vymezena podstata provinění proti národní cti, kterého se dopustil ten, kdo v době zvýšeného ohrožení republiky nepřístojným chováním, urážejícím národní cítění českého nebo slovenského lidu, vzbudil veřejné pohoršení. Tato osoba mohla být potrestána okresním národním výborem vězením do jednoho roku nebo pokutou do 1.000.000 korun nebo veřejným pokáráním nebo dvěma nebo všemi těmito tresty.²²¹

Směrnice ministerstva vnitra taxativně uváděla provinění, na která malý dekret dopadal, např. hlášení se k německé nebo maďarské národnosti, politická spolupráce s Němci nebo Maďary, jakož i členství ve fašistických organizacích, propagování, obhajování, vychvalování nebo podpora nacismu, fašismu nebo antisemitismu, odborná spolupráce s Němci, Maďary a s českými nebo slovenskými zrádci, ucházení se o povýšení, vyznamenání, odměny, služby a jiné výhody u německých nebo maďarských úřadů, zneužívání postavení na vedoucím místě, společenský styk s Němci a Maďary, týrání, urážení nebo terorizování Čechů a Slováků atd. Pokud byl pachatel uznán vinným, mohl být potrestán veřejným pokáráním, pokutou, pokutou a veřejným pokáráním, vězením, vězením a veřejným pokáráním, pokutou a vězením nebo pokutou, vězením a veřejným pokáráním.²²²

Většina z provinění byla odvozena z velkého retribučního dekretu s tím rozdílem, že skutky, na které dopadal malý retribuční dekret, se vyznačovaly nižším stupněm společenské nebezpečnosti. Takové skutky nebylo možné trestat prostřednictvím velkého retribučního dekretu, kde byla na trestné skutky stanovena dolní trestní sazba od pěti let. Ustanovení malého retribučního dekretu bylo možno aplikovat pouze na občany české a slovenské národnosti, případně jiné slovanské národnosti.²²³ Nalézací komise se skládala ze čtyř členů, z

---

²²¹ Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. z 27. října 1945 o trestání některých provinění proti národní cti.

²²² Směrnice ministerstva vnitra z 26. listopadu 1945 ku provedení dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti.

²²³ Frommer, Benjamin: Národní očista. Retribuce v poválečném Československu, Akademie, Praha, 2010,

nichž alespoň jeden měl mít právnické vzdělání. Členy komisí nominovaly politické strany, které byly součástí Národní fronty. Obviněnému bylo umožněno přivést si svého právního zástupce, který ale nesměl během procesu vystupovat. Veškeré důkazní břemeno zjišťovala sama nalézací komise, aniž by mohl obviněný navrhnout důkazy svědčící v jeho prospěch. Celé řízení bylo neveřejné. Na rozdíl od rozsudků mimořádných lidových soudů se proti rozhodnutí trestní nalézací komise mohl obviněný odvolat k zemskému národním výboru v Praze nebo v Brně, v závislosti na svém bydlišti. Pokud i rozhodnutí zemského výboru vyznělo v neprospěch obžalovaného, mohl se obrátit k Nejvyššímu správnímu soudu.²²⁴

Karel Tůma, nar. 3. 8. 1889, bydlel v Dolních Vilémovicích se svojí ženou a měli jednoho syna. Karel Tůma vychodil pět tříd reálného gymnázia, poté absolvoval Vyšší hospodářskou školu v Kadani. Funkci starosty v Dolních Vilémovicích zastával od roku 1931 až do jara 1945, v předválečném období byl členem agrární strany.²²⁵ Zároveň byl zaměstnán jako hospodářský správce na waldsteinsko-wartenberském velkostatku v Dolních Vilémovicích. Na počátku okupace stál zřejmě jako mnoho svých kolegů před dilematem, zdali ve funkci pokračovat, nebo se postu vzdát. Bylo mu zřejmé, že postupem doby bude nucen učinit rozhodnutí, která nebudou v souladu s jeho přesvědčením. Ocital se mezi dvěma mlýnskými koly, kdy na jedné straně bude muset jednat s okupační správou a uvádět v platnost její nařízení, a na straně druhé bude muset hájit zájmy obce a jejích občanů. Na své funkci nelpěl, již 3. 8. 1939 se obrátil na Okresní úřad v Třebíči s prosbou, aby byl ze zdravotních důvodů uvolněn ze své funkce. Okresní úřad v Třebíči po zvážení situace souhlasil s dočasným uvolněním Karla Tůmy z funkce starosty s tím, že jeho povinnosti převezme do své kompetence místostarosta Jaroslav Denemark. Po zlepšení zdravotního stavu se Karel Tůma ujal znovu své starostovské funkce. Zlepšení zdraví ale bylo jen dočasné. Dne 14. 12. 1943 se obrací znovu na okresní úřad se žádostí o tříměsíční dovolenou z důvodu zhoršení zdravotního stavu. Jako doklad předložil lékařskou zprávu svého očního lékaře MUDr. V. Šmejkal, který stanovuje diagnózu oboustranného šedého zákalu, který má za následek neschopnost vykonávat jakoukoli kancelářskou práci.²²⁶ Starostovské funkce se Karel Tůma do konce války již neujal, což potvrzují protokoly obecního zastupitelstva, na kterých již není přítomen a je zastoupen místostarostou Jaroslavem Denemarkem.

---

s. 262.

²²⁴ Tamtéž, s. 257–260.

²²⁵ SOkA Třebíč, fond Okresní úřad Třebíč I, invent. č. 2142, karton č. 721, Volby v Dolních Vilémovicích, Odpověď četnické stanice ve Vladislavi o prošetření osoby starosty Okresnímu úřadu v Třebíči.

²²⁶ SOkA Třebíč, fond Okresní úřad Třebíč I, invent. č. 2142, karton č. 721, Volby v Dolních Vilémovicích, Žádost Karla Tůmy o uvolnění ze starostovské funkce s přílohou lékařskou zprávou.

Alois Denemark si starosty Tůmy velice cenil. V jeho vzpomínkách byl přísný, ale spravedlivý. Když mělo gestapo zatknout rodiče Aloise Denemarka, dal rodičům díky svým konexím vědět s hodinovým předstihem o jejich příjezdu do obce. Tak se Denemarkovi mohli alespoň rozloučit se svými blízkými.²²⁷

Taktéž pan Vladimír Vlasák vzpomíná na starostu jen v dobrém. Mezi místními lidmi měl velkou autoritu. Dobře vycházel i se svým zaměstnavatelem, který na vilémovický statek zavítal zpravidla jednou týdně. Když jako malému zemřeli panu Vlasákovi rodiče, byl Karel Tůma ustanoven jeho opatrovníkem. Svoji funkci vykonával řádně a s nejvyšší péčí. Mezi lidmi v obci se traduje, že když vypukly po zjištění identifikace Jana Kubiše jako jednoho z atentátníků represe, snažil se starosta Tůma jakýmkoli způsobem oddalovat zatčení. Při jedné z návštěv jihlavského gestapa dal zabít na velkostatku vepře a opil členy gestapa tak, že následující den odjeli, aniž by došlo k nějakému zatčení.²²⁸ Oba pamětníci, Alois Denemark a Vladimír Vlasák, s obviněním proti bývalému starostovi nesouhlasí.

Co vzbuzovalo podezření, že se Karel Tůma provinil proti národní cti? S ohledem na absenci spisového materiálu, který by dokumentoval jeho případ, lze odvodit podezření jen nepřímou. Zřejmě mu v očích některých občanů neprospěl pobyt gestapa na velkostatku, jak dokládá zápis v obecní kronice,²²⁹ v níž se s odstupem času a za jiných politických podmínek dodatečně bývalému starostovi vyčítá pohoštění gestapa. Nenaplněné aspirace obecního tajemníka Františka Musila, který bývalého starostu veřejně obvinil z kolaborace a také mu neprospěl jeho dobrý vztah se zaměstnavatelem, který se hlásil k říšskoněmeckému občanství. Svoji roli mohla sehrát i jeho přísnost, která způsobovala u některých občanů pocit křivdy.

Na základě samotného zjištění trestní komise byl bývalý starosta Karel Tůma zbaven všech nařčení, kterých se měl dopustit během okupace.²³⁰ I tak ho ale v obci čekal neradostný osud. Po rozdělení bývalého velkostatku se Karel Tůma se svojí manželkou Otilií musel vystěhovat ze svého bytu a byl mu doživotně přidělen jiný, kde bydleli až do své smrti. Karel

²²⁷ Rohovor - Alois Denemark, 19. listopadu 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

²²⁸ Rozhovor – Vladimír Vlasák, 8. října 2011, audiozáznam, osobní sbírka autora.

²²⁹ AO Dolní Vilémovice, Kronika Dolní Vilémovice, s. 105.

²³⁰ V přehledu případů, které byly vedeny u mimořádných lidových soudů a jsou uloženy u Zemského moravského archivu v Brně, je evidován Karel Tůma. Jelikož byla v přehledu osoba uvedena bez data narození a dalších osobních údajů, domníval jsem se, že by se mohlo jednat právě o Karla Tůmu. Po předložení archiválie bylo zjištěno, že se jedná o jinou osobu.

Tůma i jeho manželka Otilie zemřeli v létě roku 1949 v rozmezí několika týdnů.

Závěr

Odraz druhé světové války v osudu Dolních Vilémovic nelze striktně vymezit jen obdobím od 15. 3. 1939 do 9. 5. 1945, neboť protektorátní období v některých aspektech navazuje na předcházející vývoj druhé republiky, někdy dokonce i do prvorepublikového období.

Již od druhé poloviny třicátých let bylo místní obyvatelstvo konfrontováno se zhoršujícím se mezinárodním postavením Československé republiky a pocitem ohrožení. Zavedení branné výchovy, pořízování plynových masek a plány na budování protiletectvých krytů o mnohém vypovídaly. Mnichovská krize, byť se přímo Dolních Vilémovic nedotkla, znamenala i pro místní obyvatele šok. Svoji solidaritu s ohroženou zemí a obyvatelstvem vyjádřili občané prostřednictvím sbírky na její obranu a pomoc uprchlíkům z pohraničí.

Citelným zásahem do života obce bylo zřízení funkce obecního tajemníka. Tento nový institut byl popřením demokratického vývoje. Místní obecní politika starosty obce a jejího zastupitelstva se dostala pod kontrolu státu. Volby do místního zastupitelstva byly znehodnoceny, neboť dosazený úředník mohl kdykoli proti záměrům zastupitelů a starosty vystoupit a navíc byl vybaven pravomocemi, které mu umožňovaly podkopávat řádně zvoleného starostu. Obecní tajemník byl zodpovědný jen okresnímu úřadu, který ho mohl taktéž úkolovat. O nezávislé obecní politice si mohli řádně zvolení členové obce nechat jen zdát.

Počátek okupace se z počátku v obci přímo neprojevil. Její existence byla omezena pouze na zákazy a příkazy, které měla obec nebo její občané dodržovat nebo plnit. Občané byli okupací zaskočeni, jak vyplývá z přehledů vkladů a výběrů finančních prostředků u místních záložen. Postupem doby došlo k uklidnění situace, což se projevilo zvýšením vkladů.

Zavedením válečného hospodářství ztratili zdejší zemědělci jakoukoli samostatnost v rozhodování. Mantinely byly vybudovány protektorátní správou, která byla zcela závislá na německé vůli, a podléhala jí ve všech sférách. Rozdělení povinných dávek, které bylo považováno za relativně spravedlivé, bylo v rukou místního člena obecního zastupitelstva. Samotní zemědělci se v hospodářské situaci rychle zorientovali a zapojili se do černého

obchodu se zemědělskými přebytky. Za koordinace místní četnické stanice a za účasti okolních mlynářů vytvořili fungující síť, která mohla zásobovat obyvatele okresního města a jeho bezprostřední okolí. Největší nebezpečí představovaly hospodářské kontroly. Výsledkem těchto kontrol byly jen finanční postihy a zákazy porážek vepřů. Vše se obešlo bez zatčení a trestů odnětí svobody.

Společenský život v obci doznal také podstatných změn. Některé spolky byly úředně zakázány, jiné svoji činnost preventivně omezily na minimum. Pouze dobrovolný hasičský spolek se těšil protektorátní podpoře. Pokud se v obci konala jednorázová kulturní akce, povolená nadřízenými orgány, byla pod kontrolou místní četnické stanice. I tyto obstrukce dokázalo obyvatelstvo obejít a uspořádalo si svoji nelegální zábavu podle svého.

Ve víru změn se ocitl i život školáků v protektorátním školství. Obsah a forma výuky posilovaly vše německé a praktické na úkor humanity a individuality. Byla zavedena výuka německého jazyka a její rozsah se neustále zvyšoval. Účelem protektorátního školství bylo vychovat vzorného dělníka nebo zemědělce tak, že bude odpovídat rasovým měřítkům a bude schopen poněmčení. Vyšší a univerzitní vzdělání bylo pro českou protektorátní mládež nedostupné. Již tak sporadickou kvalitu výuky narušovaly vynucené prodlevy a pracovní nasazení místního učitelstva u obecního úřadu. S blížící se frontou došlo i k vyklizení zdejší obecné školy.

Odbojová činnost v obci byla spojena především s rodinami Kubišových a Denemarkových. Rok 1942 znamená první vážnou konfrontaci občanů obce s okupační mocí. Za atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha zaplatila Kubišova rodina vyvražděním všech blízkých pokrevních příbuzných Jana Kubiše, mimo bratra Františka a synovce Rudolfa. Ostatní příbuzní byli po dvouměsíční internaci v Terezíně propuštěni. Za poskytnutí úkrytu parašutistovi Františku Pospíšilovi zaplatila vysokou cenu i rodina Denemarkova. Po roce 1943 odbojová činnost v obci ustává. Osud Kubišovy a Denemarkovy rodiny byl pro ostatní mementem, jež bylo podpořeno i odstrašujícím soudním přelíčením v Jaroměřicích nad Rokytnou ve věci poskytnutí úkrytu a pomoci parašutistům vysazených z Velké Británie. Přesto v obci existovala napojení na partyzánské oddíly Josefa Hybeše a RE-VÍ, jak dokládá případ vypuštění lihovaru v Klučově.

Přechod fronty a pobyt vojenských oddílů Rudé armády byl doprovázen na jedné

straně radostí z osvobození, na straně druhé s pobytem vojska vznikaly výdaje. Vojáci si svévolně opatrovali potraviny, došlo i ke krádežím. Sovětský voják vzbuzoval v občanech respekt, který se odrazil i ve váhání s podáním svědecké výpovědi při vykradení domu Antonína Lapeše.

V době osvobození a bezprostředně po něm dochází k citelnému převratu života v obci. Jakoby se po nečinném protektorátním období obyvatelstvo nabilo novou energií, která se obrátila proti všemu, co představuje staré pořádky. Dosavadní starosta obce Karel Tůma ve své funkci po čtrnácti letech končí a je vystaven trestnímu stíhání před okresní komisí při zjišťování provinění proti národní cti. Tohoto nařčení je zbaven. Při rozdělování místního velkostatku, na který byla uvalena nucená správa, je se svojí manželkou vystěhován, aniž by se ho místní obyvatelstvo zastalo. Waldstein-Wartenbergové osvobozením Československa přišli v katastru obce o všechn svůj movitý a nemovitý majetek, který si budovali od konce 17. století. Celá rodina opustila Československo a svoji novou budoucnost spojila se sousedním Rakouskem. Bývalý statek je rozparcelován a rozdělen mezi místní občany.

Další dvě obvinění, která prošetřoval veřejný žalobce u mimořádného lidového soudu v Jihlavě, byla zastavena. V trestní věci Antonína Hloucha a Antonína Klubala se odrazila především sousedská nevraživost a osobní spory než kolaborace s nacisty. Případ Richarda Vašíčka ukazuje snadnost, s jakou se mohl občan ocitnout v podezření z kolaborace. Ale spory mezi občany v obci pokračovaly i nadále.

Dolní Vilémovice byly v předválečném období obcí, kde největší pozemkové vlastnictví držela šlechtická rodina, v obecním zastupitelstvu zasedali nejvíce zástupci agrární a lidové strany pod vedením starosty Karla Tůmy. Po válce byl místní velkostatek rozdělen mezi obyvatele obce, nejvíce zástupců v místním revolučním národním výboru tvořili komunisté a z jejich řad byl zvolen i předseda výboru.

Seznam literatury:

Archivní prameny

SOkA Třebíč, Protokoly obecního zastupitelstva Dolní Vilémovice.

SOkA Třebíč, Školní kronika Dolní Vilémovice.

SOkA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, Památník četnické stanice ve Vladislavi.

SOkA Třebíč, Volby v Dolních Vilémovicích.

SOkA Třebíč, Kroužek divadelních ochotníků v Dolních Vilémovicích.

SOkA Třebíč, Sbor dobrovolných hasičů v Dolních Vilémovicích.

SOkA Třebíč, Orel v Dolních Vilémovicích.

SOkA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, Hospodářská záložna ve Valči.

SOkA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, Spořitelní a záložní spolek ve Valči.

SOkA Třebíč, detašované pracoviště Moravské Budějovice, Spořitelní a záložní spolek v Lipníku.

SOkA Třebíč, Konferenční protokoly 1937–1944.

SOkA Třebíč, Schulkronik – Školní kronika.

SOkA Třebíč, Školní kronika obecné školy ve Valči.

SOkA Třebíč, Tretní komise Okresního úřadu v Třebíči k provinění proti národní cti.

MZA Brno, Mimořádný lidový soud v Jihlavě.

OÚ Dolní Vilémovice, Obecní kronika Dolních Vilémovic.

Tištěné prameny a dobový tisk

Okresní věstník pro správní okres třebíčský, 1939–1942.
Jiskra, 1945, 1946.

Rozhovory s pamětníky

Vladimír Vlasák, 8. 10. 2011, audiozáznam, sbírka autora.

Terezie Hanáková, 8. 10. 2011, audiozáznam, sbírka autora.

Alois Denemark, 19. 11. 2011, audiozáznam, sbírka autora.

Anděla Kuncová, 1. 3. 2014, audiozáznam, sbírka autora.

Marie Kočárová, 1. 3. 2014, audiozáznam, sbírka autora.

Internetové zdroje

ceskatelevize.cz/porady...5197-rozhovor-s-nevlastni-matkou-jana-kubise/

zpravy.idnes.cz/zavaty-pribeh-atentatu...kubise...-/domaci.aspx?c

Literatura

Bartoš, Josef a kolektiv: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960 (okresy Třebíč, Moravské Budějovice, Dačice)*, XII. sv., Ostrava, 1990.

Bečková, Jana a kolektiv: *Historie a současnost podnikání na Třebíčsku*, Městské knihy s. r. o., 2003.

Bečková, Jana: *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945, Historie starobylého rodu na třebíčském panství*, Muzeum Vysočiny Třebíč, Oblastní galerie Vysočiny v Jihlavě, Třebíč, 2008.

Čechura, Jaroslav: *Někomu život, někomu smrt III. – Československý odboj a nacistická okupační moc 1943–1945*, Laguna, Praha, 2007.

Čvančara, Jaroslav: *Mauthausen – Tábor ztracených duší*, in Paměť a dějiny, č. 02/2012.

Čvančara, Jaroslav: *TENTADO SUPERABIMUS – Odvahou zvítězíme*, in Paměť a dějiny, č. 02/2012.

Doležal, Jakub: *Střípky z mozaiky protektorátní společnosti*, Státní oblastní archiv, Státní okresní archiv a Historické muzeum Příbram, 2009–2010.

Dvorský, František: *Vlastivěda moravská*, Brno, 1906.

Frommer, Benjamin: *Národní očista – Retribuce v poválečném Československu*, Academia, Praha, 2010.

Gebhart, Jan; Kuklík, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české XV.a 1938–1945*, Paseka, Praha, 2006.

Gebhart, Jan; Kuklík, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české XV.b 1938–1945*, Paseka, Praha, 2007.

Hrbek, Jaroslav; Smetana, Vít; Kokoška, Stanislav; Pilát, Vladimír; Hofman, Petr: *Draze zaplacená svoboda – Osvobození Československa 1944–1945*, Svazek II, Paseka, Praha, 2008.

Janík, Vlastislav: *Operace Spelter Lenka – jih*, Naše vojsko, Praha, 2008.

Joura, Jiří: *Procházky starou Třebíčí*, Amaprint, Třebíč, 2003.

Joura, Jiří: *Procházky starou Třebíčí podruhé*, Amaprint Kerndl, Třebíč, 2006.

Kárník, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938), díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Libir, 2003.

Kubů, Eduard, Jaroslav Pátek a kolektiv: *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Karolinum, Praha, 2000.

Küpper, René: *Karl Hermann Frank (1898–1946). Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty*, Praha, Argo, 2012.

Lacina, Vlastislav: *Válečné hospodářství ve střední Evropě a v českých zemích za první a druhé světové války*, in *Česká společnost za velkých válek 20. století (pokus o komparaci)*, Karolinum, 2003.

Maršálek, Pavel: *Pod ochranou hákového kříže – nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*, Auditorium, Praha, 2012.

Maštera, Vlastimil: *Dolní Vilémovice v minulosti dávné a nedávné*, Dolní Vilémovice, 2005.

Mejzlík, Jaroslav: *Naši krajané v boji za svobodu – Občané Třebíčska v zahraničním odboji 1937–1945*, Okresní výbor Českého svazu bojovníků za svobodu, Třebíč, 1997.

Petráň, Josef: *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, NLN, Praha, 2011.

Průcha, Václav: *Změny v sociální struktuře československé společnosti v letech 1938–1940*, Vysoká škola ekonomická Praha, Praha, 1970.

Průcha, Václav a kolektiv: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, I. díl, Období 1918–1945*, Brno, 2004.

Schelle, Karel: *Vývoj veřejné správy, v letech 1848–1948*, EUROLEX Bohemia, Praha, 2012.

Sládek, Oldřich: *Přicházeli z nebe*, Naše vojsko, Praha, 1993.

Sládek, Oldřich: *Zločinná role gestapa*, Naše vojsko, Praha, 1986.

Stehlík, Eduard: *Lidice. Příběh české vsi*, nakladatelství V RÁJI, Praha, 2004.

Šimka, Alois: *Závěrečné období národně osvobozeneckého boje na Třebíčsku*, in *Sborník Matice moravské*, roč. 84/1965, Brno, 1965.

Šustek, Vojtěch: *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv.*

protektorátu Čechy a Morava, Edice historických dokumentů, Svazek 1.

Uhlíř, Jan, B.: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*, Ottovo nakladatelství, Praha, 2008.

Válka, Zbyněk: *Olomouc pod hákovým křížem. Temná léta okupace 1939–1945*, Votobia, Olomouc, 2001.

Vybíhal, Jiří: *Jihlavsko ve stínu říšské orlice*, Jihlava, 2012.

Waldstein-Wartenberg, K. A.: *Tisíc let Valdštejnů v Čechách. Rozhovor s Rudolfem Steindlem*, Bratislava, 1999.

Seznam použitých zkratk

AO	–	Archiv obce
MLS	–	Mimořádný lidový soud
SOkA	–	Státní okresní archiv
MZA	–	Moravský zemský archiv
NS	–	Národní souručenství
MŠANO	–	Ministerstvo školství a národní osvěty
KSČ	–	Komunistická strana Československa
ČNS	–	Československá strana národně socialistická
AGR	–	Agrární strana
ČSL	–	Československá strana lidová
ČSD	–	Československá sociální demokracie
NOF	–	Národní obec fašistická
ŽOS	–	Živnostenská obchodní strana